

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΜΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ-ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ :

“Η υπονόηση της αυτοχειρίας στην ποίηση,”

της Χριστοπούλου Μαγδαληνής

Επιβλέπων. Καθηγητής :

**Μπούζας Βασίλειος, Καθηγητής του Τμήματος Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών
του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας**

Μέλη της τριμελούς επιτροπής :

**Γοδόση Ζωή, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών
του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας**

**Κωτσαλίδου Ευδοξία, ΕΔΙΠ του Τμήματος Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας
του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας**

ΦΛΩΡΙΝΑ 2023

«Η αυτοκτονία προετοιμάζεται μέσα στη σιωπή της καρδιάς,
καθώς είναι ένα μεγάλο έργο τέχνης».

Albert Camus, Ο μύθος του Σίσυφου. Δοκίμιο για
το παράλογο.

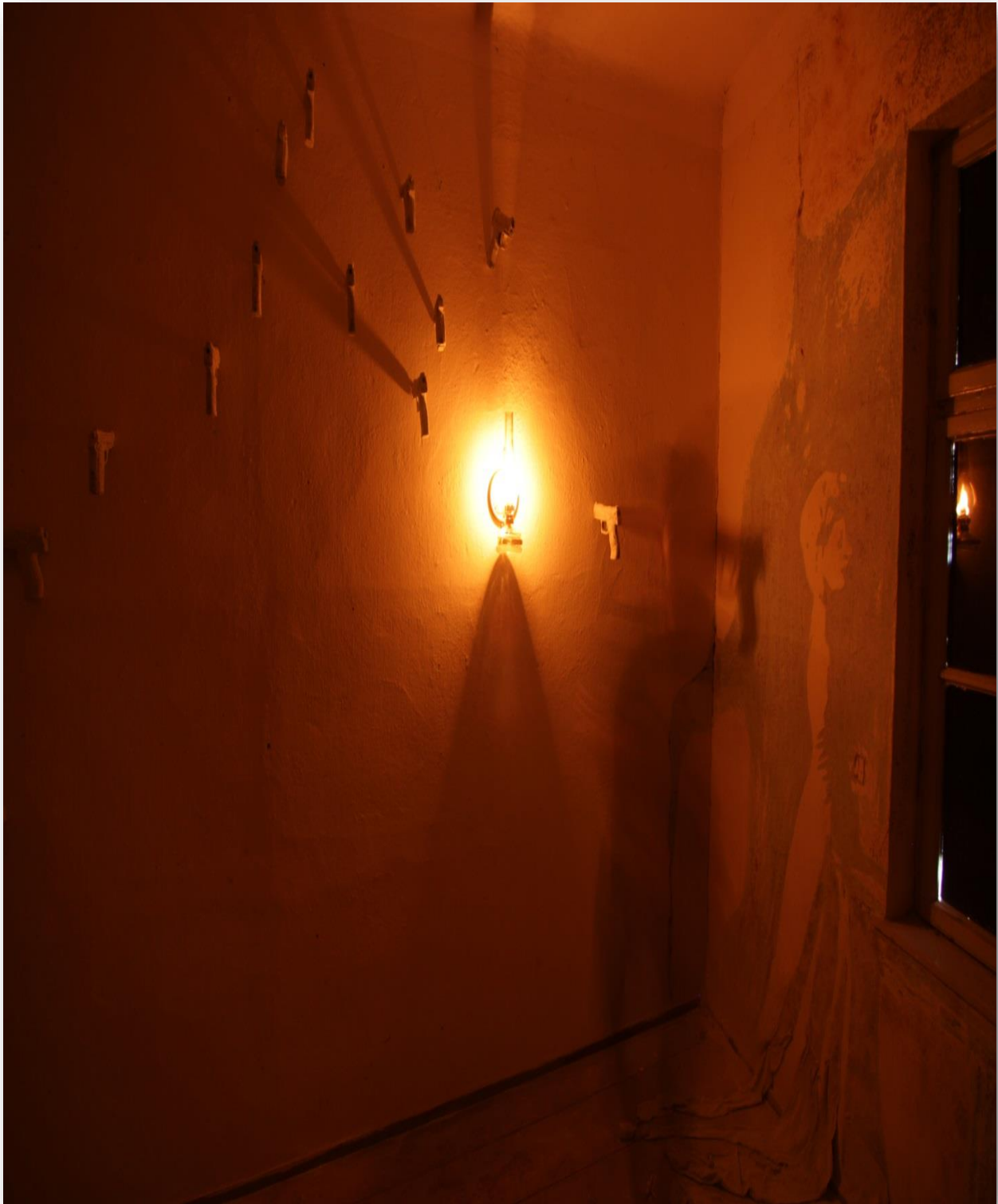
Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Μπούζα Βασίλειο, Καθηγητή του Τμήματος Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας για την καθοδήγηση και προτροπή του, προκειμένου να ολοκληρωθεί η διπλωματική μου εργασία.

Επίσης ευχαριστώ τα μέλη της επιτροπής κ. Γοδόση Ζωή, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και την κ. Κωτσαλίδου Ευδοξία, ΕΔΙΠ του Τμήματος Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας για την αμέριστη βοήθεια και τις επισημάνσεις τους, ώστε να ολοκληρωθεί σωστά η εν λόγω εργασία.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην εικαστικό Αντωνιάκη Σοφία όπου χωρίς την συμβολή της δεν θα είχε υλοποιηθεί το βίντεο που συνοδεύει την παρούσα εργασία. Επίσης ευχαριστώ θερμά τη Μονάχου Όλγα και την Τερζή Παναγιώτα για τη βοήθεια και τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Τέλος ευχαριστώ την οικογένειά μου για την υπομονή και στήριξή της και για το λόγο αυτό η εργασία τους αφιερώνεται.

Φωτογραφία: Γιώργος Ντάλλης, 2014. Έργο-εγκατάσταση: Μάγδα Χριστοπούλου, 2014

Περίληψη

Η απελπισμένη ενέργεια κάποιων ανθρώπων οι οποίοι δίδουν οριστικό τέλος στη ζωή τους, αποτελεί μια όχι και τόσο συνηθισμένη ενέργεια και έτσι θα αντιμετωπιστεί εδώ. Ειδικά στον γενικότερο παγκόσμια χώρο της πνευματικής δημιουργίας το φαινόμενο είναι πιο έντονο. Οι ποιητές, οι συγγραφείς, οι κάθε είδους καλλιτεχνικοί δημιουργοί, ακόμα και οι τραγουδιστές ή οι ηθοποιοί, οι οποίοι υποδύονται ρόλους με τους οποίους ταυτίζονται τελικά, είναι πρόσωπα σαφώς πιο ευαίσθητα από τον ανθρώπινο μέσο όρο και κατά συνέπεια, περισσότερο ευάλωτα.

Το μυαλό όσων κατέληξαν ως αυτόχειρες έφθασε να κυριαρχείται ουσιαστικά από μία και μόνο σκέψη, αυτήν ακριβώς που τους οδήγησε στην οριστική λύση, στον θάνατο. Είναι, ίσως, διαφορετική στον κάθε έναν από τους αυτόχειρες και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Το βέβαιο είναι ότι είχε αποκτήσει διαστάσεις μονομανίας, όχι απλώς έμμονης ιδέας. Τους βασάνιζε πραγματικά και αυτή θα αναζητηθεί εδώ για κάθε έναν από τους αυτόχειρες ποιητές.

Με βάση την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, η πρόθεσή τους να αυτοκτονήσουν αποτυπώνεται τελικά στα γραπτά τους. Πέρα από μια δόση ρομαντισμού που διακρίνεται ή εκείνην της απαισιοδοξίας, αναφέρεται συχνά τόσο η έννοια του θανάτου όσο και αυτή της αυτοχειρίας.

Σε ξεχωριστό κεφάλαιο αναφέρονται οι ξένοι αυτόχειρες ποιητές που δεν εντάσσονται στην ενότητα της νεοελληνικής ποίησης, καθώς επίσης και η περίπτωση της Πηνελόπης Δέλτα, η οποία δεν υπήρξε ποιήτρια, αλλά προσπάθησε όσο κανένας άλλος πνευματικός άνθρωπος να τελειώσει αυτοβούλως τη ζωή της.

Η εν λόγω εργασία είναι η συνέχεια της προπτυχιακής μου εργασίας στο τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, η οποία ολοκληρώθηκε το 2014 και αφορούσε τους αυτόχειρες ποιητές. Πλέον θεωρώ πως αυτό το κεφάλαιο της αυτοχειρίας πρέπει να κλείσει εδώ και έτσι αυτή η διπλωματική εργασία, θα λέγαμε ότι αποτελεί ένα ύστατο χαιρε σε όλους ανεξαιρέτως τους αυτόχειρες ποιητές, Έλληνες και ξένους, όπου άφησαν το στίγμα τους με το έργο και την ζωή τους.

Λέξεις κλειδιά

Αυτόχειρες, ποιητές, ποίηση, αυτοχειρία, υπονόηση αυτοχειρίας.

Abstract

The desperate act of some people to put a definitive end to their lives is not an ordinary action and this is how it is going to be dealt with here. The phenomenon is more frequent in the universe of intellectual creativity. Poets, writers, all type of artists, including singers and actors, who play roles with which they finally identify themselves, are definitely personalities far more sensitive than the average person and, consequently, more vulnerable.

The mind of those who committed suicide ended up dominated by one and only thought, precisely the thought that brought them to the final solution, death. The thought of death is, perhaps, different for each one of them and depends on many factors. What we are certain of, though, is that the thought had become a monomania and not simply an obsession. They were really tortured by it and it is going to be examined here for each and every one of those who committed suicide.

According to a research, their intention to commit suicide is obvious in their manuscripts. Apart from a portion of romanticism, which is different from that of pessimism, there is a frequent reference to the notion of death as well as to the notion of suicide.

The foreign creators who committed suicide but are not part of the Modern Greek poetry are mentioned in a separate chapter. The same applies to the case of Penelope Delta who was not a poet but tried more than any other intellectual person to voluntarily put an end to her life.

The present paper is the continuation of my undergraduate thesis at the Department of Visual and Applied Arts of the University of Western Macedonia, which was presented in 2014 and was about the poets who committed suicide. I now consider that my work on suicide must conclude here. Therefore, the present thesis can be seen as a final farewell to all, without exception, to all poets who committed suicide, including both Greeks and foreigners, who left a mark with their work and their life.

Key words

Suicide, poets, poetry, suicide, implication of suicide

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	3
Περίληψη-Abstract	5
Περιεχόμενα	7
Εισαγωγή	10
Στόχος εργασίας-Ερευνητικά ερωτήματα	11
Κεφάλαιο 1^ο: Αιτίες της αυτοχειρίας	14
1.1. Η κατάθλιψη	14
1.2. Σοβαρή ασθένεια	16
1.3. Οι κοινωνικές συνθήκες	17
1.4. Τα προσωπικά αδιέξοδα	17
1.5. Η έλξη του θανάτου	18
1.6. Ο φόβος των γηρατειών	18
1.7. Άρνηση θανάτου αγαπημένου προσώπου	19
1.8. Ερωτική απογοήτευση	19
Κεφάλαιο 2^ο: Οι συνθήκες της αυτοχειρίας	21
2.1. Η ηλικία	21
2.2. Η μοναξιά	22
2.3. Ο τρόπος	23
2.4. Η θρησκεία	23
2.5. Πρόδηλη γραφή	24
2.6. Η υπονόηση της αυτοχειρίας	24
Κεφάλαιο 3^ο: Αρχαία χρόνια	26
3.1. Η περίπτωση της Σαφούς	26
Κεφάλαιο 4^ο: Δέκατος ένατος αιώνας	28
4.1. Η περίπτωση του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου	28
4.2. Η περίπτωση του Ιωάννη Καρασούτσα	29
4.3. Η περίπτωση του Κλεάνθη Ν. Τριανταφύλλου	31
Κεφάλαιο 5^ο: Μεσοπόλεμος	35
5.1. Η περίπτωση του Κώστα Καρυωτάκη	35
Κεφάλαιο 6^ο: Γερμανική Κατοχή	41
6.1. Η περίπτωση του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη	41

6.2. Η περίπτωση του Αττίκ	45
Κεφάλαιο 7ο: Στον απόηχο του Β΄ Π.Π.	48
7.1. Η περίπτωση του Θεόδωρου Ντόρρου	48
7.2. Η περίπτωση του Γιώργου Β. Μακρή	49
Κεφάλαιο 8ο: Η μεταπολίτευση	51
8.1. Η περίπτωση της Κοραλίας Ανδρειάδη-Θεοτοκά	51
8.2. Η περίπτωση του Αλέξη Τραϊανού	53
8.3. Η περίπτωση του Μηνά Δημάκη	55
8.4. Η περίπτωση του Βασίλη Λιάσκα	57
Κεφάλαιο 9ο: Οι αντισυμβατικοί του 1980 και εξής	59
9.1. Η περίπτωση του Νικόλα Άσιμου	59
9.2. Η περίπτωση του Παύλου Σιδηρόπουλου	61
9.3. Η περίπτωση της Κατερίνας Γώγου	62
Κεφάλαιο 10ο: Στα όρια του 21^{ου} αιώνα	65
10.1. Η περίπτωση του Γιώργου Φιλιππίδη	65
10.2. Η περίπτωση του Ηλία Λάγιου	66
Κεφάλαιο 11ο: Η περίπτωση της Πηνελόπης Δέλτα	69
Κεφάλαιο 12ο: Ξένοι συγγραφείς	74
12.1. Η περίπτωση του Gérard de Nerval	74
12.2. Η περίπτωση της Veronica Micle	75
12.3. Η περίπτωση του Georg Trakl	76
12.4. Η περίπτωση της Charlotte Mary Mew	78
12.5. Η περίπτωση του Attila József	79
12.6. Η περίπτωση της Alfonsina Storni-Martignioni	80
12.7. Η περίπτωση του Cesare Pavese	82
12.8. Η περίπτωση της Sylvia Path	83
12.9. Η περίπτωση του Paul Celan	85
12.10. Η περίπτωση του Henry de Montherlant	86
12.11. Η περίπτωση της Anne Sexton	87
Κεφάλαιο 13ο: Τα αποχαιρετιστήρια σημειώματα	90
Κεφάλαιο 14ο: Η αιωνιότητα των ερειπίων-Ανάλυση video	95

Το ποίημα	99
Συζήτηση και συμπεράσματα	102
Περιορισμοί έρευνας-Προτάσεις για το μέλλον	104
Βιβλιογραφικές αναφορές-Πηγές από το διαδίκτυο	105
Παράρτημα	115

Εισαγωγή

Το πέρασμα στην ανυπαρξία είναι παράμετρος που απασχόλησε την ανθρώπινη διάνοηση από καταβολής της, σχεδόν στον ίδιο βαθμό με την ύπαρξη. Κάθε αποκλίνουσα μονάδα στις οργανωμένες κοινωνίες των ανθρώπων είχε ως τίμημα της διαφοροποίησής της, την σταδιακή ελάττωση του ζωτικού της χώρου, την απογύμνωση από κάθε παροχή, την ανάδειξη αδιεξόδων, που λειτουργούν ως τροχοπέδη στην πορεία της προς την πραγμάτωση της πλέον αυτονόητης διαδικασίας, «της ύπαρξης καθ' εαυτήν». Ο ψυχίατρος και ψυχολόγος Karl Jaspers είχε αναφέρει πως αρρώστια που μπορούμε να γιατρέψουμε, στη ζωή μπορούμε μόνο να ικετέψουμε (Pritchard, 1995). Με βάση τα λεγόμενα του Jaspers τα ψυχιατρικά προβλήματα είναι πολύ δύσκολο να ιαθούν. ακόμα και με τις πιο σύγχρονες θεραπευτικές μεθόδους. Τα άτομα που υποφέρουν από τέτοιου είδους προβλήματα δεν μπορούν να έχουν μια απόλυτα φυσιολογική ζωή καθώς προκαλούν άκρατο ψυχικό πόνο και μεγάλη πνευματική σύγχυση.

Σύμφωνα με το Αμερικανικό Εθνικό Ίδρυμα Ψυχικής υγείας (American National Health Institute), η υπ' αριθμόν ένα αιτία της αυτοκτονίας είναι η κατάθλιψη. Σε παράγοντες εξωγενείς από τον ψυχισμό του θύματος πρέπει να αποδίδονται οι αυτοκτονίες επίσης σε οικονομικά προβλήματα ή σε εκείνα που προκύπτουν από διαπροσωπικές σχέσεις. Ίσως, όμως, ο συνδυασμός της ψυχικής ασθένειας με κάποιο άλλο, πιο άμεσο, πρόβλημα να είναι πραγματικά επιβαρυντικός για όσους προχωρούν στο απονενοημένο διάβημα. Δεν είμαστε, πάντως, βέβαιοι για τους λόγους που έχουν οδηγήσει τους περισσότερους από όσους θα αναφερθούν εδώ στην αυτοκτονία. Ίσως ένας συνδυασμός των αιτιών να προξένησε την τελική απόφαση. Η πρόληψη της αυτοκτονίας δεν είναι απλή υπόθεση και δεν μπορεί να γίνει από ιδιώτες εύκολα. Πρέπει να καταπολεμηθεί το κακό στη ρίζα του και να εκλείψουν οι αιτίες που προκάλεσαν τον αυτοκτονικό ιδεασμό. «Μια αυτοκτονία δεν μπορεί να προβλεφθεί ούτε από τα λεγόμενα αλλά ούτε και από αυτό που σκέπτεται το ίδιο το υποκείμενο» (Zimmerman & Asnis, 1995).

Η αυτοχειρία επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους, όπου ποικίλλουν από χώρα σε χώρα και συνδέονται με τα μέσα που χρησιμοποιούνται. Συχνότερες μέθοδοι είναι ο απαγχονισμός, τα πυροβόλα όπλα, οι δηλητηριάσεις, τα υπνωτικά ή ηρεμιστικά χάπια και η λήψη μεγάλης ποσότητας ναρκωτικών ουσιών.

Ο αριθμός όσων αποφασίζουν να αυτοκτονήσουν κάθε χρόνο είναι τεράστιος, αλλά δυστυχώς το θέμα αυτό παραμένει ένα ταμπού.

Σύμφωνα με τον νευρολόγο-ψυχίατρο Δρ. Δημήτριο Κουντούρη (2016), αν αναλύσουμε τη στατιστική των αυτοκτονιών σε διάφορες χώρες, ίσως να καταλάβουμε τους παράγοντες που συντελούν στην πράξη αυτή και να καταλάβουμε το ΓΙΑΤΙ. Έτσι λόγω του μεγάλου αριθμού αυτοκτονιών, πολλές πανεπιστημιακές κλινικές τελευταία κάνουν μια «Ψυχολογική αυτοψία» η οποία παρουσιάζει πολλά ουσιαστικά συμπεράσματα τα οποία θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην πρόληψη. Ως προς τις απόπειρες αυτοκτονίας, αυτές γίνονται συχνότερα σε νέους ανθρώπους και στις γυναίκες.

Σύμφωνα με την Βάρβογλη (2008), «περισσότεροι άνδρες απ' ότι γυναίκες θέτουν τέρμα στη ζωή τους αυτοκτονώντας, με αναλογία τέσσερις άνδρες προς μια γυναίκα. Επίσης οι άνδρες που αποπειρώνται να αυτοκτονήσουν τείνουν να διαλέγουν μέσα τα οποία δεν αφήνουν περιθώρια σωτηρίας σε αντίθεση με τις γυναίκες».

Οι αριθμοί είναι συγκλονιστικοί. Το ίδιο συγκλονιστικές είναι και οι περιπτώσεις, οι οποίες αναφέρονται εδώ. Η υποψία, όμως, ότι ένας ποιητής ενημερώνει δημόσια μέσα από τα δημιουργήματά του τις μελλοντικές του προθέσεις πρέπει να χτυπήσει το καμπανάκι: πολλοί άνθρωποι χρειάζονται βοήθεια!

Στόχος εργασίας-Ερευνητικά ερωτήματα:

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην υπαρξιακή ανησυχία, που σκιάζει κάθε μόριο των σκεπτόμενων όντων, θέτοντας επί τάπητος το πάντα διαχρονικό δίλημμα: «To be or not to be?», προβληματισμό που τόσο συχνά επανέφερε ο Σαίξπηρ (2007) στα έργα του, δίνοντάς του κορύφωση στον «Άμλετ». Στον Άμλετ του Χειμωνά παραφράζεται το πρωτότυπο «Να ζει κανείς ή να μη ζει;» και ο Έλληνας μεταφραστής λέει πως «Αν μπορείς να γλυτώσεις απ' όλες τις συμφορές της ζωής, κάνε το και αμέσως τώρα!» (Χαρτοκόλλης, 2010).

Αν ο άνθρωπος είναι όντως μια «πεμπουσία σκόνης», τότε κάθε δημιουργική πνοή κινείται στη σφαίρα της ματαιότητας. Κι η πραγματικότητα σε μια πιο ιδεαλιστική θεώρηση, ίσως και να είναι ένα θέατρο σκιών.

Ο Cezare Paveze (2011) είχε πει πως «σε κανέναν μας δεν λείπουν συνειδητοί λόγοι για να αυτοκτονήσουμε». Εν αντιθέσει με τον Πούλιο που θεωρεί πως «καθώς ο κύκλος για να εκφραστούμε στενεύει ολοένα, καθώς εξαφανίζονται οι πιθανότητες να ξεφύγουμε και ο χρόνος φτάνει να αποτελεί ένα νέο στοιχείο τραγωδίας, η ποίηση απομένει η στερνή χειρονομία προς τα κει που βρίσκεται η ζωή, προς τη στιγμή που βγαίνεις μέσα από ένα σύννεφο σκοταδιού, σε ένα τοπίο που σου θυμίζει πως δεν πέθανες» (Πούλιος, 1973:58).

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πούλιου (1973), η ποίηση θα έπρεπε να είναι το φάρμακο για την αυτοχειρία και όχι το μέσο γι' αυτήν. Δυστυχώς όμως οι αυτόχειρες ποιητές, αφήφησαν τον "Κανόνα" της ποίησης που οδηγεί στο φως και διάβηκαν δίχως αντίσταση το σκότος του θανάτου.

Στόχος λοιπόν της εργασίας είναι να ερευνηθεί το έργο κάποιων πολύ σημαντικών αυτοχείρων ποιητών που έμειναν στην ιστορία μέσα από αυτό και να αναλυθούν τα στοιχεία εκείνα όπου δηλώνεται η μελλοντική αυτοχειρία τους. Ποιητές που μοιράστηκαν στην πραγματικότητα το θάνατό και την απελπισία τους μαζί μας. Είναι συγκλονιστικό γιατί αν το δει κανείς από μια άλλη σκοπιά, τα ποιήματά τους είναι η δήλωση του θανάτου τους, είναι η μη υπαρκτή γραμμή βοήθειας όπου ανακοινώνουν αυτό που πρόκειται να συμβεί.

Τα ερωτήματα που καλείται η παρούσα εργασία να απαντήσει, είναι τα εξής:

1. Οι αυτόχειρες ποιητές είναι αδύναμοι;
2. Έχει σημασία η εποχή και το περιβάλλον τους;
3. Οι καταραμένοι ποιητές¹ είναι όντως καταραμένοι; Ο όρος κατ' εμέ είναι «σκληρός» αλλά σίγουρα και ποιητικός. Δεν μπορεί παρά μόνο άγιοι να είναι, σίγουρα ευαίσθητοι, σίγουρα ευφυείς αλλά κυρίως άνθρωποι που διψούσαν για ζωή, όπου τελικά αυτή η ακόρεστη δίψα τους για ζωή μετατράπηκε σε απελπισία κι έπειτα έγινε το διάβημα για την απονενομημένη πράξη.

«Πρόκειται για ανθρώπους δημιουργικούς και προικισμένους, που με την τέχνη τους εκφράζουν όχι μόνο τον εαυτό τους αλλά και ολόκληρη την ανθρωπότητα. Ωστόσο το τίμημα της μεγαλοφυίας τους είναι βαρύ». (Δασκαλοθανάσης, 2012)

Ως ερευνητικό εργαλείο θα χρησιμοποιήσουμε την ανάλυση περιεχομένου, όπου θα ανιχνευθούν, καταγραφούν και αναλυθούν τα στοιχεία εκείνα που θα απαντήσουν στα παραπάνω ερωτήματα. Δείγμα της έρευνας θα αποτελέσουν τα ποιητικά έργα επωνύμων αυτοχείρων ποιητών.

Η παρούσα εργασία δομείται στα παρακάτω κεφάλαια:

1^ο Κεφάλαιο: Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθενται τα αίτια που μπορεί να προκαλέσουν την αυτοχειρία σε θεωρητικό επίπεδο.

¹ Ο όρος καταραμένοι ποιητές ή αλλιώς γαλλιστί *Les poets maudits*, ειπώθηκε πρώτα από τον Alfred Vigni, από το λογοτεχνικό του έργο *Stello*. Αυτός όμως που εδραίωσε τον χαρακτηρισμό ήταν ο Πολ Βερλαίν, ο οποίος έκδωσε το 1988 το βιβλίο «*Les poets maudits*».

2^ο Κεφάλαιο: Στο δεύτερο κεφάλαιο καταγράφονται ενδεικτικά κάποιες από τις συνθήκες που μπορεί να οδηγήσουν ένα άτομο στην αυτοχειρία.

3^ο Κεφάλαιο: Στο τρίτο κεφάλαιο, ανατρέχουμε στην αρχαιότητα και εστιάζουμε στην περίπτωση της Σαπφούς.

4^ο Κεφάλαιο: Στο τέταρτο κεφάλαιο καταγράφουμε τρεις περιπτώσεις λογοτεχνών του 19^{ου} αιώνα.

5^ο Κεφάλαιο: Στο πέμπτο κεφάλαιο διατρέχουμε την περίοδο του μεσοπολέμου με αναφορά στον Κώστα Καρυωτάκη.

6^ο Κεφάλαιο: Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην περίοδο της Γερμανικής κατοχής με παραδείγματα δύο λογοτεχνών.

7^ο Κεφάλαιο: Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται άλλα δύο παραδείγματα λογοτεχνών μέσα από τον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

8^ο Κεφάλαιο: Στο όγδοο κεφάλαιο αναφερόμαστε στην περίοδο της μεταπολίτευσης με τέσσερα παραδείγματα λογοτεχνών.

9^ο Κεφάλαιο: Στο ένατο κεφάλαιο καταγράφονται οι τρεις αντισυμβατικοί της δεκαετίας του '80.

10^ο Κεφάλαιο: Στο δέκατο κεφάλαιο μνημονεύουμε τις περιπτώσεις των Φιλίππιδη και Λάγιου στις απαρχές του 21^{ου} αιώνα.

11^ο Κεφάλαιο: Το ενδέκατο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο εξ' ολοκλήρου στην Πηνελόπη Δέλτα.

12^ο Κεφάλαιο: Στο δωδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζονται έντεκα ξένοι λογοτέχνες.

13^ο Κεφάλαιο: Στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο καταγράφονται και αναλύονται τα αποχαιρετιστήρια σημειώματα των αυτοχείρων λογοτεχνών.

14^ο Κεφάλαιο: Το δέκατο τέταρτο κεφάλαιο είναι το καθαυτό δημιουργικό μέρος της εργασίας όπου παρουσιάζεται και αναλύεται το καλλιτεχνικό έργο της γράφουσας.

Τέλος για τη συγγραφή της εργασίας χρησιμοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση πηγών, καθώς και λέξεις κλειδιά που αφορούν την ποίηση και τους αυτόχειρες ποιητές. Μελετήθηκαν οι βιογραφίες των αυτοχείρων ξεχωριστά καθώς και το έργο τους, ώστε μέσα από αυτά τα στοιχεία να μπορέσουμε να οδηγηθούμε σε κάποια συμπεράσματα για τις συνθήκες της ζωής τους και πως τελικά το έργο τους υπονοεί και το τέλος της ζωής τους.

1^ο Κεφάλαιο

Αιτίες της αυτοχειρίας

«Κατά τη συνεύρεση με το δικό του θάνατο, ο καθένας οδηγείται στο Πώς, το οποίο αυτό Πώς μπορεί ο καθένας να είναι με τον ίδιο τρόπο, και σε μια δυνατότητα ως προς την οποία κανείς δεν διακρίνεται, οδηγείται στο Πώς, στο οποίο κατασυνθλίβεται κάθε Τι» (Heidegger, 2009:83).

Υπάρχουν διάφορες ταξινομήσεις –αλτρουιστική, εγωιστική, επιδημική- και πολλοί τρόποι με τους οποίους πραγματοποιεί κάποιος την αυτοκτονία. Και ο κάθε τρόπος έχει τη δική του σημασία (Χαρτοκόλλης, 2010).

Σύμφωνα με τον κοινωνικό φορέα (ΜΚΟ) Κλίμακα, οι αιτίες που οδηγούν έναν άνθρωπο να επιδιώξει την αυτοχειρία καθώς οι συνθήκες είναι πολλές και διαφορετικές για κάθε αυτόχειρα. Συχνά συνδυάζονται δύο ή περισσότερες αιτίες. Στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις επιλέγεται η αιτία, η οποία θεωρείται σήμερα ως εκείνη που επικράτησε την κρίσιμη στιγμή (Κλίμακα, 2000).

Στο παρόν κεφάλαιο θα παραθέσουμε τα πιο αντιπροσωπευτικά αίτια που μπορεί να οδηγήσουν στην αυτοχειρία.

1.1. Η κατάθλιψη

«Η συνειδητή πρόθεση αυτοκτονίας επιλέγει το χρόνο, τα μέσα και την ευκαιρία της» (Freud, 2013:101).

Η κατάθλιψη είναι μία από τις κύριες αιτίες αναπηρίας παγκοσμίως σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO) και λαμβάνει μορφή πανδημίας. Η συχνότητα στον πληθυσμό είναι 5-12% στους άνδρες και 10-25% στις γυναίκες. Στους 10 που πάσχουν από κατάθλιψη, οι 3 είναι άνδρες 33,0% και οι 7 γυναίκες 67,0% (Βάθης 1973).

Αναμφισβήτητα πρώτη έρχεται η κατάθλιψη, η οποία έχει προέλθει από προσωπικά εμπόδια, τα οποία δεν είναι δυνατόν να υπερπηδηθούν. Πρόκειται για μια νοητική ασθένεια, που γίνεται όλο και περισσότερο γνωστή στις μέρες μας, αλλά υπήρχε πάντοτε. Έχει διάφορα στάδια και, εάν σήμερα ζητηθεί η βοήθεια γιατρού, επιδέχεται βελτίωσης με ειδική αγωγή.

ο ψυχίατρος-ψυχοθεραπευτής Αριστοτέλης Βάθης ορίζει την κατάθλιψη ως μια «πολύπλοκη κατάσταση». Εκτός από το γενικό αίσθημα θλίψης που προκαλεί, η κατάθλιψη

προκαλεί απελπισία και μια αίσθηση αδιεξόδου η οποία δεν υποχωρεί. Όλες οι περιπτώσεις κατάθλιψης δεν είναι ίδιες. Υπάρχουν διαφορετικά στάδια κατάθλιψης με διαφορετική κλινική βαρύτητα τα οποία επηρεάζουν την ζωή του κάθε ανθρώπου με διαφορετικό τρόπο, αναλόγως της βαρύτητας και της συμπτωματολογίας (Βάθης, 1973).

Σύμφωνα με την εξελικτική ψυχοπαθολογία «υπάρχουν ενδείξεις για μια νευροενδοκρινική ανισορροπία (ορμόνη κορτιζόλη), σε περιπτώσεις κατάθλιψης ενηλίκων. Σχετικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι η αποδέσμευση υπερβολικών ποσοτήτων κορτιζόλης σε περιόδους έντονου στρες, μπορεί να προκαλέσει υπερβολική ευαισθησία προς μια αντιληπτή απειλή και να θέσει ένα άτομο σε αυξημένο κίνδυνο για άλλες μορφές ψυχοπαθολογίας, όπως η κατάθλιψη» (Wilmshurst, 2011: 279).

Εντός του γνωστικού πλαισίου, οι αρνητικές εκτιμήσεις προκύπτουν από δυσπροσαρμοστικές επεξεργασίες σκέψης, όπως η αρνητική σκέψη «μια τάση προκατειλημμένης ερμηνείας των γεγονότων, με αρνητικούς τρόπους» (Beck, 1997) και η επίκτητη αίσθηση αδυναμίας «τάση παραίτησης σε αντίξοες καταστάσεις, που βασίζεται σε προηγούμενη έλλειψη επιτυχίας» (Selingman, 1975). Σύμφωνα με τον Beck (1997), αναπτύσσονται αρνητικά σχήματα ως αποτέλεσμα των επαναλαμβανόμενων αρνητικών τρόπων σκέψης. «Τελικά οι αρνητικές σκέψεις καταλήγουν στην ανάπτυξη μιας αρνητικής τριάδας, όπου το άτομο ερμηνεύει τις εμπειρίες του, τον εαυτό του και το μέλλον του με αρνητικούς τρόπους κι επομένως αποκτά την αίσθηση απελπισίας, αδυναμίας και αναξιοτήτας» (Wilmshurst, 2011: 280).

Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει ο Selingman (1975), καθώς επινόησε τον όρο «επίκτητη αίσθηση αδυναμίας», για να περιγράψει τις αντιδράσεις σκύλων που δέχονταν επανειλημμένα σοκ χωρίς να τους παρέχεται δυνατότητα διαφυγής. Όταν δόθηκε στα ζώα η ευκαιρία να διαφύγουν, τα περισσότερα δεν την αξιοποίησαν. Έτσι δόθηκε η ερμηνεία από τον Selingman, ότι «οι σκύλοι είχαν μάθει πως το σοκ ήταν εκτός του δικού τους ελέγχου κι έτσι δεν ανέπτυξαν συμπεριφορές επίλυσης προβλήματος» (Wilmshurst, 2011:279, 280).

Παίρνοντας αυτό σαν παράδειγμα θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε και τον άνθρωπο, όπου κι αυτός είναι γεννημένος να ζει ελεύθερος, μακριά από κανόνες και κατεστημένα και όταν δεχτεί όλα τα παραπάνω ως μια κατάσταση καθημερινή, και μη ανατρεπταία, ίσως ιδιοσυγκρασιακά να αντιδρά και να χάνεται καθώς ο ρόλος του στην κοινωνία είναι άλλος. Πόσο μάλλον για τους πιο ευαίσθητους και ρομαντικούς ανθρώπους, όπως συνήθως είναι όλων

των ειδών οι καλλιτέχνες, όπου δεν μπορούν να μπουν σε «καλούπια» και να δουν το κατεστημένο ως κάτι θετικό κι αποδεκτό.

Εδώ, στις περισσότερες των περιπτώσεων φαίνεται να συνδυάζεται η κατάθλιψη με δευτερογενείς παράγοντες, που όμως δεν είναι ασήμαντοι. Ίσως, όπως προαναφέρθηκε, ένας συνδυασμός αιτιών να οδήγησε στο θλιβερό αποτέλεσμα.

Ένα ενδεικτικό παράδειγμα κατάθλιψης βίωσε η Κατερίνα Γώγου (1940-1993), η οποία αντιμετώπιζε αδιέξοδα σε όσα επεδίωκε τόσο στον κοινωνικοπολιτικό χώρο, που τον ζούσε έντονα, όσο και στην προσωπική της ζωή. Αναγνωρισμένη ηθοποιός σε δεύτερους ρόλους, έγραψε πολύ επιτυχημένα ποιήση και βρήκε καταφύγιο στο χώρο των αναρχικών, εκεί όπου αντιπαθούσαν τις ταμπέλες. Αιτία του θανάτου της Γώγου ήταν ένας συνδυασμός αλκοόλ και χαπιών. Το δυσάρεστο είναι ότι και η κόρη της, Μυρτώ Τάσιου (1967-2015)², ζωγράφος και ποιήτρια, πέθανε με τον ίδιο τρόπο στα σαράντα οκτώ της χρόνια.

Η Κατερίνα Γώγου έκανε παρέα με τον Νικόλα Άσιμο (Νικόλαος Ασημόπουλος, 1949-1988), τον πολύ γνωστό και επιτυχημένο στιχουργό, συνθέτη και τραγουδιστή του ελληνικού ροκ, ο οποίος κρεμάστηκε από σωλήνα ύδρευσης καθώς και με τον Παύλο Σιδηρόπουλο (1948-1990), ο οποίος ήταν επίσης στιχουργός, συνθέτης, τραγουδιστής της ελληνικής ροκ μουσικής, όπως και ηθοποιός, ο οποίος πέθανε από υπερβολική δόση ηρωίνης.

1.2. Σοβαρή ασθένεια

Μία σοβαρή σωματική ασθένεια που δεν ήταν δυνατόν να καταπολεμηθεί και υποχρέωνε τον πάσχοντα να απέχει από σημαντικές χαρές της ζωής οδήγησε κάποιους ανθρώπους στην αυτοχειρία. Ήταν από τις σημαντικότερες αιτίες που παρατηρούνται στις αρχές του εικοστού αιώνα. Άδικη αιτία, που έγινε έμμονη ιδέα σε ορισμένους από τους αυτόχειρες.

Ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928), από τους σημαντικότερους ποιητές του εικοστού αιώνα, είχε ταλαιπωρηθεί ιδιαίτερα και άδικα στην εργασία του, αλλά έκρυβε ένα μεγάλο μυστικό, που δεν του επέτρεπε να χαρεί τη ζωή του. Δεν έπρεπε να έρθει σε σεξουαλική επαφή με γυναίκα και δεν μπορούσε να αποκτήσει σύζυγο ούτε παιδιά. Έπασχε από σύφιλη, που δεν υπήρχε τρόπος να γιατρευτεί στην εποχή του.

² Για την περίπτωση της Μυρτώς Τάσιου βλ. Γιάννης Χατζηγεωργίου, «Η συνέντευξη που είχε δώσει η κόρη της Κατερίνας Γώγου στη LIFO», <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/i-synteychi-poy-eihe-dosei-i-kori-tis-katerinas-gogoy-sti-lifo>

1.3. Οι κοινωνικές συνθήκες

Είναι πιο συνηθισμένο το φαινόμενο να επηρεάζουν οι συνθήκες αυτές τα τελευταία χρόνια τα έντονα πολιτικοποιημένα και ποτέ κομματικοποιημένα άτομα. Μετά τη Μεταπολίτευση του 1974 υπήρξαν πολλοί σκεπτόμενοι άνθρωποι που απογοητεύτηκαν σφοδρά από την κατάσταση της κοινωνίας, όπως και από την πολιτική κατάσταση γενικότερα. Τα φαινόμενα διαφθοράς, που παρουσιάζονται πολύ τακτικά και όχι μόνο στον ιδιωτικό χώρο αλλά και στους θεσμούς, απογοήτευσαν κάποιους τόσο πολύ, ώστε αποφάσισαν να τερματίσουν τη ζωή τους.

Ανάμεσά τους εξέχουσα θέση κατέχει ο Δημήτρης Λιαντίνης (1942-1998)³, φιλόσοφος, ποιητής και συγγραφέας. Ακατανόητη φαίνεται η απόφασή του, σύμφωνα με την προσωπική του μαρτυρία (η οποία είναι απολύτως σεβαστή). Ήταν απογοητευμένος με όσα παρέδιδε η γενιά του στους νέους. Η μεγάλη αγάπη για την κόρη του δεν στάθηκε δυνατή να αποτρέψει το μοιραίο, όπως ούτε και η αγάπη του για τους μαθητές του και τις δυνατότητες που μπορούσε να τους προσφέρει με την εμπνευσμένη διδασκαλία του.

Στην κατηγορία αυτή θα μπορούσε να ενταχθεί και ο ποιητής Γιώργος Φιλιππίδης, όπου λαχταρούσε κάτι καλύτερο για τον κόσμο και τη γενιά του αλλά δυστυχώς αυτό ήταν ανέφικτο και γι' αυτό είχε γράψει: *«Αφού σπαρτάρησε στ' αγκίστρι της βίας, η Ευρώπη κοιμάται σαν κρέας σε χασάπικο, φρουρούμενη από διμοιρίες μπάτσων»* (Φιλιππίδης, 1999). Επίσης εδώ κατατάσσονται σίγουρα και οι αντισυμβατικοί του 1980 (Άσιμος Ν., Γώγου Κ., Σιδηρόπουλος Π.), όπου το μεγαλύτερο μέρος του έργου τους είναι αφιερωμένο στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που τότε βίωναν οι ίδιοι και που φυσικά ήταν αντίθετοι με αυτές.

1.4. Τα προσωπικά αδιέξοδα

Τα προσωπικά αδιέξοδα συνηθίζεται να απαντούν σε άτομα, στα οποία δεν υποδεικνύεται ή δεν κατορθώνουν τα ίδια να ανακαλύψουν έναν ουσιαστικό σκοπό για να ζήσουν και να δημιουργήσουν. Πρόκειται συνήθως για ανθρώπους, οι οποίοι έχουν λύσει ικανοποιητικά το πρόβλημα της επιβίωσής τους και δεν εργάζονται ή ακριβώς το αντίθετο, άτομα που κουράστηκαν να ψάχνουν τρόπο να εξασφαλίσουν όσα τους ήταν τα απολύτως απαραίτητα.

Στην πρώτη περίπτωση ανήκει η Κοραλία Ανδρειάδη, η χήρα του Γιώργου Θεοτοκά (1935-1976). Ποιήτρια δυνατή, αγάπησε παράφορα τον Θεοτοκά και έζησε μαζί του

³ Η ασυνήθιστη περίπτωση του φιλοσόφου και ποιητή, Δημήτρη Λιαντίνη στο https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82_%CE%9B%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%B7%CF%82

τρεισήμισι μήνες περίπου. Κοινωνική και δραστήρια, με αγωνίες για το μέλλον της χώρας, δεν επιτρεπόταν να εργάζεται για να διοχετεύσει κάπου τη δραστηριότητά της, καθώς ήταν απλά η «χήρα» του Γεωργίου Θεοτοκά.

Στη δεύτερη περίπτωση, τοποθετείται ο Ιωάννης Καρασούτσας (1824-1873). Επιτυχημένος άνθρωπος των γραμμάτων, απολύθηκε από τη θέση του και δεν είχε τα οικονομικά μέσα να συνεχίσει τη ζωή του με αξιοπρέπεια.

1.5. Η έλξη του θανάτου

Κάποιοι αυτόχειρες ένωσαν πολύ νωρίς την έλξη του θανάτου. Χωρίς να έχουν μελετηθεί οι συνθήκες ανατροφής τους, μπορεί να θεωρηθεί ότι κυρίως αυτές ήταν υπεύθυνες για τον πρόωρο θάνατό τους. Μπορεί, πάλι, να ήταν οικογενειακή προδιάθεση αυτή η έλξη, καθώς μπορεί να υπήρχε ιστορικό αυτοκτονιών στην οικογένεια. Τα άτομα αυτά θεωρούνται από την ψυχολογία πως αντιμετωπίζουν ψυχωσικές διαταραχές και χαρακτηρίζονται από διαταραγμένη ικανότητα ελέγχου της πραγματικότητας και απώλεια λειτουργικότητας. Το ψυχωσικό άτομο έχει απώλεια των ορίων του εγώ και δεν είναι σε θέση να κατανοήσει τη διαφορά ανάμεσα στην πραγματικότητα και τον εσωτερικό του κόσμο ή τη φαντασία του (Χριστοδούλου, 2006).

Ανάμεσά τους υπήρξε και ο Αλέξης Τραϊανός (Αλέξανδρος Ζαβατάρης, 1944-1980). Την πρώτη του απόπειρα αυτοκτονίας την έκανε ως φοιτητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπως και ο Γιώργος Φιλίπιδης, όπου αυτοκτόνησε όντας φοιτητής θεατρολογίας στο πρώτο έτος σπουδών του.

1.6. Ο φόβος των γηρατειών

Φαίνεται απίθανο, αλλά δεν είναι. Η συνηθισμένη τακτική των ανθρώπων είναι να προσπαθούν να καθυστερήσουν την εμφάνιση των γηρατειών.

Στην κατηγορία αυτή κατατάσσεται ένας από τους γνωστότερους αυτόχειρες, ο Περικλής Γιαννόπουλος⁴ (1869-1910), όπου είχε από καιρό αποφασίσει τον θάνατό του. Δεν ήθελε μάλιστα να αφήσει στοιχεία για τη δραστηριότητα και την ύπαρξή του στους συγχρόνους και τους φίλους του. Έτσι φρόντισε με ιδιαίτερη επιμέλεια να συγκεντρώσει και να καταστρέψει όσες φωτογραφίες κι επιστολές του είχαν στα χέρια τους φίλοι και γνωστοί, όπως και χειρόγραφα του ολοκληρωμένα ή ημιτελή. Αυτοκτόνησε ενώ ίππευε το αγαπημένο

⁴ Ο Περικλής Γιαννόπουλος, από τους γνωστότερους Έλληνες αυτόχειρες ποιητές, αποτελεί πάντοτε ένα άλυτο πρόβλημα. Βλ. Φρέντυ Γερμανός, «Ο αδιέξοδος έρωτας και η αυτοκτονία του Περικλή Γιαννόπουλου» του 1961, αναδημοσίευση στο περιοδικό *lifo*.

του λευκού άλογο, όπου το είχε οδηγήσει στη θάλασσα του Σκαρμαγκακά κι η οποία τον ξέβρασε ένα δεκαήμερο αργότερα. Την εποχή που αυτοκτόνησε ο Γιαννόπουλος ο Καρυωτάκης ήταν δεκατεσσάρων ετών, μαθητής του Γυμνασίου στην Κρήτη (Χαρτοκόλλης, 2010).

1.7. Άρνηση θανάτου αγαπημένου προσώπου

Επειδή ο χρόνος επουλώνει τις πληγές αυτές, είναι αρκετά σπάνιο. Όταν πρόκειται για σύντροφο, μπορεί να φανεί ότι διαλύονται τα όνειρα εκείνου που υποφέρει. Όταν πρόκειται για κάποιον από τους γονείς, όμως, είναι αρκετά νοσηρό.

Έτσι, αντιμετωπίστηκε ο χαμός του Γιώργου Θεοτοκά από τη χήρα του Κοραλία Γ. Θεοτοκά (1935-1976). Πρόφτασε να ζήσει κοντά του ως σύζυγός του μόνον τρεισήμισι μήνες και, δέκα χρόνια αργότερα, η ίδια αυτοκτόνησε.

Η περίπτωση του Βασίλη Λιάσκα (1913-1982) είναι διαφορετική, μιας και αυτοκτόνησε, καθώς φημολογείται αφού δεν κατάφερε να ξεπεράσει ποτέ την απώλεια της μητέρας του, όπως και ο Ναπολέων Λαπαθιώτης (1888-1944), όπου μετά τον θάνατο του πατέρα του έπεσε σε μεγάλη κατάθλιψη.

1.8. Ερωτική απογοήτευση

Δεν είναι απαραίτητο να είσαι ποιητής για να αισθανθείς ερωτική απογοήτευση σε σημείο που να θέλεις να πεθάνεις. Εκτός από τον πληγωμένο εγωισμό, υπάρχουν κι άλλες αιτίες, όπως η ευμάρεια εκείνου που αρνείται έναν έρωτα.

Ίσως είναι μία επίσης από τις περιπτώσεις που οδήγησαν τον Περικλή Γιαννόπουλο (1869-1910) στον τάφο, όταν έγραψε αποχαιρετιστήριο μήνυμα στην επίσημη αγαπημένη του, τη ζωγράφο Σοφία Λασκαρίδου⁵ (1876-1965), η οποία είχε αρνηθεί να τον παντρευτεί. Τον αγαπούσε, είναι βέβαιο, και λίγες ημέρες μετά τον χαμό του έκανε απόπειρα κι εκείνη. Ο Ίων Δραγούμης θεωρούσε, πάντως, ότι ήταν ο φόβος των γηρατειών και όχι η άρνησή της Λασκαρίδου να τον παντρευτεί, καθώς η ζωγράφος παρέμεινε για περεταίρω σπουδές στη Γερμανία. Επομένως ο θάνατος του Γιαννόπουλου θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς πως οφείλεται σε περισσότερες από μια αιτίες.

⁵ Η Σοφία Λασκαρίδου υπήρξε μια διαπρεπής ζωγράφος, βλ.: <https://www.culturenow.gr/deka-pragmata-poy-den-xerame-gia-tin-sofia-laskaridou/> και https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1_%CE%9B%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%BF%CF%85

Ο R. M. Rilke θεωρούσε πως «όλες σχεδόν οι θλίψεις μας, είναι στιγμές έντασης που εκλαμβάνουμε ως παράλυση επειδή δεν ακούμε πια τα ξαφνιασμένα μας αισθήματα». (Rilke, 2010), ενώ ο Μοπασσάν ισχυρίζεται πως η αυτοχειρία γειτονεύει στενά με την τρέλα και πως στο κέντρο της χειρονομίας της αυτοχειρίας υπάρχει η διαταραχή της ταυτότητας του εγώ και η κατάλυση της ενότητάς του (Maupassant, 2018).

Ο καλλιτέχνης-Προμηθέας είναι εκκεντρικός, μελαγχολικός και αυτοκαταστροφικός. Από τον Μιχαήλ Άγγελο ως τον Βαν Γκογκ και τον Τζάκσον Πόλλοκ, ένα τέτοιο στερεότυπο αναπαράγεται σταθερά από την ιστορία της τέχνης (Δασκαλοθάσης, 2012).

Η φύση των καταραμένων ποιητών μοιάζει σχιζοφρενική και ταυτόχρονα ιδιοφυής. Η ποίηση κι η ζωή τους είναι αντιστρόφως ανάλογη. Το ταλέντο τους είναι και η ίδια η περιθωριοποίησή τους.

Σε αυτό το κεφάλαιο παραθέσαμε τις πιο ενδεικτικές αιτίες που μπορεί να οδηγήσουν ένα άτομο στην αυτοχειρία και τις συνδέσαμε με το βίο και τη συμπεριφορά γνωστών λογοτεχνών της Ελλάδας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στις συνθήκες που μπορεί να προκαλέσουν την αυτοχειρία.

2^ο Κεφάλαιο

Οι συνθήκες της αυτοχειρίας

Όσοι αποφάσισαν κάποια στιγμή να αυτοκτονήσουν, δεν το έβαλαν κάτω, όταν η προσπάθειά τους απέτυχε. Ήταν αποφασισμένοι και προσπάθησαν -όσο χρειάστηκε- έως ότου τα καταφέρουν.

Όπως ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928), για παράδειγμα, ο οποίος μέσα σε δύο ημέρες έκανε δύο αποτυχημένες απόπειρες και τα κατάφερε με την τρίτη. Ήταν απολύτως αποφασισμένος να θέσει τέρμα στη ζωή του, είτε δια πνιγμού, είτε δια πυροβόλου όπλου.

Όπως εύκολα διαπιστώνεται, η αυτοχειρία είναι ενέργεια που συνήθως προαποφασίζεται, αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις που το σημείωμα, το οποίο αφήνουν δεν φέρει ακριβή ημερομηνία. Αυτό σημαίνει βέβαια ότι το είχαν αποφασίσει, αλλά ότι δεν ήταν βέβαιοι για τη στιγμή που θα προέβαιναν στο διάβημά τους.

Προαποφασισμένη ήταν η αυτοκτονία του Δημήτρη Λιαντίνη (1942-1998). Είχε οργανώσει τα πάντα, ακόμα και την ακριβή ημερομηνία, κατά την οποία θα έβρισκαν οι δικοί του τα οστά του.

Το ίδιο ήταν και η Κοραλία Γ. Θεοτοκά (1935-1976), η οποία είχε φροντίσει να είναι μόνη στο σπίτι της. Είχε δώσει άδεια στην κοπέλα που τη βοηθούσε στο σπίτι. Το σημείωμά της πάντως φέρει ημερομηνία Δεκέμβριος 1976, χωρίς την ακριβή ημερομηνία. Κι αυτό σημαίνει πως δεν είχε γραφτεί την ημέρα της αυτοκτονίας της.

Όπως διαφέρουν οι αιτίες που οδηγούν στην αυτοχειρία, έτσι είναι πολλές και ποικίλλουν οι συνθήκες που οδηγούν τον αυτόχειρα στη λήψη μιας τόσο σοβαρής απόφασης, σύμφωνα με την Κλίμακα (2000). Παρακάτω ακολουθούν κάποιες από τις συνθήκες, καθώς και ορισμένοι αυτόχειρες που επηρεάστηκαν από αυτές.

2.1. Η ηλικία

Η ηλικία των αυτοχειρών δεν είναι καθορισμένη.

Στο χώρο της δημιουργίας, δεν υπάρχει κάποια ιδιαίτερη ηλικία που να κρατά τα σκήπτρα. Ακόμα και στον τομέα της μεγάλης ευαισθησίας, της ποίησης ή της συγγραφής γενικότερα, όπως διαπιστώνεται από τις περιπτώσεις που καταγράφονται εδώ, υπάρχουν

ποιητές και ποιήτριες διαφόρων ηλικιών και αυτό μπορεί να μας οδηγεί σε διάφορα συμπεράσματα. Προφανώς είναι το νέο της ηλικίας που βλέπει μόνο λάθη και τα γηρατειά που δεν τα συγχωρούν.

Στην προκειμένη περίπτωση είναι ο Γιώργος Φιλιππίδης (1977-1997), ο οποίος είχε φθάσει σε τέτοιο σημείο απελπισίας, ώστε αποφάσισε να κρεμαστεί και ταυτοχρόνως να αυτοπυρποληθεί, πριν καν κλείσει τα είκοσί του χρόνια. Πόσο πόνο μπορεί να κρύβει αυτή η ηλικία και πόση άραγε απελπισία; Ο ποιητής ήταν φοιτητής και το μέλλον ήταν στα χέρια του.

Και ακολουθεί ο Μηνάς Δημάκης (1913-1980), όπου πήδηξε από το δώμα της πολυκατοικίας, που έμενε για μια εικοσαετία, στην οδό Αναγνωστοπούλου 69, σε αρκετά προχωρημένη ηλικία, όταν ήδη ήταν 67 χρόνων. Το προχωρημένο της ηλικίας δικαιολογεί τη θλίψη για τα δύσκολα της ζωής που περνά ο κάθε άνθρωπος αλλά πάλι η σοφία που έχει κατακτηθεί πια σε μια μεγαλύτερη ηλικία δεν είναι άραγε ικανή να «επιτάξει» τη θέληση για οικειοθελή αποχώρηση; Αυτά είναι κάποια ερωτήματα που μπαίνουν στα πλαίσια της αυτοχειρίας και δυστυχώς δεν μπορούν να απαντηθούν καθώς στην πραγματικότητα δεν υπάρχει καμία λογική εξήγηση που να δικαιολογεί αυτή καθαυτή, την πράξη της αυτοχειρίας

2.2. Η μοναξιά

Όταν κάποιος αποφασίσει να τερματίσει τη ζωή του, αυτό που συνήθως επιδιώκει είναι να είναι μόνος. Δεν θέλει να είναι μαζί του άτομα, τα οποία μπορεί να τον εμποδίσουν να ολοκληρώσει το σχέδιό του, ακόμα κι αν έχει φροντίσει να σκηνοθετήσει το θάνατό του ως ένα «grandfinale».

Είναι ο Θεόδωρος Ντόρρος-Ted Dorros (1895-1954). Ο μοναδικός που η έρευνα έδειξε ότι αυτοκτόνησε -με τρόπο που δεν αναφέρεται-μαζί με την Αμερικανίδα σύζυγό του Σούζαν σε χωριό νότια από το Παρίσι, αφού αποσύρθηκαν κρυφά χωρίς να το καταλάβει κανείς ώστε να κάνουν το απονενομημένο διάβημα. Μαζί αλλά και στην πραγματικότητα ο καθένας μόνος για το δικό του χαμό χωριστά.

2.3. Ο τρόπος

Οι Έλληνες αυτόχειρες επέλεξαν πολλούς τρόπους ώστε να κατορθώσουν να απαλλαγούν από τη ζωή τους. Για κάποιους δεν διαθέτουμε στοιχεία για το πώς τα κατάφεραν, για τους περισσότερους όμως γνωρίζουμε.

Αρκετοί διάλεξαν το πήδημα στο κενό, που ήταν ο πιο άμεσος τρόπος και δεν απαιτούσε ειδικό εξοπλισμό, όπως η Κοραλία Γ. Θεοτοκά (1935-1976), ο Μηνάς Δημάκης (1913-1980), ο Βασίλης Λιάσκας (1913-1982) και ο Ηλίας Λάγιος (1958-2005).

Κάποιοι προτίμησαν το πυροβόλο όπλο, όπως ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928) και ο Περικλής Γιαννόπουλος (1869-1910).

Ορισμένες αυτοκτονίες οφείλονται στον απαγχονισμό, όπως του Νικόλα Άσιμου (1949-1988), αλλά και του Γιώργου Φιλιππίδη (1977-1997), όπου ο τελευταίος για σιγουριά πυρπολήθηκε ταυτοχρόνως.

Τέλος αρκετοί ήταν αυτοί που προτίμησαν τη δηλητηρίαση, είτε με δηλητήριο είτε με ποτό είτε με ναρκωτικά ή και με τον συνδυασμό όλων αυτών. Κάποιοι από αυτούς είναι, ο Παύλος Σιδηρόπουλος (1948-1990) και η Κατερίνα Γώγου (1940-1993).

2.4. Η θρησκεία

«Η αυτοκτονία ήταν αποδεκτή στην αρχαιότητα αλλά αμάρτημα στο χριστιανισμό, που ακόμα βασανίζει ως μια απορία τα άτομα και ολόκληρες κοινωνίες αν αξίζει κάποιος να ζει» (Διαμαντουλάκη, 2019).

Η θρησκεία μάλιστα προβαίνει και σε αντίποινα κατά κάποιον τρόπο, καθώς δεν ενταφιάζει όσους αυτοκτονούν. Το γεγονός αυτό δεν επηρέασε κανέναν από όσους αναφέρονται εδώ, κι αυτό σημαίνει είτε ότι η πίστη τους δεν ήταν μεγάλη, είτε ότι η επιθυμία τους να αυτοκτονήσουν ξεπερνούσε όλα τα εμπόδια. Παρόλα αυτά θα πρέπει να τονιστεί ότι αρκετοί συγγραφείς, αναφέρονται στα δημιουργήματά τους στην έννοια του θείου και δεν είναι γνωστό εάν το κάνουν από συνήθεια για το αναγνωστικό τους κοινό ή επειδή το αισθάνονται.

«Σήμερα παρόλα αυτά, ο κυρίαρχος λόγος θεωρεί την αυτοκτονία ασθένεια και την ασθένεια, τη μόνη ικανή και αναγκαία προϋπόθεση για (ιατρικώς υποβοηθούμενη) αυτοκτονία» (Λέκκα & Λάγιος, 2020).

Ο μοναδικός, ο οποίος κάνει λόγο για την ταφή του -ξεκαθαρίζοντας την απόστασή του από τη θρησκεία- στο αποχαιρετιστήριο σημείωμα που άφησε στην κόρη του, είναι ο Δημήτρης Λιαντίνης (1942-1998). Έγραφε στην κόρη του ότι εάν τον έβρισκαν σε σημείο που δεν ήταν ασφαλές, έπρεπε να φροντίσει με τη μητέρα της και τον άνδρα της να τον κάψουν σε ευρωπαϊκό αποτεφρωτήριο.

2.5. Πρόδηλη γραφή

Σε ένα Άρθρο της ημερήσιας Βρετανικής εφημερίδας *The Telegraph* (2001), όπου δημοσιεύτηκε από τον Robert Uhlig, αναφέρεται ότι η γραφή των αυτοχειρών ποιητών έχει κάποια ιδιαίτερα αλλά και όμοια χαρακτηριστικά.

Κάποιοι ψυχολόγοι που ερεύνησαν την ποίηση της Anne Sexton και της Sylvia Plath, βρήκαν πολλά στοιχεία που μαρτυρούσαν την μελλοντική τους αυτοκτονία (*Telegraph*, 2001).

Σε μια ανάλυση 156 ποιημάτων που έγινε ανάμεσα σε 9 Αμερικάνους και Ρώσους αυτόχειρες ποιητές και σε εννέα ποιητές διαφόρων εθνικοτήτων που πέθαναν από φυσικά αίτια, από ένα ειδικό πρόγραμμα μέσω υπολογιστή, βρέθηκε πως οι αυτόχειρες στα ποιήματά τους, δήλωναν την απομάκρυνσή τους από τους άλλους ανθρώπους και την ενασχόλησή τους με τον εαυτό τους.

Η έρευνά του εκδόθηκε στην *Psychosomatic Medicine* και σύμφωνα με τον Uhlig (2001), καταγράφονται οι αυτόχειρες ποιητές να χρησιμοποιούν πολύ συχνά τη λέξη «Εγώ» σε σχέση με τους υπόλοιπους ποιητές. Επίσης πολύ σπάνια χρησιμοποιούσαν τις λέξεις ‘Μιλώ’, ‘Μοιράζομαι’ και ‘Ακούω’. Ειδικά καθώς πλησίαζαν προς την αυτοχειρία χρησιμοποιούσαν περισσότερο λέξεις που περιέγραφαν το θάνατο αλλά με μια μικρή διαφορά στη χρήση των λέξεων ‘Μισώ’ και ‘Αγαπώ’ σε σχέση με τους ποιητές που πέθαναν από φυσικά αίτια. Τέλος ο καθηγητής Pennebaker, επεσήμανε ότι τα γλωσσικά πρότυπα που χρησιμοποίησαν οι ποιητές που τελικά αφαίρεσαν τη ζωή τους, θα μπορούσαν να χρησιμεύουν ως «γλωσσικοί προγνωστικοί παράγοντες της αυτοχειρίας στους σημερινούς ποιητές, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει απαραίτητα πως αν κάποιος χρησιμοποιεί τη λέξη ‘Εγώ’ συχνά, ότι ενδέχεται να αυτοκτονήσει Αυτό απλά είναι ένας δείκτης μεγαλύτερου κινδύνου (Uhlig, 2001).

2.6. Η υπονόηση της αυτοχειρίας

Πρόκειται για ένα στοιχείο εξαιρετικά σημαντικό, για ένα καμπανάκι κινδύνου. Το άτομο, το οποίο φανερώνει την εξοικείωσή του με το θάνατο, που μιλάει γι’ αυτόν και δείχνει να τον προσμένει, θα έπρεπε να κατατάσσεται αμέσως στις ομάδες υψηλού κινδύνου. Το ίδιο συμβαίνει, βέβαια, με όσους σώζονται μετά από απόπειρα αυτοκτονίας.

Σύμφωνα με τον Ordine (2016) «*ακόμα και ο θεϊκός άνθρωπος είναι κι αυτός ένα ζύλο, που δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί και κατ’ αυτήν την έννοια, η χρησιμότητά του είναι και η αιτία της κακής του τύχης*».

Οι περιπτώσεις, που φανερώνουν ότι ένας ποιητής είναι εξοικειωμένος με το θάνατο ή ακόμα και τον υπονοεί στα δημιουργήματά του με τη μελλοντική αυτοχειρία του, είναι

αρκετές. Εμφανίζονται εδώ με τη χρονολογική σειρά του θανάτου τους. Η περίοδος ακριβώς που ζουν και αποφασίζουν ότι δεν θέλουν πλέον τη ζωή τους σημαίνει πάρα πολλά. Αυτό θα φανεί από την έρευνα που έγινε για τον κάθε ένα αυτόχειρα ξεχωριστά.

Διευκρινίσεις εμφάνισης του υλικού: Τα ποιήματα που δημοσιεύονται στην παρούσα εργασία είναι αποσπάσματα. Για πρακτικούς λόγους, επομένως, δεν τηρούνται κενά διαστήματα ανάμεσα στις στροφές. Σε σπάνιες περιπτώσεις έχουν γίνει σιωπηρά διορθώσεις σύμφωνα με τη σημερινή ορθογραφία. Επίσης, έχουν πολυτονιστεί μόνον τα παλαιά κείμενα.

3^ο Κεφάλαιο

Αρχαία χρόνια

3.1. Η περίπτωση της Σαπφούς

Αρχαία λυρική ποιήτρια και συνθέτης, που ύμνησε όσο λίγοι τον έρωτα και κυρίως το λεσβιακό. Από τα βιογραφικά της στοιχεία γνωρίζουμε ελάχιστα για τη ζωή της, όπως το ότι γεννήθηκε το 630 π.Χ. στην Ερεσό της Λέσβου. Έζησε πολύ στη Μυτιλήνη και αυτοκτόνησε το 570 π.Χ. στη Λευκάδα, πηδώντας στη θάλασσα από ένα βραχώδες σημείο.

Σύμφωνα με τον Οβίδιο η Σαπφώ φέρεται να αυτοκτόνησε πηδώντας από τα βράχια όταν ο έρωτάς της για τον Φάωνα έμεινε ανεκπλήρωτος. Κανείς όμως δεν γνωρίζει αν ο Φάωνας ήταν υπαρκτό πρόσωπο ή ζούσε μόνο μέσα στους στίχους της. Οι ιστορικοί σήμερα αμφισβητούν το συγκεκριμένο μύθο και υποστηρίζουν ότι η ίδια πρέπει να πέθανε σε ηλικία 50 ετών, κάπου δηλαδή μεταξύ 580-570 π.Χ (Κάλφας, 2018).

Εκτός από τον έρωτα αυτόν καθ' εαυτόν, η Σαπφώ ασχολήθηκε με θέματα της καθημερινότητας, που είχαν συνήθως σχέση με ερωτικές περιπλοκές και τις κοπέλες που βρίσκονταν κοντά της. Οι μαθήτριές της μάθαιναν να παίζουν λύρα, να απαγγέλλουν και να τραγουδούν τους στίχους της.

Αξίζει να αναφερθεί ότι χριστιανοί λογοκριτές δε δίστασαν να απαγορεύσουν τα έργα της σε διάφορες ιστορικές εποχές, με τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό και τον Πάπα Γρηγόριο Ζ' να παραγγέλλουν ακόμα και το κάψιμο των ποιητικών της συλλογών (Κάλφας, 2018).

Δεν σώζεται κάποιο γραπτό της που να σχετίζεται με αυτοκτονία, ασχολήθηκε όμως λίγο με το θάνατο. Έγραψε για παράδειγμα κάποιους στίχους [*Προς άμουση ποιήτρια*] και ενδέχεται να αναφερόταν στον εαυτό της. Η λέξη «Ανώνυμη», για παράδειγμα σε μία από τις μεταφράσεις που ακολουθούν, έρχεται σε αντίθεση με την αναγνώριση που η ίδια απόλαυσε από τους σύγχρονούς της και τη φήμη που είχε αποκτήσει όπου ξεπερνούσε κατά πολύ τα όρια της ιδιαίτερης πατρίδας της. Το απόσπασμα, σε μετάφραση του Γιάννη Κακριδή (2013):

*Θα πεθάνεις και θα κείτεσαι, και μήτε
θ' απομείνει η θύμησή σου σε κανέναν, [...]
και στον Κάτω Κόσμο ασήμαντη θα μείνεις,
σα βρεθείς με τις σκιές των πεθαμένων.⁶*

Η Σαπφώ αναφέρεται και σε ρήση προφανώς μαθήτριάς της:

⁶ Η απόδοση του ποιήματος είναι του Ι.Θ. Κακριδή

«θέλω στ' αλήθεια να πεθάνω»

κι αυτή με δάκρυα πολλά

έφευγε από με μακριά.

Και τούτο ακόμα μου 'λεγε:

«αλίμονο, ποια βάσανα μας

βρήκανε, Σαπφώ, γιατί χωρίς να θέλω

τώρα σ' αποχαιρετώ».

Και γω μ' αυτά αποκρινόμουν:

«να πας, καλή μου, στο καλό

και μένα να θυμάσαι,

γιατί το ξέρεις πως εμείς

πάντα θα σε ποθούμε».⁷

Σε άλλο ποίημά της υπάρχουν κάποιοι στίχοι, όπου αναφέρεται στο δικό της θάνατο εξαιτίας της ζήλειας που αισθάνεται. Μία από τις μαθήτριές της ενδιαφέρεται σοβαρά για κάποιον άνδρα και εκείνη ζηλεύει. Το απόσπασμα σε μετάφραση της Ευφροσύνης Τσάκου (2013):

ιδρώτας με περιλούζει,

τρεμούλιασμα με διαπερνά ολόκληρη,

γίνομαι πιο χλωμή και από τη χλόη,

φαίνεται στον ίδιο μου τον εαυτό

ότι πρόκειται να πεθάνω.⁸

Το τελευταίο αυτό απόσπασμα, μάλιστα, αποτέλεσε αντικείμενο αναλυτικής μελέτης της Ευφροσύνης Τσάκου το 2013, η οποία πρόσφερε σημαντικά στοιχεία για την ποιητική persona της Σαπφούς και τη σεξουαλικότητά της.

Παρόλο που, όπως βεβαιώνεται από τις αρχαίες πηγές, η Σαπφώ αυτοκτόνησε, δεν υπονοεί την αυτοχειρία της στα σωζόμενα αποσπάσματα των έργων της. Μόνο στο θάνατο αναφέρεται και αυτά τα αποσπάσματα καταγράφηκαν εδώ, φανερόντας την εξοικείωσή της με αυτόν και την πίστη ότι το έργο της θα είχε σημασία, έστω κι αν εκείνη ήταν απύσχα, όπως και τελικά έγινε.

⁷, Η απόδοση είναι από το βιβλίο «Ερωτικό Αιγαίο», Εκδόσεις επικαιρότητα, 1996

⁸ από την εργασία της Τσάκου Ευφροσύνης, 2013

4^ο Κεφάλαιο

Δέκατος ένατος αιώνας

4.1. Η περίπτωση του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου

Ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος (1843-1873) ήταν θεατρικός συγγραφέας και ποιητής της Α΄ Αθηναϊκής Σχολής. Ήταν γιος του ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστήμιου Αθηνών και ολοκλήρωσε τις σπουδές του το 1866 με το διδακτορικό του, που αφορούσε τον Πλάτωνα και τη θεωρία του περί ποινής. Δικηγόρησε, και έγραψε ιστορικές και φιλολογικές μελέτες. Το 1869 δημοσίευσε τη *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, η οποία χρησίμευσε στα σχολεία. Πέθανε το 1873 από εγκεφαλική συμφόρηση στον δρόμο, στην αρχή της οδού Ιπποκράτους, σε ηλικία μόλις τριάντα χρόνων. Η Στρατηγοπούλου (2011) αναφέρει πως ο ποιητής το θάνατό του τον είχε προκαλέσει ο ίδιος, αφού είχε αρνηθεί να φάει για τριάντα επτά ημέρες. Βρισκόταν σε κατάσταση βαριάς μελαγχολίας, ήταν πεσιμιστής και επιθυμούσε τον θάνατό του.

Οι εφημερίδες της εποχής, έγραψαν ότι πέθανε "από μελαγχολία". Οι ιστορικοί (Σπύρος Φράγκος, Αθήνα 2012) τεκμηρίωσαν τον θάνατο του σαν αποτέλεσμα της απεργίας πείνας στην οποία είχε προχωρήσει. Ήταν ο πρώτος απεργός πείνας που πέθανε στην Ελλάδα για πολιτικούς σκοπούς. Στην κηδεία του βρέθηκαν χιλιάδες κόσμου και ο Παπαρρηγόπουλος, άθελα του, έγινε ο πρόδρομος του ελληνικού υπερρεαλισμού. Λέγεται ότι ο Καρυωτάκης είχε πάντα τη φωτογραφία του στο πορτοφόλι του (Δεμέτης, 2016).

Τα πνευματικά δημιουργήματά του ήταν αρκετά, παρόλο που αυτοκτόνησε νέος ακόμα. Το 1861, στα δεκαοχτώ του χρόνια, δημοσίευσε ανώνυμα την πρώτη του μελέτη με τίτλο *Σκέψεις ενός ληστή-Καταδίκη της κοινωνίας*, όπου παρουσιάστηκε ο αναρχικός του χαρακτήρας. Το 1864 πήρε βραβείο στο Νικοδήμειο διαγωνισμό για την πραγματεία του: *Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ὡς χριστιανοῦ καὶ ὡς πολίτου*.

Από το 1866 εμφανίστηκε με το ποιητικό του έργο, που κρίθηκε ως σημαντικό και απέσπασε βραβεία. Ασχολήθηκε επίσης με το θέατρο και η πολιτική του -σε πρόζα και όχι σε στίχους- μονόπρακτη κωμωδία *Συζύγου Έκλογή*, του 1868, γνώρισε πρωτοφανή επιτυχία, μιας και μεταφράστηκε και παραστάθηκε στη Γαλλία, στην Ιταλία και στη Ρουμανία (Δημαράς, 2000).

Γνήσιος εκπρόσωπος της Α΄ Αθηναϊκής Σχολής, ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος, εξομολογείται σε ποίημά του τις απόψεις του και γράφει: «Ἐλπίζω εἰς τὸ μέλλον». Σύντομα, στα ποιήματά του εμφανίζεται η απαισιοδοξία του, η οποία οφείλεται στον πόνο που καρτερεί παντού. Ενδεικτικό είναι το ποίημα «Ἀσμάτιον», όπου εκφράζει την απαισιοδοξία του. Η μελαγχολία του Παπαρρηγόπουλου γίνεται έκδηλη στο ποίημα «Στιγμαὶ μελαγχολίας». Τίθεται πλέον το θέμα του νεκροταφείου και, όπως σκέπτεται ο ποιητής, ο θάνατος δεν είναι πλέον μια δυσάρεστη κατάσταση. Αντίθετα, προσφέρει ηρεμία.

[...] Καὶ ὁ ἐντός μου θάνατος πρὸς τὸν ἐκτός μὲ αἶρει,

δεσμός ἀκαταμάχητος πρὸς τοὺς νεκροὺς μὲ φέρει, [...]

Ήταν, όμως, απογοητευμένος ο νεαρός Παπαρρηγόπουλος από την ανταπόκριση τουλάχιστον μίας νέας κοπέλας στα ερωτικά του συναισθήματα. Το εξομολογείται στο ποίημα «Ἀσμάτιον». Έτσι, φτάνει στο σημείο να επιθυμεί την τύχη του δικού της τριαντάφυλλου, θέλει δηλαδή να πεθάνει στον ύπνο του, όπως περιγράφει στο ποίημα «Εἰς τὸ ρόδον της». Τελικά, ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος θέτει κι ένα σημαντικό ζήτημα. Όπως αναφέρει στο ποίημα «Δὲν θέλω δόξαν»:

Δὲν θέλω δόξαν· προτιμῶ ἢ ὑπαρξίς μου πᾶσα

Νὰ ἀντηχῆ εἰς γυναικὸς ἐρώσης τὴν καρδίαν,

Καὶ ἡ ζωὴ μου, ὡς γλυκὴ τι ὄναρ διαβᾶσα,

Εἰς τοῦ θανάτου ἄγνωστος νὰ πέσῃ τὴν σκοτίαν.

Καὶ ἡ σκιὰ τῆς κυπαρίσσου

Τὴν μνήμην μου ἄς περιπτύσῃ·

Αὐτὴ ἄς λέγῃ –ἐνθυμήσου–

Ἄν ἔλθῃ τις νὰ μὲ θρηνήσῃ. [...]

4.2. Η περίπτωση του Ιωάννη Καρασούτσα

Ο Ιωάννης Καρασούτσας (1824-1873) ασχολήθηκε με την ποίηση και τη μετάφραση. Γεννήθηκε στη Σμύρνη και έζησε μικρός στην Ερμούπολη της Σύρου, όπου έμαθε ξένες γλώσσες. Σπούδασε στην Αθήνα. Μαθητής ακόμα εμφανίστηκε στα γράμματα με την ποιητική συλλογή *Λύρα*, το 1839 και το 1840 με τη *Μούσα θηλάζουσα*, όπου και αφιέρωσε στη βασίλισσα Αμαλία. Συνέχισε, δημοσιεύοντας σταθερά σχεδόν μία συλλογή το χρόνο. Το 1850

έγινε ο διορισμός του ως καθηγητής της γαλλικής γλώσσας στο Ναύπλιο και άρχισε να συγγράφει έργα που βοηθούσαν τη διδασκαλία των γαλλικών στην Ελλάδα. Το 1852 μετατέθηκε στην Αθήνα και ξεκίνησε νέα περίοδος για τη δραστηριότητά του. Από το 1855 έγινε ευρύτερα γνωστός μέσα από ποιητικούς διαγωνισμούς στους οποίους βραβεύθηκε τρεις φορές. Μετέφρασε και σημαντικά έργα Άγγλων και Γάλλων λογοτεχνών και ποιητών.

Δυστυχώς, τον απέλυσαν από το δημόσιο το 1865, προφανώς για πολιτικούς λόγους, και δυσκολευόταν να τα βγάλει πέρα. Η σύνταξη που του αναγνωρίστηκε αντιστοιχούσε στο ένα τέταρτο των κανονικών του αποδοχών και δεν του αρκούσε να ζήσει. Έτσι, υποχρεώθηκε να υποστεί πολλές στερήσεις και παρουσίασε έντονα ψυχολογικά προβλήματα. «Ένάντευκταία ὥρα ὀδυνηρᾶς ἀλλοφροσύνης», όπως τόνισε ο Άγγελος Σ. Βλάχος (Βλάχος, 1874:4) από το βήμα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού, αυτοκτόνησε τον Μάρτιο του 1873 στην Αθήνα, χωρίς να αναφέρεται το πώς το επεδίωξε.

Η γλώσσα στην οποία έγραφε ήταν η καθαρεύουσα, με μοναδική εξαίρεση το ποίημα «Το Φθινόπωρον», το οποίο ήταν «ποίημα εις γλώσσαν δημώδη», όπως το χαρακτήρισε ο ίδιος, και εντάχθηκε στην τελευταία ποιητική του συλλογή του 1860, που τιτλοφορήθηκε *Βάρβιτος*. Έτσι, καθώς δεν προχώρησε στην έκδοση άλλης συλλογής ποιημάτων μετά το 1860, δεν περιμένουμε να βρούμε να υπονοεί στα ποιήματά του τα δυσάρεστα προσωπικά του βιώματα ή την υπονόηση της αυτοκτονίας του, που έγινε το 1873.

Η διάθεση του Καρασούτσα πάντως, στα ποιήματά του δεν ήταν αισιόδοξη. Ακολουθούσε πάντοτε τις συμβουλές που του είχε δώσει ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής το 1840, όταν είχε κυκλοφορήσει η δεύτερη ποιητική του συλλογή: «Αποσείσατε τῆς μιμήσεως τὴν δουλείαν, στηριζόμενος εἰς μόνην τὴν ποιητικότητά σας, τὴν εὐαισθησίαν σας, ἥτις εἰς τὸν ποιητὴν πρέπει νὰ ᾔηνε ἀληθῆς καὶ ὄχι πεπλασμένη» (Βλάχος, 1874:13).

Ευαίσθητος, ο Ιωάννης Καρασούτσας θυμόταν τακτικά τα παιδικά του χρόνια, ενώ συλλογιζόταν με θλίψη ταυτόχρονα ότι είχαν περάσει πια εκείνα τα χρόνια. Στο ποίημα «Ὁ Κιθαρῶδός», ενώ περιγράφει την ιδανική κατάσταση μιας νύχτας, μια φωνή που ακούγεται να θρηνεί τον επαναφέρει στην πραγματικότητα. Μιλώντας, στο ποίημα «Τὰ Ἐρείπια τοῦ Παρθενῶνος» για το ἔνδοξο παρελθόν, πάλι είναι απαισιόδοξος, γιατί διαπιστώνει πως ο Χρόνος είναι αμείλικτος με όλα, ακόμα και με τα αρχαία μνημεία. Στο ποίημα «Τὸ Φθινόπωρον», ο Ιωάννης Καρασούτσας περιγράφει πολύ παραστατικά τη φύση. Τη συνδέει, όμως, με τις αναμνήσεις του και εκφράζει την επιθυμία του να ταφεί στη γενέτειρά του:

[...] Δεκαοχτῶ φθινόπωρα ὡς τώρα μόλις εἶδα·

Ἀλλ' ἂν καὶ τόσο ἐνωρὶς γυρίσω παρ' ἐλπίδα

Στὴν γῆν ὅπου μ' ἐγέννησε,

Ἄς θάψουν χέρια φιλικὰ τὸ ἄψυχο κορμί μου

Κοντὰ στήριζα τῆς ἰτιᾶς πὺ τόσαις στὴν ζωὴ μου

Φοραῖς μ' ἐφιλοξένησε. [...] (Καρασούτσας, 1860: 186,187)

4.3. Η περίπτωση του Κλεάνθη Ν. Τριανταφύλλου

Ο Κλεάνθης Τριαντάφυλλος (1850-1889) υπήρξε δημοσιογράφος κατά το 19^ο αιώνα και ταυτόχρονα σατιρικός ποιητής. Γεννημένος στη Σίφνο, σπούδασε παιδαγωγικά και έγινε δάσκαλος, όπως ο πατέρας του. Ο διορισμός του έγινε στην Άνδρο. Εκεί έμαθε καλά γαλλικά και ξεκίνησε να μεταφράζει, παρόλο που ήταν πολύ νέος. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου εργάστηκε με αρκετά περιοδικά και εφημερίδες, ανάμεσά τους και την εφημερίδα *Νεολόγος*. Το καυστικό ύφος του δεν άρεσε στις οθωμανικές αρχές και άρχισαν διώξεις εναντίον του.

Ο Κλεάνθης Τριαντάφυλλος υποχρεώθηκε να μετακομίσει στην Αθήνα, όπου μαζί με το Βλάση Γαβριηλίδη, άρχισε να εκδίδει το περιοδικό *Ραμπαγιάς*. Επρόκειτο για ένα προοδευτικό έντυπο την εποχή εκείνη, πολιτικό και σατιρικό. Ο ποιητής έγινε γνωστός με το ψευδώνυμο «Ραμπαγιάς» από το όνομα του περιοδικού.

Ο *Ραμπαγιάς*, όμως, προκαλούσε αντιδράσεις και οι δύο εκδότες του φυλακίστηκαν. Ο Τριαντάφυλλος συνέχισε την έκδοσή του και μετά το 1880, οπότε αποχώρησε ο Γαβριηλίδης. Το 1881 έγινε προσπάθεια να τον δολοφονήσουν και λόγω οικονομικών προβλημάτων, η έκδοση του *Ραμπαγιά* συνεχίστηκε μετά από μικρή διακοπή, σε συνεργασία με τον Ρόκκο Χοϊδά. Ο Χοϊδάς, ωστόσο, ήταν αντίθετος ιδεολογικά με τον Τρικούπη και το αποτέλεσμα ήταν να έρθουν αντιμέτωποι. Στις 4 Σεπτεμβρίου του 1888, ο Ρόκκος Χοϊδάς, παρόλο που γνώριζε καλά το Σύνταγμα της Ελλάδος, δημοσίευσε άρθρα του στην εφημερίδα. Αμέσως επικράτησε η άποψη ότι εξύβριζε το βασιλέα και το διάδοχο. Ο Χοϊδάς συνελήφθη, δικάστηκε και καταδικάστηκε. Μαζί και ο Τριαντάφυλλος, ο οποίος υπέφερε ήδη από σοβαρή ψυχική διαταραχή, και ο οποίος έξι μήνες αργότερα, στις 25 Μαΐου του 1889, τελικά αυτοκτόνησε.

Ο Κλεάνθης Τριαντάφυλλος είχε οξύτατο πνεύμα και με το κοφτερό μυαλό του σκάρωνε εξαιρετικά σατιρικά ποιήματα. Είναι αντιφατικό για κάποιον που αυτοχειριάστηκε, αλλά ήταν κάθετα αντίθετος με την αυτοκτονία:

Αὐτοκτονοῦν ἐδῶ καὶ κεῖ

συχνὰ πυκνὰ πολῖται...
Μὰ δὲ μοῦ λέτε, ἄνθρωποι,
γιατί αὐτοκτονεῖτε; [...]
Ἐδῶ κι ἂν βασανίζεστε,
εἶν' ἡ ζωὴ ἐλπίδα
καὶ τὰ πιὸ μαῦρα σύγνεφα
στοῦ ἥλιου μιὰν ἀχτίδα
γλυκὰ ξανθοχρυσώνονται (Ταγκόπουλος, 1898:6).

Ὅπως ο Καρυωτάκης ἔτσι και ο Τριαντάφυλλος, εἶχε καυστικό χιούμορ. Ἡ σάτιρά του ἔφτανε στο σημεῖο να περιγελάει ἀκόμα και το θάνατό του, στην περίοδο βέβαια που ἡ ψυχική του υγεία ἦταν σε καλή κατάσταση. Ἐγραψε ἔτσι ἕνα ἰδιαίτερο ποίημα για τη δική του κηδεία, που παρατίθεται ολόκληρο, μιας και εἶναι το μοναδικό που ἔχει γράψει νεοέλληνας ποιητής για ἕνα -όχι ευχάριστο-, ἀλλά σίγουρα μελλοντικό γεγονός:

Ἡ ΚΗΔΕΙΑ ΜΟΥ

*Πρωί, πρωί, δὲν ξαίρω πῶς, ἀπὸ ποιά τρύπα μπῆκαν
Καὶ χύθηκαν στὴν ἔρημη κρεβατοκάμαρά μου
Ἕνα σωρὸ μαγγόπαιδα, μελίτσι, -συμφορά μου!
Μελίτσι ἐρωτόπουλα π' ἀναίσθητο μὲ βρῆκαν,
Ἀκούνητο, χωρὶς λαλιά, χωρὶς ζωῆς σημεῖο,
Καὶ λέγανε: «ἄμ' εἶναι πιὰ γιὰ τὸ νεκροταφεῖο».
Χά! χά! χά! χά! τὸν θάβομε, μωρὲ παιδιά, τί λέτε;
Κ' ἐγὼ ποὺ τόσο ἕναν καιρὸ πιστὰ τ' ἀκολουθοῦσα,
Τὰ βλαστημοῦσα μέσα μου, κρυφὰ τὰ βλαστημοῦσα,
Τ' ἀχάριστα! Ἕ! φίλοι μου, πεθαίνω δὲ μὲ κλαῖτε
Πεθαίνω κλαῖτε, κλαῖτέ με! ἀντίο σας! ἀντίο!
Ἄ! τὰ τσαχπίνια! πέφτουν 'σὰν κουνούπια, στὸ κρασί μου
Ρουφᾶνε καὶ τὴν ὕστερη γλυκειὰ σταλαματιά του
Χαιδεύουν τὴ Μαρούλα μου καὶ κοίτα τους, ἀλί μου!
Μοιράζουνε στὸ λείψανο καθένας τὴ δουλειά του,
Κρατοῦνε τὶς κορδέλες μου μπροστὰ καὶ πίσω δύο
Ψάλλουν οἱ μύτες τους καὶ νά, γιὰ τὸ νεκροταφεῖο.
Μωρὲ παιδιά, μὲ παίρνουνε, τὴν ἔπαθα! τί λέτε;
Ἕνας σηκώνει τὸ σταυρό, ἄλλοι βαστοῦν λαμπάδες
Καὶ τύννονται, ὡς δώδεκα, παπάδες, δεσποτάδες·*

Μωρὲ παιδιὰ, μὲ βαίνουνε στ' ἀμάξι! δὲ μὲ κλαῖτε:
Κλαῖτε με! πάω! χάθηκα! ἀντίο σας! ἀντίο!
Μὲ χάχανα ζοπίσω μου, σὲ δυὸ σειρὲς βαδίζουν...
Τί μάγκες! τοῦμπες κάνουνε, στὸ δρόμο λέν' τραγούδια,
Στὸ ὕστερο κρεββάτι μου, ποὺ τρέμουσες γυαλίζουν,
Μοῦχουν κιθάρα κεντητή, ποτήρι καὶ λουλούδια,
Τῆς τρελλαμένης Μούσας μου χαρούμενο σημεῖο·
Στὸ δρόμο τὸ καπέλλο τους μοῦ βγαίνουν ἓνα δύο,
Κι αὐτοὶ στὸ Χάρο τοκιστὴ κι αὐτοὶ χρεωφειλέται,
Καὶ λένε μέσα τους: «Ἀμὴ τὰ πάντα ματαιότης!
Ὅλα στὸν κόσμο σβήνουνε, αὐτὰ ἔχει ἡ ἀνθρωπότης!»
Ἀδέρφια μου! τὸ φίλο σας, μωρὲ παιδιὰ, δὲν κλαῖτε;
Νά! Νά! μὲ πᾶνε τρέχοντας! ἀντίο σας! ἀντίο!
Γιὰ ψαλμωδία νεκρική, μοῦ ψάλλουν μὲ τὴ μύτη,
Τὰ πιὸ τρελλὰ τραγούδια μου, ὄλο ζωὴ καὶ νιάτα.
Κι ἀπάνω ἀπ' τὴν πλάκα μου ἡ σμίλα τοῦ τεχνίτη
Σκαλίζει δάφνη καὶ μυρτιά καὶ γράμματα λουσάτα.
Μὲ ὅλα αὐτὰ τὴ δόξα μου φωνάζει τὸ μνημεῖο
Κι ἄς εἶναι μὲς στὰ σπλάχνα του ἐρήμωση καὶ κρύο.
Πά' νὰ πιστέψω πὼς Θεὸς θὰ γίνω... μὰ τί λέτε!
Μωρὲ παιδιὰ, δὲν ἤθελα ἀκόμα νὰ πεθάνω!
Ὁχ! Ὁχ! μοῦ ρίχνουν χώματα στὰ στήθια μου ἐπάνω
Ἔ! φίλοι μου, μὲ θάβουνε, μὲ θάψαν! δὲ μὲ κλαῖτε;
Βαθειὰ μὲ παραχώσανε! ἀντίο σας! ἀντίο!
Μὰ νά! ἡ τύχη τό 'φερε καὶ ἀπὸ κεῖ δροσάτο,
Τὴν ὥρα ποὺ μὲ θάβουνε, περνάει τὸ χρυσό μου,
Μ' ἀρπάχνει ἀπ' τὸ μνημῆμά μου στὴν ἀγκαλιὰ τρεχάτο
Καὶ νιώθω πὼς ζωντάνεψα ἀπ' τὸν καρδιόχτυπό μου!
Σεῖς ποὺ τ' ὠραῖο τῆς ζωῆς ξεσκίζετε βιβλίο,
Π' ὅλα στραβὰ τὰ βρίσκετε, μὲ τὸ σοφὸ κρανίο,
Σεῖς, ποῦ, γιατί γεράσατε, ψεύτη τὸν κόσμο λέτε,
Πικρὴ, ξυνὴ 'ναι ἡ ζωὴ, δίχως δροσιὰ καὶ νιότη
Κι ἀλλιῶς τὸν κόσμο βλέπετε στὴ λεβεντιὰ τὴν πρώτη.
Μὰ τώρα λυπηθεῖτέ με, μοῦ πρέπει νὰ μὲ κλαῖτε,

Γιατί; -Γιατ' άναστήθηκα... άντίο σας! άντίο! (Ταγκόπουλος, 1898:89-91).

Ο Ν. Σαραντάκος (2008) γράφει σε ένα άρθρο του για τον Ραμπαγά:

Στις 25 του Μάη του 1889, 9 το πρωί, ο Κλεάνθης τίναξε τα μυαλά του στον αέρα. «Αυτήν την ζωήν δεν την υποφέρω πλέον και αυτοκτονώ». Έτσι άρχιζε το γράμμα που άφησε στον αδερφό του Γιώργη. Και το έκλεινε με την φράση: «Αφού όλοι με εγκατέλιπον, τι να κάμω;»

Τον είχε εγκαταλείψει η υγεία του πρώτα πρώτα. Μια υγεία σιδερένια, ήταν πεπρωμένο, έτσι ξαφνικά και απότομα, να σπάσει. Μία νευραστένεια ξαφνικιά, αποτέλεσμα της λίγο άταχτης νεανικής ζωής του, καθώς είπαν οι γιατροί, του 'πεσε κατακέφαλα, του 'κοψε κάθε όρεξη για εργασία και σε λίγο καιρό, σε δυο περίπου μήνες, τον έφερε στον τάφο.

«Αφού όλοι με εγκατέλιπον...» Αυτός ήταν ο επίλογος μιας ζωής γεμάτης δροσιά και δράση. Ο επίλογος των έντεκα τόμων του «Ραμπαγά» προηγήθηκε λίγες μέρες πριν από τον επίλογο της ζωής του Κλεάνθη. Ήταν επίσης λιγόλογος και άγριος κι αυτός. Στο φύλλο της 4 του Μάη 1899, στο τελευταίο φύλλο του «Ραμπαγά, δημοσιεύτηκε η ακόλουθη δήλωση του: «Επειδή από τίνος έπαθε σπουδαίως η υγεία μου, αναγκάζομαι κατ' εντολήν των ιατρών να διακόψω επί τινα καιρόν την έκδοσιν του φύλλου, εις ου την σύνταξιν επί πολύ δεν μετείχον, όπως τύχω της δεούσης θεραπείας».

Μου την υπαγόρευε τη δήλωση αυτή, με τα μάτια βουρκωμένα, μέσα στο γραφείο του [...] [...] Προσπάθησα να τον παρηγορήσω, μα του κάκου. Βγάλαμε ακόμη άλλα τέσσερα φύλλα εμείς οι δυο τρεις φίλοι του, όσο που σταματήσαμε το «Ραμπαγά» ολότελα, με τη δήλωση που ανάφερα παραπάνω. Η κατάσταση μέρα με τη μέρα χειροτέρευε. Οι φίλοι του του είχαν υποσκειθεί να ενεργήσουνε ναν τότε στείλουνε στο Παρίσι, στο Σαρκό, για θεραπεία, μα οι ενέργειές τους έμειναν πλατωνικές, κι έτσι πια, απελπισμένος ολότελα απ' όλους κι απ' όλα, ζήτησε σωτηρία στο πιστόλι του (Σαραντάκος, 2008).

5^ο Κεφάλαιο

Μεσοπόλεμος

5.1. Η περίπτωση του Κώστα Καρυωτάκη

Ο Κώστας Γ. Καρυωτάκης (1896-1928) υπηρέτησε πιστά την ποίηση και την πεζογραφία. Έχει αναγνωριστεί ως ένας από τους βασικότερους εκπροσώπους της σύγχρονης λυρικής ποίησης και γι' αυτό έχουν προκύψει μεταφράσεις των έργων ή μεμονωμένων ποιημάτων του σε τουλάχιστον τριάντα γλώσσες.

«Χωρίς αμφιβολία ο Καρυωτάκης είναι ο ιδανικός αυτόχειρας για το γεγονός ότι εξέφρασε με έμπρακτη συνέπεια το κλίμα της απαισιοδοξίας που επικρατούσε στους κύκλους των νεαρών διανοούμενων της εποχής του και την πικρή διαμαρτυρία εναντίον της αστικής γραφειοκρατικής και υποκριτικής νεοελληνικής κοινωνίας την επομένη της Μικρασιατικής καταστροφής» (Χαρτοκόλλης, 2010:11).

Ο πατέρας του, ο Γεώργιος Καρυωτάκης, ήταν νομομηχανικός και υφίστατο τακτικές μεταθέσεις. Έτσι, ο μετέπειτα ποιητής Κώστας Γ. Καρυωτάκης, γεννημένος το 1896 στην Τρίπολη της Αρκαδίας, έζησε σε πολλές πόλεις όπως στη Λευκάδα, στο Αργοστόλι, στη Λάρισα, στην Πάτρα, στην Καλαμάτα, στην Αθήνα (1909-1911) και στα Χανιά (1911-1913), όπου γνώρισε τον πρώτο του έρωτα, την Άννα Σκορδύλη. Μαθητής ήταν ακόμα, όταν άρχισε να δημοσιεύει ποιήματά του σε παιδικά περιοδικά και το όνομά του αναφέρεται σε διαγωνισμό διηγήματος του περιοδικού *Διάπλασις των παιδών*. Από το 1914 έως τα τέλη του 1917 ο Κώστας Καρυωτάκης έζησε στην Αθήνα, σπουδάζοντας στη Νομική Σχολή, από όπου αποφοίτησε με βαθμό «λίαν καλώς». Δύο χρόνια αργότερα, πήρε την άδεια άσκησης δικηγορίας και διορίστηκε υπουργικός γραμματέας Α΄ στη Θεσσαλονίκη, προφανώς για να είναι κοντά στους γονείς του, οι οποίοι ζούσαν εκεί, μιας και ο πατέρας του είχε απολυθεί ως αντιβενιζελικός. Η σταδιοδρομία του στο δημόσιο χαρακτηρίζεται από τις συχνές αλλαγές στον τομέα που τον ενδιέφερε και στις συνεχείς μεταθέσεις. Δοκίμασε ανεπιτυχώς και το επάγγελμα του δικηγόρου, αλλά δεν είχε ευρύ κύκλο γνωριμιών, οπότε η έλλειψη πελατών τον υποχρέωσε να στραφεί ξανά στο δημόσιο. Απαλλάχθηκε οριστικά από τον ελληνικό στρατό, με άγνωστη αιτιολογία. Για να αποφύγει τις συνεχείς μεταθέσεις από τη μία νομαρχία στην άλλη, μεταπήδησε στο Υπουργείο Πρόνοιας, στην κεντρική υπηρεσία της Αθήνας. Τον Φεβρουάριο του 1928 αποσπάστηκε στην πόλη της Πάτρας και λίγο αργότερα στην Πρέβεζα.

Ο Κώστας Καρυωτάκης δεν ήταν από τους πιο εύκολους ανθρώπους. Όποτε αισθανόταν ότι κάποιος αδικούσε το σύνολο ή τον ίδιο, διαμαρτυρόταν. Η πρώτη του ποιητική συλλογή,

«*Ο Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων*, κυκλοφόρησε το 1919, η δεύτερη με τον τίτλο *Νηπενθή*, εκδόθηκε το 1921 και η τελευταία, *Έλεγεια και Σάτιρες*, το Δεκέμβριο του 1927. Έγραψε και πεζά και έκανε επιτυχημένες μεταφράσεις Γάλλων συγγραφέων στα ελληνικά.

Με την επίσης ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη ο Κώστας Καρυωτάκης γνωρίστηκε το 1922 στην Νομαρχία Αττικής, όπου εργάζονταν προσωρινά και οι δύο. Η Πολυδούρη τον ερωτεύτηκε, αλλά ο δεσμός τους δεν κράτησε, γιατί ο Καρυωτάκης είχε μάθει ότι νοσούσε από σύφιλη, ασθένεια που τότε ήταν ανίατη, και χώρισαν. Τον Φεβρουάριο του 1923 δημοσιεύει στον Νουμά το τετράστιχο:

[...]Στον τεφρό πέρα ορίζοντα η αγάπη μου αχνοσβήνει.

Οι φίλοι αποτραβήχτηκαν, για πάντα οι τελευταίοι.

Σ' όλα έκλεισα την πόρτα μου, κι έρημος έχω μείνει

Τώρα που ακούω το θάνατο στις φλέβες μου να ρέει[...] (Ντουνιά, 2014)

Η Πολυδούρη του ζήτησε να παντρευτούνε, αλλά ο Καρυωτάκης ήταν ανένδοτος. Εκείνη απολύθηκε από τη δουλειά της το 1924, διαπληκτίστηκε με τον Καρυωτάκη και προχώρησε σε αρραβώνα με άλλον. Το 1926, όπου βρισκόταν στο Παρίσι, η Πολυδούρη κόλλησε φυματίωση. Εισήχθη στο νοσοκομείο «Σωτηρία», όπου το 1928, πριν την αναχώρησή του για την Πρέβεζα, την επισκέφτηκε ο Καρυωτάκης.

Ο Κώστας Γ. Καρυωτάκης πήγε στην Πρέβεζα με δυσμενή μετάθεση. Εργαζόταν ως δικηγόρος, από τις 18 Ιουνίου 1928 που έφθασε, στη Νομαρχία, στο Γραφείο Εποικισμού και Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Υπεύθυνος νομάρχης ήταν ο Γεώργιος Π. Γεωργιάδης. Ο Καρυωτάκης είχε αναλάβει να ελέγξει τους τίτλους κυριότητας των αγροτεμαχίων, που θα διανέμονταν προς τους πρόσφυγες, οι οποίοι είχαν έρθει από τη Μικρά Ασία. Είχε διαφωνήσει με το Νομάρχη, επειδή η παροχή αγροτεμαχίων στους πρόσφυγες δεν γινόταν δίκαια. Προφανώς, ο Νομάρχης είχε χρηματιστεί από τους Μικρασιάτες (Χριστοφίδης, 1930).

Η αυτοκτονία του Κώστα Καρυωτάκη συντάραξε την Πρέβεζα. Αρκετοί απόγονοι όσων είχαν καταθέσει το 1928 ως μάρτυρες μίλησαν για όσα είχαν ακούσει. Είναι σημαντικά, γιατί ενημέρωσαν το Φρέντντ Γερμανό για το ουσιαστικό ντοκιμαντέρ που ετοίμασε.

Ο Καρυωτάκης είχε προσπαθήσει να σκοτωθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους στις 20 Ιουλίου του 1928, την προηγούμενη της αυτοκτονίας του. Ο γιος του οπλοπώλη Ιωάννη Αναγνωστόπουλου δήλωσε πως μία ημέρα νωρίτερα, ο Καρυωτάκης είχε αγοράσει από το οπλοπωλείο του πατέρα του ένα πιστόλι. Μετά από λίγες ώρες ξαναπήγε στο οπλοπωλείο, παραπονούμενος ότι το πιστόλι ήταν ελαττωματικό. Φαίνεται ότι το είχε χρησιμοποιήσει, αλλά δεν ήξερε από όπλα και είχε ξεχάσει να το απασφαλίσει. Αυτό σήμαινε ότι είχε αποπειραθεί να αυτοκτονήσει την ίδια ημέρα. Ο ίδιος ο Καρυωτάκης, εξάλλου, στο σημείωμα που βρέθηκε

πάνω του, μιλούσε για δεκάωρη πάλη του με τα κύματα, που έγινε και αυτή στις 20 Ιουλίου του 1928.

Στις 21 Ιουλίου 1928, το απόγευμα στις 4.30 μ.μ., ο Κώστας Καρυωτάκης βάδισε περίπου τετρακόσια μέτρα από το καφενείο, όπου σύχναζε, προς το σημείο όπου αυτοκτόνησε. Κάθισε κάτω από έναν ευκάλυπτο και πυροβολήθηκε στην καρδιά. Οι τότε αστυνομικές αρχές, (χωροφυλακή), τον φωτογράφησε. Ήταν ντυμένος στην πέννα, με το ψαθάκι στο κεφάλι του, και κρατούσε το πιστόλι. Υπάρχει σχετική πινακίδα στο σημείο, η οποία επισημαίνει την ημερομηνία, 21 Ιουλίου του 1928. Έζησε δηλαδή στην Πρέβεζα ένα μήνα και τρεις ημέρες, πράγμα που δείχνει ότι είχε ήδη πάρει την απόφαση να τελειώσει τη ζωή του, την αφορμή ζητούσε να βρει (Χαρτοκόλλης, 2010).

Σαφώς και ένας από τους βασικούς λόγους που ώθησαν τον Καρυωτάκη στην αυτοχειρία ήταν η σύφιλη, μια ασθένεια που ο αδελφός του Θάνος Καρυωτάκης θεωρούσε προσβολή για την οικογένειά τους. Δεν ήταν ο μοναδικός λόγος, ωστόσο, μιας και ζούσε με το πρόβλημα αυτό περίπου έξι χρόνια. Έχει εκφραστεί η άποψη ότι φοβόταν μήπως νοσηλευθεί σε ψυχιατρική κλινική κατά το τελικό στάδιο της νόσου. Η επιμονή του, ωστόσο, να αυτοκτονήσει -με δύο αποτυχημένες απόπειρες στις 20 Ιουλίου και την αυτοκτονία του στις 21 Ιουλίου- φανερώνει ότι είχε μεσολαβήσει κάποιο άλλο συμβάν, το οποίο τον υποχρέωσε να πάρει βεβιασμένη και οριστική απόφαση. Κατά πάσαν πιθανότητα είχε μεσολαβήσει κάποιο θέμα, όπως υπαινίσσεται και στο σημείωμα που άφησε.

Παρά το γεγονός ότι ο Καρυωτάκης έφυγε από τη ζωή σε νέα ηλικία -μόλις στα τριάντα δύο του χρόνια- δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί με κανέναν τρόπο ότι ήταν αισιόδοξος άνθρωπος. Το ποίημα «Αισιοδοξία», για παράδειγμα, που έχει γραφεί τον Απρίλιο-Μάιο του 1928 και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στη *Νέα Εστία*, το 1929, μετά το θάνατο του ποιητή, είναι ενδεικτικό της απαισιοδοξίας που τον διακατείχε (Χαρτοκόλλης, 2010).

Αυτή ήταν η αισιοδοξία του, ένα ξέσπασμα, μια κραυγή και ο στόχος της ήταν να διασκεδάσει τους ανθρώπους. Ο Καρυωτάκης ήταν βαθιά απελπισμένος και τον ίδιο καιρό έγραψε κι άλλο ποίημα, ίσως το τελευταίο του, που βρέθηκε στα κατάλοιπά του. Δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο περιοδικό *Ξεκίνημα* (7 Ιουλίου 1933). Αντίκριζε ζοφερό το μέλλον του και είχε ήδη πάρει την απόφασή του, δεν θα έμενε για πολύ στον κόσμο αυτόν:

*Όταν κατέβουμε τη σκάλα τί θα ποῦμε
στοὺς ἴσκιους ποὺ θὰ μᾶς ὑποδεχτοῦνε,
αὐστηροί, γνώριμοι, ἀόριστοι φίλοι,
μ' ἕνα χαμόγελο στ' ἀνύπαρκτα τους χεῖλη;
Τουλάχιστον δωπέρα εἴμαστε μόνοι.*

*Περνάει ή μέρα μας, ή άλλη ξημερώνει,
και μές στα μάτια μας διατηροῦμε ακόμα
κάτι ποῦ δίνει στο πρᾶγμα χρῶμα.*

Άλλα ἐκεῖ κάτου τί νὰ ποῦμε, ποῦ νὰ πᾶμε; [...]

Στον ἴδιο τόνο περιέγραφε και τη σκέψη του γι' απαγχονισμό καθώς εκτός από ιδιοφυής και καυστικός, ο ποιητής ήταν και μηδενιστής. Με περίσσιο σαρκασμό βλέπει τον εαυτό του να ετοιμάζεται να κρεμαστεί από το ταβάνι του δωματίου του. Πρόκειται για το ποίημα «Εμβατήριο Πένθιμο και κατακόρυφο» της συλλογής «Ελεγείες και Σάτιρες»:

*Στο ταβάνι βλέπω τους γύψους
Μαϊάνδροι στο χορό τους με τραβάνε
Η ευτυχία μου , σκέπτομαι θα' ναι
Ζήτημα ὕψους [...]
[...] (ταπεινή τέχνη δίχως ὕφος,
Πόσο αργά δέχομαι το δίδαγμά σου!)
Όνειρο ανάγλυφο, θα ρθω κοντά σου
Κατακορύφως. [...]
[...] Α! πρέπει τώρα να φορέσω
Τ' ωραίο εκείνο γύψινο στεφάνι.
Έτσι, με πλαίσιο γύρω το ταβάνι
πολύ θ' αρέσω.*

Η ζωή του στην Πρέβεζα ήταν ανιαρή και το τόνιζε με σαρκασμό και ειρωνεία. Δεν υπήρχε κάτι να του προξενήσει το ενδιαφέρον. Το θέμα της ημέρας στη μικρή πόλη της Πρέβεζας ήταν ασφαλώς η άφιξη του «Κυρίου» Νομάρχη με όλες τις απαραίτητες τιμές. Η έπαρση της σημαίας ήταν ένα από τα απαραίτητα στοιχεία. Το ποίημα «Πρέβεζα» από τα κείμενα του τέλους, τελειώνει με τις γνωστές αντιθέσεις του Καρυωτάκη:

*Άν τουλάχιστον, μέσα στους ανθρώπους
αυτούς, ἕνας ἐπέθαινε ἀπὸ ἀηδία...
Σιωπηλοί, θλιμμένοι, με σεμνούς τρόπους,
θα διασκεδάσαμε ὅλοι στήν κηδεία.*

Η «αηδία», που ο ίδιος αισθανόταν, για τις συνθήκες μέσα στις οποίες κυλούσε η ζωή του, τον έκανε να φαντάζεται ότι θα άλλαζαν διάθεση ὅλοι στην κηδεία, παρόλο που θα ήταν σιωπηλοί, θλιμμένοι και με σεμνούς τρόπους. Ίσως και να του περνούσε από το μυαλό η δική του κηδεία.

Ο Καρυωτάκης εκφράζει μια απόλυτα αρνητική στάση γιατί αφού πρώτα εκμηδένισε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, καταργεί τελικά και τη δυνατότητα αναίρεσης της. Οι άνθρωποι δεν πεθαίνουν γιατί απλούστατα δεν έχουν ζήσει (Μαρμαρινού, 1986). Στα ποιήματά του αναφέρεται σε πραγματικές καταστάσεις μεταφέροντας μια άκρατη θλίψη. Στα λίγα πεζά του κείμενα, ωστόσο, τα πράγματα είναι πολύ χειρότερα. Η ατμόσφαιρα είναι από την αρχή ζοφερή, όπως και τα θέματα που θίγει στο πεζογράφημα «Το Καύκαλο».

Ο Καρυωτάκης πονάει μέσα του και σε όλα τα κείμενά του περιγράφει το άλγος που τον διακατέχει. Όλα όσα του συμβαίνουν αποτελούν πρόσθετες ανησυχίες και προσθέτουν νέες αιτίες, ώστε να είναι πάντοτε βαθιά θλιμμένος (Χριστοφίδης, 1930). Γράφει, για παράδειγμα, στο «Φυγή»:

*Αίσθάνομαι τὴν πραγματικότητα μὲ σωματικὸ πόνο. Γύρω δὲν ὑπάρχει ἀτμόσφαιρα,
ἀλλὰ τείχη ποὺ στενεύουν διαρκῶς περισσότερο, τέλματα στὰ ὁποῖα βυθίζομαι ὀλοένα.
Ἀναρχοῦμαι ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μου. [...]*

Η αυτοκτονία του Καρυωτάκη μετατρέπεται σε «ύστατη ποιητική χειρονομία» (Σαββίδης, 1965:195) του και η εξέλιξη της ποίησής του σε πορεία μιας ανίατης και θανατηφόρου νόσου. Έτσι «*το έργο, η ζωή και η αυτοκτονία του Καρυωτάκη ενοποιούνται στα πλαίσια ενός βιοποιητικού αφηγήματος, όπου η αυτοκτονία αποτελεί το τελευταίο του ποίημα και τα ποιήματά του, τα στάδια της προετοιμασίας, τη διαδικασία της δέσης που θα βρει στην αυτοκτονία τη φυσική και «αναπόφευκτη»* (Άγρας, 1928:245) της λύση (Πασχαλίδης, 1986:138).

Στην τελευταία του συλλογή ποιημάτων *Ελεγεία και Σάτιρες*, στο ποίημα του «*Δικαίωσις*» ο Καρυωτάκης μοιάζει να αποχαιρετά τούτον τον μάταιο κόσμο με αυτούς τους στίχους:

*Θα ξαπλωθώ, τα μάτια μου θα κλείσω
Και ο ίδιος θα γελώ καθώς ποτέ μου.
«Καληνύχτα, το φως χαιρέτισέ μου»*

Θα πω στον τελευταίο που θ' αντικρίσω (Χαρτοκόλλης, 2010: 34).

«Ο Καρυωτάκης μέσα στην Αθήνα, με το Εμβατήριο πένθιμο και κατακόρυφο, συνοδευόμενο από τον ήχο της σφαίρας στην Πρέβεζα, έσυρε την ποίηση σε άλλους δρόμους, που στην Ευρώπη είχαν ανοίξει δυο γενιές προηγουμένως» (Χριστοφίδης, 1930:5).

6^ο Κεφάλαιο

Γερμανική κατοχή

6.1. Η περίπτωση του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη

Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης (1888-1944) ήταν ποιητής του μεσοπολέμου και είχε γεννηθεί σε εύπορη οικογένεια. Ο πατέρας του, Λεωνίδας Λαπαθιώτης (1854-1942), ήταν κυπριακής καταγωγής. Είχε σπουδάσει μαθηματικά και ήταν στρατιωτικός στο επάγγελμα. Είχε διατελέσει βουλευτής το 1903-1905 και είχε γίνει υπουργός στρατιωτικών το 1909. Η μητέρα του, Βασιλική Παπαδοπούλου, προερχόταν από γνωστή οικογένεια, καθώς ήταν ανιψιά του Χαριλάου Τρικούπη.

Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και το 1909 απέκτησε το πτυχίο της Νομικής, χωρίς να δικηγορήσει ποτέ. Το φθινόπωρο του 1916, ακολούθησε τον πατέρα του στη Θεσσαλονίκη. Ήταν με το μέρος του Ελευθερίου Βενιζέλου και προσχώρησαν και οι δύο στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας. Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης συνέχισε να ακολουθεί τον πατέρα του και το πρώτο εξάμηνο του 1917, πήγε μαζί του στην Αίγυπτο. Στόχος τους ήταν να στρατολογήσουν εθελοντές για το στρατό του κράτους της Θεσσαλονίκης. Στην Αλεξάνδρεια γνωρίστηκε με τον Κωνσταντίνο Καβάφη. Όταν έφθασε στα δεκαοκτώ του χρόνια κατατάχτηκε στο στρατό της Θεσσαλονίκης ως ανθυπολοχαγός-διερμηνέας, όπου και παρέμεινε έως το 1921. Όπως φάνηκε, ο ποιητής αρχικά ήταν φανατικός υποστηρικτής του Ελευθέριου Βενιζέλου. Από τη δεκαετία του 1920, όπου άλλαξαν οι συνθήκες και έφυγε ο Βενιζέλος από την Ελλάδα, ήρθε σε επαφή με το κομμουνιστικό κίνημα, και αργότερα ενστερνίστηκε τον κομμουνισμό.

Ο Λαπαθιώτης ήταν ευαίσθητος ως παιδί και άρχισε να γράφει ποιήματα πολύ νωρίς. Ξεκίνησε επίσημα τη συγγραφική του σταδιοδρομία το 1905 στο περιοδικό *Νουμάς*. Το 1907 μαζί με άλλους εννιά νεαρούς λογοτέχνες ίδρυσαν το περιοδικό *Ηγησώ*. Το 1932 και τα επόμενα χρόνια αρθρογραφούσε στο αριστερό περιοδικό *Πρωτοπόροι* και έγραψε το πεζό τραγούδι «Τραγούδι για το ξύπνημα του προλεταριάτου». Το 1943 συνδέθηκε στενά με τους αντάρτες του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (τον ΕΛΑΣ). Επιθυμούσε την απελευθέρωση της χώρας από το γερμανικό ζυγό και προσπάθησε με όλες του τις δυνάμεις για την ενίσχυση της απήχησης των κομμουνιστικών ιδεών.

Έτσι, έγραφε συνεχώς, μιας και είχε επιλέξει να παραμείνει στην πρωτεύουσα. Έμεινε γνωστός ως ποιητής, αλλά δεν ήταν μόνον αυτό, υπήρξε ένας ουσιαστικός πνευματικός

άνθρωπος και υπηρέτησε όλα τα είδη του λόγου. Το 1901 ετοίμασε ένα θεατρικό για παιδιά, που τιτλοφορείται «*Νέρων ο Τύραννος*» και τα έξοδα για την εκτύπωση και την κυκλοφορία του ανέλαβε ο πατέρας του. Έγραψε ποιήματα, τα οποία εντάχθηκαν στη μοναδική ποιητική συλλογή του που κυκλοφόρησε όσο ζούσε, το 1939. Ετοίμασε ένα μυθιστόρημα, το πρωτόλειό του, που έμεινε ημιτελές και το τιτλοφόρησε «*Οι Περιπέτειες του Κονσταντίνου Λαβρέτ*». Το 1916 δημοσίευσε στο *Νουμά* ένα άρθρο με τίτλο «*Μανιφέστο*», ενώ το 1917 άρχισε να δημοσιεύει σε συνέχειες στο *Μπουκέτο* την αυτοβιογραφία του, που όμως έμεινε ημιτελής. Περισσότερο επιτυχημένα ήταν τα εκατό περίπου πεζά δημιουργήματά του. Ήταν διηγήματα, αλλά και επιφυλλίδες σε εφημερίδες ή κείμενα εμπνευσμένα από την καθημερινότητα με κριτική και αισθητική διάθεση (Χαρτοκόλλης, 2010).

Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης ζούσε για περισσότερο από σαράντα χρόνια στο πατρικό του σπίτι στην Αθήνα. Εκεί, στο λόφο του Στρέφη, δραστηριοποιήθηκε ως συγγραφέας, εκεί έζησε την προσωπική του ζωή, εκεί έκανε χρήση ναρκωτικών και εκεί τελείωσε τη ζωή του, τη νύχτα της 7^{ης} προς 8^η Ιανουαρίου του 1944. Ο θάνατος του πατέρα του, του είχε στερήσει και τα χρήματα που είχε άλλοτε και έτσι τάφηκε με έρανο των φίλων του.

Η αυτοχειρία του έγινε με το πιστόλι του πατέρα του, που ήταν στρατιωτικός. ο οποίος είχε πεθάνει στις αρχές της γερμανικής Κατοχής, ενώ τη μητέρα του την είχε χάσει περίπου τέσσερα χρόνια νωρίτερα. Ο θάνατος των γονιών του υπήρξε μεγάλο πλήγμα για τον Ναπολέοντα Λαπαθιώτη.. Οι γεννήτορες του τον προστάτευαν πάντοτε και δεν είχαν προβλέψει το θάνατό τους. Έπρεπε να ζήσει πλέον χωρίς τη στήριξη του πατέρα του, ο οποίος είχε ανεχθεί όλες τις ιδιαιτερότητές του, ακόμα και ότι φιλοξενούσε στο σπίτι τους νεαρούς άντρες, όχι άμεμπτους ηθικά. Έζησε ελεύθερος, χωρίς τις βιοτικές έγνοιες που έπρεπε να τον απασχολούν, μιας και ποτέ του δεν εργάστηκε. Σημείωσε ο ίδιος στο σημειωματάριό του: «*Αν ποτέ μου δοθεί η ευκαιρία να γράψω την αυτοβιογραφία μου, εκείνο που πρέπει να τονίσω, πρώτο-πρώτο, είναι το εξής: ότι ποτέ, σε καμία στιγμή της ζωής μου, δεν θεώρησα ελάττωμα την υλική αποστροφή μου στη γυναίκα, και την έλξη μου από το ίδιο μου το φύλο. Αλλ' απεναντίας, αυτή την ιδιότητά μου, τη θεώρησα πάντα όχι σαν αδυναμία, αλλά σαν μια ωραία και καινούργια δύναμη, μια προηγμένη και ανώτερη τάση, για την οποία ήμουν πάντα περήφανος! Κ' άλλοι ας νομίζουν ό,τι θέλουν!*» (Χαρτοκόλλης, 2010:84).

Οι τίτλοι των ποιημάτων του είναι τις περισσότερες φορές ενδεικτικοί των διαθέσεων και των συναισθημάτων του (Σαραντάκος, 2008). «*Τὰ καημένα τὰ πουλάκια*» και «*Τὰ γλωμά τὰ κοριτσάκια*», «*Οί κύκνοι τὸ φθινόπωρο*» και «*Ἔχω ἓνα ἀηδόνη...*». Άλλες φορές ασχολείται με τον εαυτό του, ως «*Ποιητής*», «*Παραμύθη*», «*Πόθος*», «*Μυστικό...*»,

«Κούραση», «Μοναξιά», «Συντριβή», «Εἶμαι μόνος...», «Στη φυλακή...». Από τους τίτλους, που ο ίδιος είχε επιλέξει, προξενεί εντύπωση το ότι εντοπίζεται συχνά στις ώρες της νύχτας: «Στὸ νυχτερινὸ κέντρο», «Βαθὺ κι ἐξάισιο βράδυ», «Ὅταν βραδιάζει», «Νυχτερινό», «Φάντασμα», αλλά και «Φαντάσματα». Δεν ξεχνάει το παρελθόν: «Ἀναμνήσεις», «Ἐκ βαθέων», «Τὸ παλιό μας τραγούδι», «Μικρὸ τραγούδι», «Τραγούδι». Υπάρχουν και τα ερωτικά συναισθήματα ἢ απλῶς τα πάθη:

«Κλειῖσε τὰ παράθυρα», «Ἐκάτης πάθη», «Οἱ μπερντέδες», «Ἐρωτικό», «Λυπήσου», «Προσμένω πάλι», «Σπαρασμός», «Προσμονή». Στο τέλος, «Ἕνας χαμένος κύκλος», «Κραυγή», «Ἀποχαιρετισμοὶ στη μουσική», «Ἀποχαιρετισμός», «Ἀποχαιρετιστήριο».

Στο ποίημα «Ἡ χαρὰ» του 1938 εξομολογείται τη σχέση του με τη χαρά. Δύσκολη σχέση, δεν μπορεί να χαρεί, ὅλο και κάτι τον κρατάει πίσω. Στο ποίημα «Ποιητής», του 1941, ὅπου αναφέρεται στην τέχνη που υπηρετεῖ, ασχολεῖται με τα βάσανα που προκαλεῖ. Θεωρεῖ ἀσήμαντη τη διαδικασία της ζωῆς.

[...] τὸ Γολγοθᾶ σου ἀνέβα καὶ σταυρώσου!

Στο ποίημα «Μικρὸ Τραγούδι» του 1925 προσομοιάζει τον Ἔρωτα με τον θάνατο. «Στὸ κέντρο τὸ νυχτερινό» του 1932, την ατμόσφαιρα δημιουργοῦσε το βιολί και ο σύντροφός του. Ἐτσι ἔπινε το κρασί του, αλλιῶς ἀκουγε το βραχνὸ τραγούδι του θανάτου:

[...] θ' ἀκούσω πάλι τὸ βραχνὸ τραγούδι τοῦ θανάτου...

Στο ποίημα «Ἐκ βαθέων», του 1930, φθάνει ἡ στιγμή της αυτοκριτικής και της ἐπικλήσης του θεῖου για βοήθεια. Οἱ ἐπικλήσεις συνεχίζονται. Ἦξερε πολύ καλά ὅτι εἶχε κάνει λάθη και πως ἦταν ἀργά για να τα διορθώσει. Ἐτσι, στο ποίημα «Λυπήσου...» του 1937 εξομολογείται πόσο τον ταλαιπωροῦν οἱ σκέψεις του. Ἡ ἀπελπισία του ἦταν μεγάλη και την εκδηλώνει στο ποίημα «Προσμένω πάλι» του 1941. Ἦταν προφανῶς ερωτευμένος με κάποιον που εἶχε φύγει μακριά και του ἔλειπε (Σαραντάκος, 2008).

Στα τελευταία ποιήματα που ἔγραψε, «Τὰ ποιήματα τῆς σκιάς 1939-1943», εἶχε φτάσει στο ἔσχατο ὄριο της ἀπελπισίας και της μοναξιάς. Ὅπως εξομολογείται, ετοιμαζόταν να ἀποδράσει, ὅταν θα ἔχανε το ουσιαστικό του στήριγμα, τον πατέρα του, και ἔγραψε στο ποίημα «Εἶμαι μόνος...» του 1940 για τη μοναξιά του. Τον ἀνακούφιζε να παίζει πιάνο.

Ἐφθασε στο σημεῖο να ἀποχαιρέτισει ὅσα ἀγαποῦσε. Στο ποίημα «Ἀποχαιρετισμοὶ στὴ μουσική», του 1943, υπονοοῦσε ὅτι πολὺ σύντομα θα πέθαινε:

Ι. Τ' ὄνειρό μου πιά δὲν εἶναι νὰ χαρῶ, μήτε νὰ ζήσω,

*μὰ νὰ πῶ μιὰ λέξη μόνο, σὰ μιὰ φλόγα καὶ νὰ σβήσω.
Κι ἂν ἀκόμα ζῶ τοῦ κάκου καὶ γυρνῶ στὴν ἐπάνω,
μόνον ἓνα πιὰ μοῦ μένει: νὰ τὴ πῶ καὶ νὰ πεθάνω... [...]
[...] Μόνος ἦρθα κάποιον βράδυ, μόνος πόνεσα γιὰ λίγο,
μόνος ἔζησα τοῦ κάκου κι ὅπως ἦρθα καὶ θὰ φύγω.
Τ' εἶναι τάχα γιὰ τοὺς ἄλλους, ὁ χαμὸς ἑνὸς ἀτόμου;
Κι ὅπως ἦρθα καὶ θὰ φύγω, μόνος μέσ' στὸ θάνατό μου...*

Ὅπως με τον Καρυωτάκη και τον Γιαννόπουλο, η «φιλαρέσκεια του θανάτου» υπήρχε στον Λαπαθιώτη από την νεανική του ηλικία. Μα η φιλαρέσκεια που βλέπει να έρχονται τα γηρατειά ήταν κάτι που έκανε τον ποιητή να τρομάζει, κάτι που δεν το παραδεχόταν. Και όταν μόνο πέθανε ο πατέρας του, βρήκε το θάρρος να αυτοκτονήσει, όπως σημειώνει ο Τέλλος Άγρας (Χαρτοκόλλης, 2010).

Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης έζησε για πολλά χρόνια στη σκιά του θανάτου. Το 1943 έχει φθάσει σε άσχημο σημείο, στο μυαλό του είχε συνεχώς το θάνατο και όλα όσα θα τον ακολουθούσαν. Έτσι, έγραψε το ποίημα «Θάνατος». Προετοιμαζόταν. Ήταν έτοιμος να εγκαταλείψει τη ζωή από το 1937. Έτσι τουλάχιστον φανερώνει το πρώτο σχέδιό του ποιήματος «Προϋποθέσεις ή τα μετά θάνατον...», που το επεξεργάστηκε κι αργότερα. Φέρει και υπότιτλο: «Ποίημα σε πολλά φαιδρά κεφάλαια». Σατιρίζει σ' αυτό τον μελλοντικό του θάνατο και τις αντιδράσεις γνωστών και φίλων.

Εθισμένος στην ηρωϊνή, πούλησε την πατρική του περιουσία, ακόμα και τα βιβλία του πατέρα του. Τα τελευταία του ποιήματα τα έγραψε υπό την επήρεια των ναρκωτικών. Ο ποιητής διαπλέκει το πραγματικό με το φανταστικό για να κάνει πιο ανεκτή τη ζωή του. (Σχοινιά, 2014)

Ο Κ. Παπατσώνης έγραψε για τον ποιητή:

«Ο Λαπαθιώτης γεννήθηκε, έζησε και πέθανε μέσα σε ένα θερμοκήπιο, μέσα στην τέχνη, τους παραδείσους ομορφιάς, καλλιεργημένης αλλά όχι φυσικής, που για ένα βραχύ διάστημα, απέδιδε το θάμπωμά της» (Παπατσώνης, 1944:84)

Δεκαπέντε χρόνια χωρίζουν το μοιραίο κίνημα του Λαπαθιώτη από το ίδιο εκείνο του Καρυωτάκη, όμως η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στα δυο είναι πολύ μεγάλη! Ο Καρυωτάκης πολεμούσε με την κοινωνία, ενώ ο Λαπαθιώτης πολεμούσε με τον χρόνο. Ο «Αθηναίος

Ντόριαν Γκρέυ», όπως τον χαρακτήριζε ο κριτικός της λογοτεχνίας Κώστας Στεργιόπουλος, μπορούσε τα πάντα να τα κάνει τέχνη, αλλά την τέχνη του γήρατος δεν τη γνώριζε (Χαρτοκόλλης, 2010).

6.2. Η περίπτωση του Αττίκ

Θύμα της Κατοχής από τους Γερμανούς υπήρξε ο Κλέων Τριανταφύλλου, ο γνωστός Αττίκ (1885-1944). «Εκλαπα για να γράψω κι έγραφα για να ζήσω», είχε ζητήσει από τους δικούς του να γράψουν στον τάφο του. Η γνωμάτευση του Τοξικολογικού και Ιατροδικαστικού Εργαστηρίου – Νεκροτομείου Αθηνών της 30ής Αυγούστου 1944 φέρει υπογραφές του καθηγητή Ι. Γεωργιάδη και των ιατροδικαστών Β. Κωνσταντέλου, Α. Ψιμαρά και Ν. Γεωργιάδη και γράφει: *«Πτῶμα καλῆς γενικῶς ἐμφανίσεως ὄψεως καὶ θρέψεως. Ἡ καρδιά ἐμφανίζει τὰς συνήθειες τῆς ἡλικίας ἀλλοιώσεις... Συμπεράσματα: Ὁ θάνατος δέον νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ὄξειαν διὰ βερονάλης δηλητηρίασιν»* (Στρατηγοπούλου, 1986:231).

Με πολύ ουσιαστικές σπουδές στην Αθήνα, πήρε το πτυχίο της Νομικής Σχολής το 1906. Από πολύ νέος ωστόσο, ασχολήθηκε με την ποίηση. Στην Αθήνα βρισκόταν, όταν για να συγκινήσει τη μητέρα του, επειδή την είχε στενοχωρήσει, της έγραψε το ποίημα, «Η Μετάνοια».

Μετά το πτυχίο, ήρθε η σειρά για το μεταπτυχιακό, Πολιτικές Επιστήμες, όπως ήθελε η μητέρα του. Στο Παρίσι, την πόλη του φωτός. Ευκαιρία για τον Κλέωνα να σπουδάσει αυτό που ήθελε πάντα, Μουσική. Το έκανε, με λαμπρά αποτελέσματα από το 1907 έως το 1913. Έγινε συνθέτης και παράλληλα καλλιέργησε τη στιχουργική, στην οποία ήταν εθισμένος από παιδάκι. Η γαλλική γλώσσα ήταν σαν μητρική του, καθώς είχε γεννηθεί στο Ζαγαζίκ, σε μια από τις ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου. Πατέρας του ήταν ο Δημήτριος Τριανταφύλλου ένας από τους εξέχοντες άνδρες της κοινότητας, ο οποίος είχε αποκτήσει περιουσία ως βαμβακοπαραγωγός και έμπορος της παραγωγής του. Είχε από χρόνια πεθάνει, αλλά η χήρα γυναίκα του, η Εριθέλγη Ραπτάκη – Τριανταφύλλου, ιδιαίτερα σπάταλη, δεν είχε προφτάσει να σπαταλήσει όσα είχαν κληρονομήσει.

Ο νεαρός Κλέων είχε, μεταξύ των άλλων προσόντων του, και επικοινωνιακά χαρίσματα. Με το όνομα Cléon Triandaphyl σημείωσε μεγάλη επιτυχία στη Γαλλία, παρουσιάζοντας συνεχώς δικές του συνθέσεις με στίχους επίσης δικούς του. Στη Γαλλία ετοίμασε περισσότερα από τριακόσια δημιουργήματα, που έγιναν επιτυχίες. Ήταν ελαφρά τραγούδια, μουσική για πιάνο, οπερέτα, μπαλέτο και ό,τι του ζητούσαν. Στα πλαίσια της εργασίας του ταξίδεψε πολύ

και εμφανίστηκε σε διάφορες χώρες, ανάμεσά τους και στη Ρωσία. Το 1930 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και δημιούργησε τη δική του επιχείρηση (Χριστοδούλου, 2016).

Η «Μάντρα του Αττίκ» είχε για χρόνια μεγάλη επιτυχία, που οφειλόταν στα ταλέντα και τις δυνατότητές του. Βενιζελικός στις απόψεις του, εύστοχος στη σάτιρα, ετοιμόλογος και με αυτοσχεδιαστικές ικανότητες, παρουσίασε στο αθηναϊκό κοινό εξαιρετικές τραγουδίστριες και μελωδίες αποκλειστικά δικής του έμπνευσης. Τραγουδούσαν τα δικά του δημιουργήματα και τα έκαναν αμέσως επιτυχίες. Ανάμεσά τους, η Κάκια Μένδρη και η Δανάη, οι οποίες τραγούδησαν τις συνθέσεις του και από αυτές είναι κυρίως γνωστές (Στρατηγοπούλου, 1986).

Ο ίδιος τραγουδούσε ορισμένα από τα δικά του τραγούδια, ενώ πολύ τακτικά και ανάλογα με τα κέφια του, σκάρωνε σατιρικούς στίχους για πρόσωπα υπαρκτά. Το κοινό ενθουσιαζόταν και ήταν γνωστό ότι όποιος ήθελε να περάσει καλά, θα πήγαινε στη «Μάντρα» (Χριστοδούλου, 2016).

Τα χρόνια πέρασαν, οι προσωπικές του σχέσεις με τις γυναίκες που είχε αγαπήσει δεν είχαν ευοδωθεί. Ο Αττίκ πόνεσε γι' αυτές, όπως και για το παιδί που είχε χάσει, με τη δεύτερη γυναίκα του. Μεγάλωνε. Καταλάβαινε ότι περνούσαν τα χρόνια, ότι θα έφθανε το τέλος. Εκεί, στη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, τα κέφια του άρχισαν να τον εγκαταλείπουν. Εκτός από την έλλειψη ελευθερίας, που ήταν απαραίτητη στη ζωή του και στη σάτιρα, είχε και προσωπικούς καημούς. Του έλειπε η αγάπη και η απιστία της δεύτερης συζύγου του, της Μαρίκας Φιλιππίδου, του κόστισε. Η παροδική μελαγχολία του Αττίκ όσο περνούσε ο δύσκολος καιρός της Κατοχής γινόταν μονιμότερη. Είχε περάσει ανεπιστρεπτί ο καιρός που σκάρωνε τα σουξέ του, όπως το 1928-29, που είχε γράψει σταδιακά τις μεγάλες του επιτυχίες. Στο «Στριμμένο το Σταφύλι» βρίσκουν θέση στο λεξιλόγιό του οι δύσκολες λέξεις:

*[...] Τέλος, ἂν τυχὸν μέσ' στὸ μεθύσι
μοῦ ῥθει καμιά μέρα συγκοπή,
πρὶν προφτάσει ἢ φλόγα μου νὰ σβήσει
κι ἔρθει κανεὶς φίλος καὶ στὸ πεῖ,
ἀπὸ σένα τοῦτο θέλω μόνο,
νά ῥχεσαι στὸν τάφο μου κι ἐσύ,
νὰ μοῦ ρίχνεις μιὰ φορὰ τὸ χρόνο
μιὰ ὀκὰ κρασί... (Στρατηγοπούλου, 1986: 219)*

*Λησμόνησα τὸ χρῶμα τῶν μαλλιών της,
μπερδεύω ἂν ἦταν μαῦρα ἢ καστανά!
Λησμόνησα τὴ γλύκα τῶν φιλιῶν της
ξεχνῶ κι ἂν εἶχε μάτια γαλανά...
Λησμόνησα καὶ τὸ μειδιάμά της
σὰν ὄνειρο μοῦ φαίνεται θαμπό.
Ξεχνῶ ἀκόμα ὡς καὶ τ' ὄνομά της,
λὲς κι εἶχα χίλια χρόνια νὰ τὸ πῶ.
Κι ὅμως! Κι ὅμως!
Κάτι μέσα μου ἔχει μείνει,
ποῦ οὔτε χρόνος
οὔτε λησμονιὰ δὲ σβήνει! (Στρατηγοπούλου, 1986: 219)*

Ἡ Πέλεια Τζαρτίλη, ἀνηψιά του θρυλικοῦ Ἀττίκ μας ἐξιστορεῖ τὴν ἐξομολόγηση του θείου τις γιὰ τις περὶ θανάτου σκέψεις του:

«Ἀρχές Ἀυγούστου, ὁ θεῖος ἐρχεται στο σπίτι μας. Αὐτό το θαύμα. Εἶμαι μικρὸ παιδί. Βλέπω κι ἀκούω ὅλη τὴ στιχομυθία μεταξὺ τῆς μητέρας μου καὶ του Κλέωνα. Ἡ μητέρα μου λεγόταν Βακώ. Του λέει ἡ μητέρα μου: Κλέων, νὰ σε κεράσω μιὰ βυσσινάδα; Εἶναι φρεσκοκαμωμένη. Ναι, τῆς λέει ἐκεῖνος, νὰ μου τὴν κεράσεις. Σηκώνει τὸ ποτήρι καὶ προσθέτει: Στὴν υγιὰ σου Βακώ, αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ τελευταία που πίνω ἀπὸ τὰ χέρια σου. Γιατί ἐγὼ θὰ αυτοκτονήσω. Του ἀπαντᾷ ἡ μητέρα μου: Ἐλα, καημένη Κλέων, γιὰ ὄνομα του Θεοῦ, μιὰ ζωὴ μάς ἀπειλεῖς με αὐτὴ τὴν αυτοκτονία σου. Καὶ τὸ ἔφερε βαρέως μετὰ, γιατί δεν τον πήρε στα σοβαρά τότε. Ἀρχές Ἀυγούστου τοῦ 1944 τὸ εἶπε αὐτό. 28 Ἀυγούστου τὸ εἶχε κάνει» (Ντιλσιζιάν, 2012).

Ἐκεῖνο τὸν Αὐγούστο ὁ Κλέων ἐπιστρέφει με τὸ ποδήλατο στο σπίτι καὶ κατὰ λάθος σκουντᾷ ἓναν Γερμανὸ στρατιώτη, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει πάνω του τὰ πιο βίαια ἐνστικτὰ του. Αἰμόφυρτος φτάνει στο σπίτι, μπαίνει στο δωμάτιό του καὶ πίνει ἓνα χαμομήλι μαζί με ὑπερβολικὴ δόση ἀπὸ τὸ ὑπνωτικὸ βερονάλ (Ντιλσιζιάν, 2012). Δεν ξύπνησε ποτέ...

7^ο Κεφάλαιο

Στον απόηχο του Β΄ Π.Π.

7.1. Η περίπτωση του Θεόδωρου Ντόρρο (Ted Dorros)

Ένας ελάχιστα γνωστός Έλληνας διανοούμενος, ο οποίος ανήκε στη Γενιά του '30, ήταν ο Θεόδωρος Ντόρρος (Ted Dorros, 1895-1945). Γεννήθηκε στη Νέα Υόρκη. Οι γονείς του ήταν Ελληνοαμερικανοί με καταγωγή από την Πελοπόννησο. Έγινε Αμερικανός υπήκοος το 1922 ή το 1923. Η εργασία του ήταν στην επιχείρηση της οικογένειάς του, την Dorros Bross. Ήταν απαραίτητες οι μετακινήσεις του ανάμεσα στη Νέα Υόρκη και το Παρίσι, όπου υπήρχε παράρτημα της επιχείρησης. Έτσι, επισκεπτόταν τακτικά τη γαλλική πρωτεύουσα κατά τη δεκαετία του 1920. Είχε γίνει στενός φίλος με τον Θράσο Καστανάκη. Ο οποίος παρακίνησε, τον Θεόδωρο Ντόρρο να στραφεί προς τη συγγραφή. Έτσι ξεκίνησε τη συγγραφική του σταδιοδρομία στην εφημερίδα *Αγών των Παρισίων* τον Φεβρουάριο του 1928, όπου εντάχθηκαν τέσσερα ποιήματά του με γενικό τίτλο «Μια νύχτα». Το 1930 κυκλοφόρησε η μοναδική του ποιητική συλλογή *Στου γλυτωμού το χάζι*, που τη διένεμε δωρεάν σε όποιον ενδιαφερόταν. Κίνησε αμέσως το ενδιαφέρον των κριτικών στην Ελλάδα, όπως του Γρηγόρη Ξενόπουλου. Έξι χρόνια αργότερα, το 1936, τύπωσε στο Παρίσι μία πραγματεία, με τίτλο «Intelligence», που και πάλι δεν πέρασε από τα βιβλιοπωλεία, αλλά δεν το υποδέχθηκαν θετικά οι κριτικοί καθώς το θεώρησαν ουτοπικό. Το τέλος του υπερρεαλιστή Ντόρρο δεν ήταν ευχάριστο. Έχοντας χρεωκοπήσει εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης στην Αμερική, είχε εγκατασταθεί με την Αμερικανίδα σύζυγό του Σούζαν, σε ένα χωριό στα νότια της γαλλικής πρωτεύουσας. Ήταν αλκοολικός πλέον και το 1945 και αυτοκτόνησε μαζί με τη σύζυγό του. Είχε προφτάσει και είχε επηρεάσει σημαντικά το υπερρεαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα.

Τα ποιήματα που άφησε ο Ντόρρος είναι μόνο δεκαπέντε,⁹ αλλά φανερώνουν άριστα τις συνεχείς εναλλαγές της διάθεσής του. Έτσι συμβαίνει στο ποίημα που τιτλοφορείται «Βραδινή μοναξιά». Ο Θεόδωρος Ντόρρος, στο ποίημα «Τα γινόμενα» μιλούσε για την αξία της γνώσης, που δεν προέρχεται από τα προγονικά μεγαλεία.

Ο Ντόρρος γράφει τα ποιήματά του σε ελεύθερο στίχο, αλλά και σε πεζό. Το συγκεκριμένο προέρχεται από το «Μουσικές και τραγούδια, I» και περιγράφει την αστική

⁹Οι πληροφορίες και τα ποιήματα προέρχονται από το βιβλίο της Μαρίας Αθανασοπούλου, *Θεόδωρος Ντόρρος «Στου γλυτωμού το χάζι»*, Εκδόσεις Γαβριηλίδη, 2005. Αναπαράχθηκαν από την ιστοσελίδα <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/> και από το άρθρο του Κώστα Στόφορου, «Θεόδωρος Ντόρρος, ένας μυστηριώδης υπερρεαλιστής»

ευγένεια της μεγαλούπολης τα βράδια, στο ποίημά του «κάθε βράδυ». Συνεχίζει, όμως, στο «Ξεμούδιασμα», όπου τον απασχολεί η συμπεριφορά του καλού πελάτη καθώς και εκείνη της κοκότας που τον συντροφεύει. Είναι απαισιόδοξος και στο ποίημα «Παλαϊκές συγκινήσεις» οι τελευταίοι στίχοι είναι ενδεικτικοί:

*[...] Ούτ' ένα τρίξιμο πιο ζυπνητής ζωής δε θα ταραξεί
το κλάμα του θανάτου της ψυχής μου.*

Κάποιες απόψεις του συμπυκνώνονται στο ποίημα «Πιο μεγάλο χάζι». Αποζητά ο ίδιος την Επανάσταση, τη Μεγάλη Επανάσταση, που δεν θα άφηνε τίποτα στη θέση του (Αθανασοπούλου, 2005).

7.2. Η περίπτωση του Γιώργου Μακρή

Ο Γιώργος Β. Μακρής (1923-1968) καταγόταν από το Ναύπλιο, αλλά τελείωσε το Γυμνάσιο στην Αθήνα, έχοντας μάθει πολύ καλά πολλές ξένες γλώσσες, όπως γαλλικά, γερμανικά, αγγλικά και ιταλικά. Στην Κατοχή έζησε στο πατρικό του κτήμα στην Αργολίδα με την καταπιεστική μητέρα του, αφού ο δικαστικός πατέρας του είχε πεθάνει από χρόνια. Γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αλλά δεν ολοκλήρωσε ποτέ τις σπουδές του. Υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία, αλλά ποτέ δεν επεδίωξε να βρει δουλειά, καθώς η πατρική του περιουσία του επέτρεπε να ζει χωρίς να εργάζεται. Η ζωή του ήταν χαλαρή και έκανε ό,τι του έκανε κέφι. Ακόμα και μεγάλα ταξίδια στην Ευρώπη με προορισμό το Παρίσι, όπου και έμενε για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Ο Μακρής ήταν ένας δανδής, περιφρονούσε τα πεπατημένα και προκαλούσε την καταστροφή. Είχε μια μεγαλοπρέπεια που λίγοι την έχουν. Έπαιρνε τη ζωή του στα σοβαρά. (Βαλαωρίτης, 1982). Και ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης τον θεωρούσε *μεγάλης αξίας άνθρωπο*, όπου όμως τον κατέστρεψαν η σχιζοφρένεια και τα ναρκωτικά (Τσαγκαρουσιάνος, 2014).

Στις 31 Ιανουαρίου του 1968, έπεσε από την ταράτσα του σπιτιού όπου ζούσε, στα Ιλίσια. Τα τρία προηγούμενα χρόνια είχε κάνει άλλες πέντε (ή επτά) απόπειρες αυτοκτονίας. Ο θυρωρός της πολυκατοικίας τον είδε να ανεβαίνει τα σκαλοπάτια προς την ταράτσα και τον ρώτησε: «Πού πάτε, κύριε Γιώργο;» Εκείνος απάντησε, χαμογελώντας: «Μην ανησυχείς... θα γυρίσω αμέσως...» (Βαλαωρίτης, 1982:704).

Είναι άγνωστο τι τον ωθούσε στην αυτοχειρία. Πάντως, μέσα από τα ποιήματά του -που ευτυχώς σώθηκαν-¹⁰ φαίνεται η απαισιοδοξία του, ενώ πολύ τακτικά αναφέρεται στον θάνατο:

[...] Θα ήθελα να ζήσω τη ζωή για τη ζωή [...]

Θα ήθελα νά πεθάνω το θάνατο για το θάνατο [...]

Στο ποίημα «Άνεμος βορινός κατά την άνοιξη», που χρονολογείται από το 1943, παρόλο που ήταν τότε μόλις είκοσι χρόνων, μετάνιωνε για τις ευκαιρίες που είχε αφήσει να του ξεφύγουν. Σε ένα επόμενο ποίημά του ο Γιώργος Μακρής, με ημερομηνία Φεβρουαρίου 1943, ασχολείται με τον θάνατο. Τον είχε συχνά από τότε στο μυαλό του ο ποιητής:

[...] Έτσι πεθαίνοντας εγώ με διάφορους τρόπους

όταν εκάστοτε έρχεται το πλήρωμα του χρόνου [...]

Μα πόσες ποικιλίες θανάτου έχω διαβεί!

Πέθανα άπειρες φορές από ασιτία [...]

Έχω πεθάνει στο Παρίσι από σύφιλη

και στο κανάλι της Αμβέρσας δολοφονημένος.

Από δυστύχημα τυχαίο σ' όλες τις γωνιές της γης [...]

Ω! χιλιάδες απρόσωποί μου θάνατοι

θάνατοι του φορέα του ανθρώπινου σπόρου,

που κουβαλώ ωσάν μικρόβιο μέσα μου,

Έντομο ασήμαντο εγώ, είδος ανωφελούς κώνωπος.

8^ο Κεφάλαιο

Η Μεταπολίτευση

8.1. Η περίπτωση της Κοραλίας Ανδρειάδη – Θεοτοκά

Η ζωή της Κοραλίας Ανδρειάδη-Θεοτοκά (1935-1976) ήταν απολύτως συνηθισμένη και φυσιολογική. Γεννήθηκε στο Νέο Φάληρο το 1935 από γονείς που στέκονταν καλά οικονομικά. Έμαθε γράμματα σε ιδιωτικό σχολείο, τελείωσε το γυμνάσιο το 1953 και συνέχισε τις σπουδές της στο σημερινό Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Επαγγελματικά, η Κοραλία ασχολήθηκε με τις ινδικές ταινίες. Έκανε εισαγωγή των ταινιών και τις προωθούσε στους συνοικιακούς κυρίως κινηματογράφους. Γνώρισε την Ινδία το 1959, αλλά και την Ευρώπη της εποχής, μιας και τότε πραγματοποίησε πολλά ταξίδια. Ανήσυχο πνεύμα, το 1962 πήρε το δίπλωμα της ξεναγού και για λίγο εξάσκησε το επάγγελμα αυτό, όπου και την ενδιέφερε.

Στο μεταξύ, στα είκοσι τρία της χρόνια, γνωρίστηκε τυχαία με τον Γιώργο Θεοτοκά. Όπως θυμόταν αργότερα: *«Σφίξαμε τα χέρια. Παραμέρισε να περάσω. Έφυγα μ' έναν κραδασμό μέσα μου. Όχι ερωτικό, διόλου. Αλλά ένοιωσα την αποκαλυπτική αίσθηση και τη γοητεία που δίνει η συνάντηση μ' έναν γνήσιο πνευματικό άντρα. Στα 23 μου χρόνια έκαμα τη γνωριμία με τον συγγραφέα της Αργώς. Πάντα διψούσα τον διάλογο μ' ένα δημιουργικό Πνεύμα. Κι' η ζωή μου ξοδεύονταν στο να μαζεύω χρήματα, διασκεδάζοντας πολύ βέβαια, τη δράση μου, τα γυρίσματα τ' απρόοπτα, την ένταση, τους κινδύνους και τις ευθύνες μέσα στον κόσμο των συναλλαγών»*. (Τρούσας 2016). Δεν το ήξερε, αλλά η ζωή της είχε ήδη αλλάξει. Ο Γιώργος Θεοτοκάς, είχε ήδη βαριά άρρωστη τη γυναίκα του, τη βυζαντινολόγο Ναυσικά Στεργίου, με την οποία ήταν παντρεμένος από το 1948. Της είχε διαγνωστεί ασθένεια στα τέλη του 1956 και κατέληξε τον Ιούλιο του 1959 (Χουρδάκη, 2021).

Η Κοραλία παράλληλα με τις όποιες ασχολίες της έγραφε και ποιήματα. Κάποια από τα πρώτα της δημιουργήματα δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό *Νέα Εστία*. Το 1963 κυκλοφόρησε η πρώτη της ποιητική συλλογή, που τιτλοφορήθηκε *Απόπειρες*, από τον εκδοτικό οίκο Φέξη.

Η Κοραλία ερωτεύτηκε παράφορα έναν καταξιωμένο πνευματικό άνδρα και ο Γιώργος Θεοτοκάς κολακεύτηκε με την αγάπη μιας νέας δροσερής γυναίκας, που είχε πολλά προσόντα. Συνδέθηκαν ερωτικά. Ο γάμος τους έγινε στις 11 Ιουλίου του 1966. Στις 30 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου, ωστόσο, ο Γιώργος Θεοτοκάς πέθανε από καρκίνο στο ήπαρ, που δεν είχε διαγνωστεί εγκαίρως.

Από τότε κι έπειτα η ζωή της Κοραλίας άλλαξε άρδην. Τρεισήμισι μήνες πρόφτασαν να ζήσουν μαζί. Το πένθος ήταν βαρύ και δεν έσβηνε. Ζούσε στο σπίτι του, στην οδό Βασιλίσσης Σοφίας 90. Κυκλοφορούσε εκεί, όπου είχε ζήσει εκείνος. Έβλεπε από το παράθυρο του γραφείου τη θεά που εκείνος είχε επιλέξει, ζούσε όπως θα ήθελε εκείνος (Χουρδάκη, 2021).

Τις ώρες της μοναξιάς της έγραφε. Τα θέματά της ήταν σταθερά τα ίδια. Ο έρωτάς της για τον Γιώργο Θεοτοκά, η μόνιμη θλίψη της επειδή της έλειπε ο άντρας της, ο θάνατος ο δικός της, το αντάμωμά τους. Ήταν τυχερός ο Θεοτοκάς, αγαπήθηκε πολύ από μια νέα γυναίκα, που ποτέ δεν τον λησμόνησε, μια γυναίκα που για δέκα χρόνια ζούσε περιμένοντας πότε θα πέθαινε η ίδια για να τον συναντήσει ξανά. Ζούσε μόνιμα με τη σκέψη του και κατέληγε:

*[...] Τη ζωή μου, το θάνατο μου, μαζί σου
σ' άλλη ζωή, σ' άλλο θάνατο, μαζί σου.[...]*

Στη δεύτερη ποιητική της συλλογή, *Το άλλο φως*, εντάσσει ένα ποίημά της με τίτλο «Με μια κίνηση θανάτου». Προφανώς, μετρούσε ήδη την απόσταση από το παράθυρό της στο έδαφος, στον τέταρτο όροφο όπου βρισκόταν. Η έννοια και του δικού της θανάτου βρισκόταν ήδη κάπου στο μυαλό της:

*Γυρεύοντας στη μοναξιά θα βρεις εμένα,
με μια κίνηση θανάτου έξω από το παράθυρο [...]*

Στην ποιητική συλλογή του 1971, με τίτλο *Η ταυτότητα* και στο ποίημα «Κύκλωμα», η Κοραλία Θεοτοκά αποκαλύπτει τις σκέψεις της για τον Δημιουργό. Δεν μοιάζει να περιμένει λύσεις σε όσα την απασχολούν. Η συλλογή αυτή έχει και δεύτερο μέρος που τιτλοφορείται «Ο Τροχός». Σ' αυτό έχει εντάξει το «Γράμμα στον Γιώργο Θεοτοκά», που αναβλύζει αγάπη, αναμνήσεις κι όλη την απελπισία της από τον πρόωρο χαμό του. Αν είχε αποκτήσει παιδί μαζί του, η ζωή της θα ήταν διαφορετική. Αν μπορούσε να αυτοκτονήσει, το μυαλό της θα σταματούσε να σκέπτεται:

*[...] επειδή είμαι η Κοραλία των τάφων
και στεγνώνω τα μαλλιά μου μέσα σ' ένα κρανίο
καπνίζοντας και ξεφυσώντας την ψυχή μου σε οστά γεγυμνωμένα
επειδή βάφω το κοράκι με το αίμα μου κάθε μήνα
και σμίγω το πνεύμα μου με το φως σου...[...]*

Ο Οκτώβρης ήταν ο μήνας που είχε πεθάνει ο Γιώργος Θεοτοκάς και εκείνη θρηνούσε. Από κάθε στίχο της ξεπηδάει ο πόνος.

Στη συνέχεια συνεχίζει να εξομολογείται, ενώ κάνει και αναφορές στο στρατιωτικό πραξικόπημα, που ο Θεοτοκάς δεν πρόφτασε:

*[...] το παρασύνθημα είναι θάνατος, φυλάζου
στην άλλη ζωή θ' ανταμώνουμε.*

Μπορεί να μην μιλούσε στα ποιήματά της για αυτοχειρία, αλλά ο θάνατος ήταν πάντοτε κοντά της. Μόνον εκεί θα συναντούσε τον δικό της θεό, που δεν πρόφτασε να τον χαρεί. Μπροστά στον κόσμο ποτέ δεν έκλαιγε και ποτέ δεν μιλούσε για τον Θεοτοκά. Κρατούσε τον πόνο μέσα της και προσπαθούσε να κάνει κινήσεις που θα διατηρούσαν ζωντανό το πνεύμα του.

8.2. Η περίπτωση του Αλέξη Τραϊανού

Ο Αλέξης Τραϊανός, συγγραφικό ψευδώνυμο του Αλέξανδρου Ζαβατάρη, (1944- 1980), ασχολήθηκε με την ποίηση. Έγραφε ο ίδιος ποιήματα, μετέφραζε στα ελληνικά τους ποιητές που τον άγγιζαν και έκανε και κριτική σε ποιητικά έργα. Ξεκίνησε τις σπουδές του το 1963 στο Οικονομικό Τμήμα του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ενώ είχε ήδη αρχίσει να ενδιαφέρεται για την ποίηση. Το 1967. Μετέφρασε ποίηση νέγρων, πραγματοποιώντας πρωτοποριακή κίνηση. Λίγο αργότερα έκανε απόπειρα αυτοκτονίας, για την οποία δεν υπάρχουν πληροφορίες. Τον Μάιο του 1969 παντρεύτηκε, αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο και έπιασε δουλειά στην Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας. Ο γάμος του δεν διατηρήθηκε και το διαζύγιο του εκδόθηκε με κοινή υπαιτιότητα, το 1975. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1979, μετατέθηκε στην Αθήνα. Έδωσε τέλος στη ζωή του στις 7 Μαΐου του 1980 στο Καπανδρίτι Αττικής. Τον θάνατό του τον κατόρθωσε διοχετεύοντας στο εσωτερικό του αυτοκινήτου του τα καυσαέρια από την εξάτμιση του αυτοκινήτου του και πέθανε από ασφυξία.

Σημαντικός πνευματικός άνθρωπος, μετέφρασε beat ποίηση στα ελληνικά, όπως τους σημαντικούς Τσέζαρε Παβέζε και Τσαρλς Μπουκόφσκι. Έγραφε ελλειπτικά αλλά και καταγγελτικά. Έδειχνε πάντοτε ότι ήταν διαφορετικός κι ακραίος. Άνθρωπος που δεν είχε γεννηθεί για να ζήσει. Έκανε κάποιες προσπάθειες να αντέξει να ζει, αλλά τελικά δεν το κατόρθωσε.

Υπάρχει ένα ποίημα του Γιώργου Βέη, όπου περιγράφεται η κατάσταση του Αλέξη Τραϊανού. Είναι μαρτυρία στενού του φίλου και αξίζει να διαβάζεται.¹¹

¹¹Καταχώρηση Παστάκα Σ. Από την ίδια ιστοσελίδα και τα ποιήματα του Αλέξη Τραϊανού, σε επιλογή και επιμέλεια Νίκου Λέκκα.

Στην ποιητική συλλογή *Μικρές ημέρες*, έργο του 1973, εμφανίζονται οι βασικές αρχές που χαρακτηρίζουν τον Αλέξη Τραϊανό. Περιγράφει τα πάντα γύρω του με απόλυτη απαισιοδοξία. Το μοτίβο της απαισιοδοξίας επαναλαμβάνεται και στο ποίημα «Ιχνηλασία». Ο Τραϊανός ψάχνεται και στο ποίημα «Οι μικρές μέρες» ανακαλύπτει μιαν αλήθεια:

Οι μικρές μέρες χωράν μεγάλες λύπες

Στο ποίημα «Θανατόψις» συνεχίζονται τα ίδια μοτίβα, ίσως με περισσότερο ρεαλισμό. Είναι το κατεξοχήν ποίημά του που αναφέρεται στον θάνατο:

*[...] Ένα θάνατο τον ανθρώπινο θάνατο
Να πεθαίνουμε είδαμε πως γίνεται να πεθαίνουμε [...]
Ήταν η ανάγκη
Ανάμεσα σ' εκείνους που πέθαναν το δικό μου θάνατο
Κι εκείνους που πέθαναν ένα ξένο θάνατο [...]
Να βρεις τη ζωή και το θάνατο το δικό σου [...]
Θα πεθαίνεις τόσες φορές σ' έναν άλλον
Κι αυτός άλλες τόσες φορές μέσα σε σένα [...]* (Τραϊανός, 1991).

Στην ποιητική συλλογή *Η κλεψύδρα με τις στάχτες*, έργο του 1975, ο ποιητής εντάσσει το ποίημά του «Ροζ». Είναι ένα δημιουργήμα που ξεχειλίζει από νοσταλγία, προσμονή, έρωτα, αλλά και ντροπή, την οποία μόνον ο ίδιος γνωρίζει. Κάπου ανάμεσα στο θάνατο και την καθημερινότητα τοποθετεί τον εαυτό του ο Τραϊανός στο ποίημα «Τελευταίο σχοινί στο λαιμό»:

[...] Έπειτα πέθανα σ' ένα δωμάτιο

Η ποιήτρια που τον εξέφραζε ήταν η επίσης αυτόχειρας Σύλβια Πλαθ. Σ' ένα ποίημα που τιτλοφόρησε «Μια βραδιά με την Σύλβια Πλαθ» ζούσε μαζί της, κοντά της. Είναι η πρώτη φορά που αναφέρεται στη λέξη «γκάζι» και σε κάτι παρόμοιο θα καταφύγει και εκείνος, όπως και η Σύλβια, αφού αποφάσισε ότι έφτασε η ώρα να εγκαταλείψει τη ζωή.

[...] Αναστεινόσουν και πέθαινες Λαίδη Λαζάρου

Στην ποιητική συλλογή *Το σύνδρομο του Ελπήνορα*, που κυκλοφόρησε μετά τον θάνατο του Αλέξη Τραϊανού, υπάρχει το ποίημα «Φύλακας ερειπίων».. Είναι σαφές ότι προαναγγέλλει τον θάνατό του. Η ζωή τον είχε κουράσει. Ζούσε μέσα στο γκρίζο και στο μυαλό του έρχονταν συνεχώς αρνητικές έννοιες, όπως «άδειος», «βρόμικος», «σκόνη», «απαγχονισμένο»,

«πληγή», «τίποτα», «θάνατος», «μαύρη», «μοναξιά», «πεθαμένος», «τρελός», «ψυχιατρείο», «αφηνιασμένο», «αιμορραγία», «πτώση», «νυχτερίδα», «πλήξη» και άλλες.

Είναι δυστυχώς μακρύς ο δρόμος ανάμεσα στην απελπισία και την αυτοχειρία. Κανένας, όσο κι αν νοιάζεται, δεν μπορεί να προβλέψει πόσο σύντομα μπορεί να τον διανύσει ο ενδιαφερόμενος. Ο Αλέξης Τραϊανός είχε από νωρίς ασχοληθεί σοβαρά με ομότεχνούς του, που αυτοχειριάστηκαν, και τους μετέφρασε στα ελληνικά.¹²

8.3. Η περίπτωση του Μηνά Δημάκη

Ο Μηνάς Δημάκης (1913-1980) ήταν ποιητής, συγγραφέας, λογοτέχνης, δοκιμιογράφος και μεταφραστής. Γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης, όπου και έζησε πολλά χρόνια. Ως εργαζόμενος στην Τράπεζα της Ελλάδος αποδέχθηκε τη μετάθεσή του στην Αθήνα το 1943. Στα ελληνικά γράμματα εμφανίστηκε το 1935 και από τότε ήταν συνεχώς παρών. Δημιουργήματά του μεταφράστηκαν σε ξένες γλώσσες, όπως στα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ρωσικά και τα γερμανικά. Στις 13 Ιουλίου του 1980, στις 6:30 η ώρα το πρωί, έπεσε από τον 7^ο όροφο της πολυκατοικίας στην οδό Αναγνωστοπούλου 69, όπου κατοικούσε από το 1960. (Παπαθανασόπουλος, τχ. 1701)

Ο Μηνάς Δημάκης αγαπούσε τη ζωή τόσο όταν τα πράγματα ήταν εύκολα, όσο και όταν δυσκόλευαν, γιατί ήταν μαχητής. Το δηλώνει και σε ποίημά¹³ του, στη συλλογή *Σκοτεινό Πέρασμα*, με τίτλο «Ζωή». Στην ποιητική συλλογή του *Σκοτεινό Πέρασμα* βρίσκεται το ποίημα «Η Απελπισία», που φανερώνει πόσο κακή ήταν η ψυχολογική του κατάσταση. Το έχει αποφασίσει πλέον, το τέλος του θα ήταν σύντομο:

Η απελπισία

Δεν είναι συναίσθημα διαρκείας

Ή

Εμμονής

Κανείς δεν εμμένει σε τέτοια φτώχεια

Που δεν είναι μόνο φτώχεια ή ερήμωση

Είναι αφανισμός

Μπορεί να γδυθείς βέβαια στο παγωμένο δάσος

¹² Εκτός από την Σύλβια Πλαθ, ασχολήθηκε με τη μετάφραση ποιημάτων και του Τσέζαρε Παβέζε, επίσης αυτόχειρα ποιητή.

¹³ Τα ποιήματα του Μηνά Δημάκη από αναδημοσίευσή τους στην ιστοσελίδα <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2010/08/47.html>

*Και συχνά βρέθηκαν γυμνός
Και τα ρούχα χάθηκαν
Κι άλλα δεν είχες
Αλλ' εάν δε ζητήσεις
Κάποια κουρέλια να σε προφυλάξουν
Το δάσος δεν υπάρχει πια για σένα
Μήτ' εσύ για το δάσος
Όμως εδώ βρίσκεσαι[...]
Η απελπισία δεν είναι συναίσθημα διαρκείας
Αφού υπάρχω
Και υπάρχουν
Η απελπισία τελειώνει σύντομα
Έτσι
Η Αλλιώς
Ο Αλλιώς*

Στην ποιητική ωριμότητα που διαθέτει ο Δημάκης, διαρκώς στην ποίησή του αναφέρει ένα θέμα που διαρκώς τον ταλάνιζε: η έκπτωση της αυθεντικότητας και της μνήμης στην λήθη και η αναυθεντικότητα της καθημερινότητας (Λιοντάκης, 1999).

Οι συλλογές: *Το ταξίδι* (1960), *Περιπέτεια* (1966), και *Τελευταία Ποιήματα* (1977), συνεχίζουν την γραμμική ποιητικού τόνου που ο Δημάκης επέβαλε στον εαυτό του με το *Σκοτεινό Πέρασμα*. Ο ποιητής έχει πλέον επιλέξει την μέθοδο του αδιεξόδου...(Λιοντάκης, 1999: 34).

Στη συλλογή *Μακρύ ταξίδι μέσα στη νύχτα* ο Μηνάς Δημάκης αναφέρεται στις «Προθεσμίες». Το τέλος είναι κοντά:

*Οι προθεσμίες έχουν συντελεσθεί...
Αλλά όχι μόνο για σένα
Κοίταξε τώρα
Λαός σ' ακολουθεί βαδίζοντας κουρασμένος
Καθένας με τη σειρά του
Εξαιρέση δεν υπάρχει
Τα πάντα μαζί σου σιγοβυθίζονται
Στη βαθιά νύχτα*

Όπου ανονείρευτος ύπνος

Ησυχασμός.

8.4. Η περίπτωση του Βασίλη Λιάσκα

Ο Βασίλης Λιάσкас (1913-1982) γεννήθηκε στη Λαμία, αλλά έζησε στην πρωτεύουσα. Εργάστηκε ως δημόσιος υπάλληλος, αλλά παράλληλα δημοσιογραφούσε σε διάφορα έντυπα, μετέφραζε και επιμελήθηκε κείμενα άλλων συγγραφέων. Στα ελληνικά γράμματα παρουσιάστηκε το 1931, δείχνοντας πάντοτε πόσο αδιέξοδη ήταν η ζωή στα αστικά κέντρα. Όπως έγραψε για τον Λιάσκα ο Αντρέας Καραντώνης, στο περιοδικό *Νέα Εστία*, τχ. 960, «Ο Λιάσкас δεν έχει παραδοθεί παθητικά ή μιμητικά στην ποίηση του «άγχους της εποχής μας». Αυτό το «άγχος» έχει δύναμη στερητική. Δεν αφήνει την ποίηση να συγκινηθεί από ό,τι προσφέρει η ζωή: ομορφιές, δυνάμεις, εικόνες, κίνητρα για δημιουργία ... Ζει με τις συγκινήσεις του, με τις παρορμήσεις του, με τους παλμούς του που παίρνουν λυρικούς τόνους».

Τον θάνατό του κανένας δεν μπορούσε να τον προβλέψει. Έπεσε από το παράθυρο του Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών, όπου νοσηλευόταν για κάποιο διάστημα. Όπως ειπώθηκε, δεν άντεχε πλέον τη μοναξιά του και δεν είχε κατορθώσει να συνέλθει από τον θάνατο της μητέρας του (Λιοντάκης, 1999).

Στην ποιητική του συλλογή του 1973 *Προφητεία ή ο μεθυσμένος βάραχος*, θίγει για τα καλά το θέμα της μοναξιάς του. Στην ποιητική συλλογή *Οι πρωτόπλαστοι* δείχνει ότι είχε αποφασίσει να αντλήσει ξανά δύναμη, να συνεχίσει τη ζωή του. Τα ποιήματα της συλλογής *Φαντασμαγορίες της ασφάλτου* «είναι σχεδιασμένα πάνω στον παλιό καμβά από πικρία μελαγχολίας και αηδία». (Νίντας, 1959:92). Στην ποιητική συλλογή *Καταγωγή* του 1961 είχε ήδη δώσει το στίγμα του, ήταν μονάχος. Ο θάνατος της μητέρας του πρέπει να είχε συμβεί τότε. Το γεγονός, ωστόσο, τον βάραινε όλο και περισσότερο τα επόμενα χρόνια. Άντεξε τον πόνο είκοσι ένα χρόνια, αλλά τελικά υπέκυψε πηδώντας στο κενό.

«Μονάχος

μεταξύ ουρανού και γης απόμεινα,

ωστόσο μήτε μοναξιά

ουδέ ερήμωση νιώθω».¹⁴

«Δεν έχω τίποτα να πάρω απ' τη ζωή,

¹⁴ <https://www.greek-language.gr/periodika/mags/neapolis/1957/29-30/109357>

*Τίποτα να δώσω στους ανθρώπους»*¹⁵, λέει ο αποκαρδιωμένος από μια άχρωμη απαισιοδοξία κατελιημένος ποιητής (Μαυρούδης: 1962:97).

Και ο Β. Νησιώτης κάνοντας κριτική στα ποιήματα του Λιάσκα γράφει στη «Νέα πορεία»:

[...]Ανατρέχοντας τις συλλογές των ποιημάτων, ευλαβείσαι την αγωνία τους, φαντάζεσαι αυτό το ευγενικό πλήθος από άτομα χωριστά, όμως όλα μεταξύ ενωμένα στην ίδια ανυπόκριτη γενική διαμαρτυρία εναντίον της ζωής που ζούμε, μιας ζωής που συνθλίβει εξίσου όλους τους ανθρώπους[...]. (Νησιώτης, 1956)

¹⁵ <https://www.greek-language.gr/periodika/mags/neaporeia/1962/85/110756>

9^ο Κεφάλαιο

Οι αντισυμβατικοί του 1980 και εξής

9.1. Η περίπτωση του Νικόλα Άσιμου

Ο Νικόλας Άσιμος, ψευδώνυμο του Νικόλαου Ασημόπουλου, (1949-1988), υπήρξε πολύ γνωστός τραγουδιστής και ταυτόχρονα στιχουργός και συνθέτης. Δραστηριοποιήθηκε αρχικά στον χώρο της ελληνικής ροκ μουσικής, αλλά σύντομα επεκτάθηκε στο πολιτικό τραγούδι, στις μπαλάντες και στα λαϊκά τραγούδια.

Ήταν αντισυμβατικός και στην ιδιωτική του ζωή και στην καλλιτεχνική του δραστηριότητα. Κάποια από τα δημιουργήματά του υπήρξαν προκλητικά και αυτό του έδωσε ουσιαστική ώθηση στον καλλιτεχνικό χώρο. Ήταν πολιτικοποιημένος και δεν επιθυμούσε να συμβιβαστεί ούτε να αποδεχθεί συγκεκριμένη ιδεολογία. Υπήρξε στην αρχή αριστερός, χωρίς να ενταχθεί σε κόμμα. Αργότερα έγινε αναρχικός, αλλά σύντομα απέρριψε και αυτή την ιδέα, επειδή δεν ήθελε να ανήκει πουθενά.

Είχε αποκτήσει το 1976 μία κόρη, που λάτρευε. Πήρε το όνομα της μητέρας της, Λίλιαν Χαριτάκη, η οποία τον είχε εγκαταλείψει. Μεγάλωσε μόνος την κόρη του με τη βοήθεια των πολυάριθμων φίλων του. Για παράδειγμα, η Φλέρυ Νταντωνάκη θήλασε για καιρό τη μικρή Λίλιαν.

Στις 24 Οκτωβρίου του 1977 φυλακίστηκε μαζί με πέντε άλλους εκδότες-συγγραφείς. Αιτία: «εξέχουσες προσωπικότητες που επηρεάζουν» Σκοπιμότητα: εκλογές του Νοεμβρίου 1977. Στις 24 Δεκεμβρίου του 1977 αποφυλακίστηκε.

Το 1978 αποφάσισε ότι δεν ήθελε να υπηρετήσει τη θητεία του στον ελληνικό στρατό. Πήρε οριστικά απολυτήριο -άγνωστο πότε- λόγω «ψυχωσικής συνδρομής σχιζοφρενικού τύπου» ή κατά τον ίδιο εξαιτίας «Σχιζοφρενοβλαβίωσης» (Άσιμος, 2000).

Νοσηλεύτηκε αργότερα στο Δαφνί για λίγες ημέρες. Η προσαγωγή του ήταν βίαιη. Το 1987 συνελήφθη και κατέληξε στις φυλακές του Κορυδαλλού με την κατηγορία του βιασμού μιας παλιάς φιλενάδας του.

Από τότε άρχισε ο κατήφορος για τον Νικόλα Άσιμο. Αποφυλακίστηκε με χρηματική εγγύηση, αλλά η αναμονή της δίκης τον έτρωγε. Είχε ξεπεράσει τα όριά του. Στις 17 Μαρτίου του 1988, αφού τηλεφώνησε απελπισμένος σε φίλους του, οι οποίοι προφανώς δεν μπορούσαν να τον βοηθήσουν, κρεμάστηκε μέσα στο σπίτι του, από σωλήνα ύδρευσης στο «χώρο προετοιμασίας» όπως αποκαλούσε το σπίτι-μαγαζί του.

Ο Άσιμος ήταν αποδεκτός ως καλλιτέχνης. Ίσως κάποιοι να είχαν αντιρρήσεις για τον αντισυμβατικό τρόπο ζωής του, πάντως οι σημαντικότεροι παράγοντες του τραγουδιού συνεργάστηκαν μαζί του. Ίσως να το έκαναν για να πλησιάσουν κι εκείνοι το πολυπληθές ακροατήριό του, το οποίο αποτελούσαν κυρίως νέοι άνθρωποι ή ψαγμένοι μιας κάποιας ηλικίας.

Στο βιβλίο του *Αναζητώντας κροκανθρώπους* ο Άσιμος αναφέρει χαρακτηριστικά: «...ο συγγραφέας από πάντοτε παλεύει για την ελεύθερη έκφραση, και το χει κατακτήσει το δικαίωμα τουλάχιστο για τον εαυτό του, πληρώνοντας αντίτιμο χιλιάδες χαμαλίκια...» (Άσιμος, 2000). Επίσης στο βιβλίο του γράφει για τον θάνατο: «Όταν πλακώσει ο θάνατος αρχίζει η καταγραφή της ζωής. Κι έτσι κυκλοφορούν τα βιβλία. Το καλό μ' έμένα αλλά και το ζόρι είναι που ξέρω συνειδητά το θάνατό μου και μαζί με την καταγραφή της πεθαμένης ζωής μπορώ να καταγράψω και το θάνατο. Ενώ οι πιο πολλοί, που καταγράφουν τη ζωή στο θάνατό της, δεν το ξέρουν και τον νομίζουν αυτό ζωή» (Άσιμος, 2000).

Ο ποιητής και ψυχίατρος του Άσιμου, Σωτήρης Παστάκας, εξομολογείται για τον Άσιμο:

«Η γνωριμία μας ήταν σε «μαγεμένη τροχιά». Πολύ πριν τη νοσηλεία του, έτυχε να καταναλώνουμε το μεσημεριανό μας στο ίδιο ελληνικό εστιατόριο, εκεί στην αρχή της Καλλιδρομίου, στρίβοντας αριστερά από τη Χαριλάου Τρικούπη, όταν ήμουν Εξαρχειώτης κι εγώ. Ανταλλάσσαμε βλέμματα αλλά δεν είχα το θάρρος να του μιλήσω ακόμη, ίσως και να μην ήξερα καλά – καλά ποιος ήταν. Καθώς όλα αυτά χάνονται πλέον στην αχλή του χρόνου, αυτό που μένει μέσα μου ζωντανό από τη γνωριμία μου με τον Νικόλα, είναι ο έντονος μαγνητισμός που εξέπεμπε γύρω του: ένα σπάνιο χάρισμα να σε κερδίζει με την παρουσία του και μόνο. Δεν χρειαζόταν να μιλήσει ο Νικόλας. Μιλούσε με την παρουσία του και μόνο, όπως με τη στάση του σώματος επέβαλαν τη φιλοσοφία τους οι κυνικοί φιλόσοφοι» (Κατσαμπέλας, 2020).

Τα ποιήματα – τραγούδια του είναι αυτοβιογραφικά ή θέματα που τον απασχόλησαν ιδιαίτερα, καθώς αφορούσαν δικούς του ανθρώπους. Σε όλα είναι εμφανής η απαισιοδοξία του κι η απογοήτευσή του από τη ζωή. Κάποιοι από τους στίχους των τραγουδιών που έγραψε ο Άσιμος έχουν δημοσιευθεί,¹⁶ κυρίως αυτοί που ερμήνευσε ο Βασίλης Παπακωνσταντίνου στον δίσκο «Χαιρετίσματα», τον Απρίλιο του 1987.

[...] Ίσως να ξανάρθεις όταν θα 'χω πια

¹⁶Οι στίχοι του Ν. Άσιμου από το site:

<https://web.archive.org/web/20060216100556/http://leonardo.spidernet.net/Recreatus/424/asimos4.html>

όταν θα 'χω πια χαθεί
κι ή θα μ' έχουν θάψει
ή θα έχω μα ή θα έχω μαραθεί[...]
[...]Δεν θέλω άνθρωπο να δω
Αλλέ ρετούρ ζωής ταξίδια θανάτου
Άγγελος είμαι του κόσμου
Την έχω κάνει τη ζημιά[...]

9.2. Η περίπτωση του Παύλου Σιδηρόπουλου

Ο Παύλος Σιδηρόπουλος¹⁷ (1948-1990) υπήρξε από τους γνωστότερους μουσικούς του τέλους του 20^{ου} αιώνα. Έτυχε να είναι δισέγγονος του Αλέξη Ζορμπά και ανιψιός της ποιήτριας Έλλης Αλεξίου. Σπούδασε μαθηματικός στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Εκεί ξεκίνησε και η καλλιτεχνική του σταδιοδρομία, αφού έκανε παρέα με τον Παντελή Δεληγιαννίδη. Τότε συγκρότησαν το ντουέτο «Δάμων και Φιντίας» και ηχογράφησαν δίσκο καθώς παράλληλα άρχισαν τις ζωντανές εμφανίσεις τους, οι οποίες ενθουσίασαν τους νέους.

Από το 1972 έως το 1974 ενσωματώθηκαν στα «Μπουρμπούλια». Μέσα στη δικτατορία το συγκρότημα διαλύθηκε και συνεργάστηκαν με τον Διονύση Σαββόπουλο.

Ο Παύλος Σιδηρόπουλος στη συνέχεια συνεργάστηκε με τον Γιάννη Μαρκόπουλο και τραγουδούσε σε δίσκους του.

Συνέχισε την επιτυχημένη δραστηριότητά του με εμφανίσεις και ως ηθοποιός.

Το 1982 κυκλοφόρησε ο δίσκος «Έν Λευκώ». Τρία από τα δημιουργήματα που περιλαμβάνονταν στον δίσκο αυτόν αντιμετώπισαν προβλήματα με τη λογοκρισία, γιατί προέτρεπαν τους ακροατές να κάνουν χρήση ναρκωτικών και φυσικά πρόσβαλαν τη δημοσία αιδώ.

Το 1990, ο Παύλος Σιδηρόπουλος αντιμετώπισε πρόβλημα υγείας, καθώς παρέλυσε το δεξί του χέρι.

Ο Αλέκος Αράπης, μπασίστας των Απροςάρμοστων, έχει εκφράσει την υπόθεση πως ο Σιδηρόπουλος πήρε εσκεμμένα υπερβολική δόση με σκοπό να αυτοκτονήσει λόγω των

¹⁷ Τα βιογραφικά στοιχεία του Π. Σιδηρόπουλου καθώς και η δισκογραφία του, ανακτήθηκαν από το ηλεκτρονικό περιοδικό «Σαν σήμερα».

προβλημάτων με το χέρι του, με βάση μια συζήτηση που είχαν λίγους μήνες πριν από το θάνατο του.

Στις 6 Δεκεμβρίου του 1990, και ενώ βρισκόταν στο σπίτι φίλης του στον Νέο Κόσμο, έπεσε σε κώμα. Είχε καταναλώσει υπερβολική δόση ηρωίνης. Πέθανε μέσα στο ασθενοφόρο που τον μετέφερε στο νοσοκομείο Ευαγγελισμού. Η κηδεία του έγινε στις 10 Δεκεμβρίου, στο νεκροταφείο του Κόκκινου Μύλου στη Νέα Φιλαδέλφεια.

Η στιχουργική δεινότητα του Παύλου Σιδηρόπουλου ήταν αναμφισβήτητη. Το γεγονός ότι έγραφε και τη μουσική, τον έκανε ακόμη σημαντικότερο στον μουσικό χώρο. Η μελαγχολία κρύβεται σχεδόν πίσω από όλους τους στίχους του. Η αναχώρησή του από τον κόσμο αυτόν ήταν κάτι που περίμενε, όπως την περιγράφει στο τραγούδι του «Χωρίς αιτία»:

*[...] Μα κείνος είχε άλλο σκοπό
σε μια παράγκα χωρίς θεό
έφαχνε λέει το φάρμακο
που να 'ναι μοναδικό [...]*

9.3. Η περίπτωση της Κατερίνας Γώγου

Βασανισμένο πλάσμα υπήρξε η Κατερίνα Γώγου (1940-1993). Καλή ηθοποιός, χάραξε με ευκολία μεγάλη πορεία στο θέατρο και στον κινηματογράφο. Έπαιζε δεύτερους ρόλους, αλλά τους προσέδιδε τη δική της προσωπικότητα και το αποτέλεσμα ήταν ευχάριστο στον θεατή.

Κάποια στιγμή άρχισε να γράφει ποίηση.¹⁸ Δημιούργησε πολύ σοβαρό όνομα και στον τομέα αυτό, γιατί στο έργο της εντάσσει τα προσωπικά της βιώματα, όπως και τους δικούς της προβληματισμούς, που είναι ξεκάθαροι στους στίχους της. Στα γράμματα εμφανίστηκε το 1978 και είχε μεγάλη επιτυχία. Ο τίτλος της πρώτης της συλλογής ήταν *Τρία κλικ αριστερά* και το ακολούθησαν το *Ιδιώνυμο*, *Το ζύλινο παλτό*, *Οι Απόντες*, *Ο μήνας των παγωμένων σταφυλιών* και ο *Νόστος*.

Ήταν παντρεμένη με τον σκηνοθέτη Παύλο Τάσιο (1942-2011) και είχε μία κόρη μαζί του, την Μυρτώ Τάσιου (1967-2015). Πέθανε στις 3 Οκτωβρίου του 1993 μέσα στο ασθενοφόρο που τη μετέφερε στο Ιπποκράτειο νοσοκομείο της Αθήνας. Ήταν ήδη σε κώμα, επειδή είχε καταναλώσει υπερβολική ποσότητα αλκοόλ σε συνδυασμό με χάπια. Το πτώμα της δεν αναγνωρίστηκε αμέσως, επειδή ο συνοδός της, τρομοκρατημένος από τον θάνατό της, έφυγε από το νοσοκομείο.

¹⁸ Τα έργα της Κ. Γώγου στο αφιέρωμα του Καρακόκκινου Α. στο «Ποιητικοί διάλογοι» και στη «Λέσχη Αυτοκτόνων Λογοτεχνών» από την Στρατηγοπούλου Κ.

Μια δήλωσή της, που δημοσιεύθηκε μετά τον θάνατό της στην *Οδό Πανός*, τχ. 83/84, Φεβρουάριος 1996, είναι ενδεικτική των προθέσεών της:

Δεν θέλω να γίνω μελό, δεν πουλάω τα παιδικά μου χρόνια, ούτε τα πρόσφατα... Ελπίζω. Αν δεν ελπίζω εγώ, ποια θα ελπίζει; Είμαι μάχιμη. Ουαί και αλίμονο αν αυτό δεν είναι ναι στη ζωή... Έγραφα γιατί ήταν μια αναγκαιότητα για μένα. Μια κίνηση για να μην αυτοκτονήσω... Τώρα μου 'χει περάσει. Δεν θέλω ν' αυτοκτονήσω, έχω φύγει από αυτό... Αισθάνομαι ανασφαλής γιατί βγαίνω και μιλάω χωρίς νά 'χω τίποτα, χωρίς ν' ανήκω πουθενά...

Στα ποιήματά της περιγράφει την καθημερινότητά της, ακριβώς σαν να κρατάει ημερολόγιο. Δεν ζούσε χωρίς ηρεμιστικά, ενώ ήταν κοινωνική αγωνίστρια. Η κριτική της Κατερίνας Γώγου ήταν αμείλικτη, όπως φανερώνει το ποίημα «Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών» από τη συλλογή *Ιδιώνυμο* του 1980. Στη συλλογή *Τρία κλικ αριστερά* του 1978, περιγράφεται η κατάσταση την 25^η Μαρτίου του 1977. Στην ίδια συλλογή, που εκδόθηκε το 1980, περιγράφει παραστατικά την κατάσταση που ζούσε η κόρη της, η μητέρα της και η ίδια, επειδή δεν είχε χρήματα. Το ποίημα τιτλοφορείται «σημείωμα της άλλης μέρας – Μανούλα»:

*σου αφήνω 200 δρχ. να πάρεις απ' τη λαϊκή φασολάκια
απ' αυτά που λέει ο ποιητής γιατί τ' άλλα είναι
ακριβά και δε φτάνουνε. Να 'χουνε πολύ ζουμί να
βουτάμε. Βγάλε ένα κλειδί για το παιδί. Όλα τα χάνει
μες στο δρόμο. Πέρα του το σ' ένα κορδόνι στο λαιμό
βρες ένα χρώμα γαλανό να μη στεναχωριέται. Έτσι
όπως το πάει θα μένει πάντα έξω. Βάλε σ' ένα
ποτηράκι του κρασιού κάτι λουλουδάκια που ζωγράφισα
την ώρα που κοιμόσαστε. Θα σας αρέσουν. Και πρόσεχε
ρε μάνα που πλένεις τα τζάμια έκοψες απ' τη
χαλκομανία την πατούσα του ακροβάτη και τώρα αγριοκοιτάει
εμένα που στέκει μετέωρος στο τεντωμένο
σκοινί. Πέταξε να πάν στο διάολο τα νάιλον σακούλια
πού μαζεύεις θα μας πνίξουνε και τις πρωτομηνιές
με τους αγιασμούς που μας ραίνεις στο χω πει εκατομμύρια
φορές δε μ' αρέσουν αυτά. Σ' ΑΓΑΠΑΩ.
Μη νομίζεις ξέρω πόσο κουράζεσαι να ζωντανεύεις τα
όνειρα. Μα το παιδί είναι μικρό και γω στριμωγμένη.*

*Μη βάλεις πάλι τις φωνές και μουρμουράς μονάχη
σου πώς όλο ζω με ψέματα έμαθα και το παιδί κι
είμαι ονειροπαρμένη.*

Δεν ξέρω όμως μάνα άλλο τρόπο να ζω.

Είναι ένας τρόπος κι αυτός μάνα να ζήσεις.

Σάς αγαπώ πολύ και τις δυο. Μην κλαις.

Πάω να κοιμηθώ.

Έχω να ονειρευτώ

– λεπτομέρειες δηλαδή μείνανε –

απ' αύριο δε θα κλαίει κανένας.

Ο εκδότης του Λογοτεχνικού περιοδικού *Οδός* Πανός Γ. Χρονάς, περιγράφει τις τελευταίες στιγμές της ποιήτριας:

«Μόλις είχα μπει στο βιβλιοπωλείο της οδού Διδότου [...] και μπήκε σαν φάντασμα η Κατερίνα Γώγου. Κάθισε και μου ζήτησε να πιεί. Της έβαλα ποτό κι αυτή ζητούσε κι άλλο, κι άλλο. Αλκοόλ, μου είπε. Ρίξε κι άλλο. Δε σου ζήτησα τίποτε ποτέ. Είμαι άρρωστη βαριά. Τραβάω για κει. Φεύγω. Θέλω σε κάποιους να μιλήσω. Στο αριστερό της χέρι, όπως το άφησε πάνω στο γραφείο, μια φλέβα μελανιασμένη. Βλέμμα χαμένο. Ήταν μόνο 7.30 πρωί Δευτέρας και καθώς έφευγε από την πόρτα έκανα μια ευχή» (Χρονάς, 1992:165).

Αυτά ίσως και να ήταν τα τελευταία λόγια της ποιήτριας.

10^ο Κεφάλαιο

Στα όρια του 21^{ου} αιώνα

10.1. Η περίπτωση του Γιώργου Φιλιππίδη

Ο Γιώργος Φιλιππίδης (1977-1997) αυτοκτόνησε λίγο πριν γίνει είκοσι, έχοντας αφήσει πίσω του σπουδαίο έργο. Γεννημένος το 1977 στην ελληνική πρωτεύουσα, τελείωσε το Λύκειο στα Ανάβρυντα και πραγματοποίησε το «grandfinale» από τη ζωή, με αυτοχειριασμό στις 17 Ιουλίου του 1997, στο καινούργιο φοιτητικό του σπίτι, στο Παγκράτι. Είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι ο Γιώργος Φιλιππίδης δεν ήθελε να αποτύχει, όπως προφανώς είχε συμβεί σε προηγούμενες προσπάθειές του. Κρεμάστηκε και ταυτόχρονα αυτοπυρπολήθηκε.

Ο ποιητής έγραφε από μικρός. Στα έντεκα χρόνια του είχε ετοιμάσει τις πρώτες του ιστορίες, που είχε τιλοφορήσει *Στον ώμο ενός πανύψηλου γίγαντα*, οι οποίες είχαν και πολιτικό περιεχόμενο. Στο ίδιο παιδικό κείμενο, ο Γιώργος Φιλιππίδης έκανε και αναφορές στην έννοια της αυτοχειρίας. Καρδαρά (2017)

Είχε περάσει με επιτυχία τις εξετάσεις και ήταν πλέον φοιτητής στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είχε δημοσιεύσει δύο άρθρα του στο περιοδικό *Αντί*, αλλά και κείμενά του στο περιοδικό *Ιδιότροπο*. Είχε, επίσης, γράψει αρκετά ποιήματα, τα περισσότερα από τα οποία συγκεντρώθηκαν και δημοσιεύθηκαν σε τόμο, με τίτλο *Γαλάζια Μηχανή*, δύο χρόνια μετά τον θάνατό του, το 1999. Γαλάζια ήταν και η μηχανή του αυτόχειρα.

Ο M. Hulot (2020) στο άρθρο του αναφέρει: «Είναι δύσκολο να χαρακτηρίσεις τον Γιώργο λογοτεχνικά με την έννοια των σχολών» λέει ο Σύλλας Τζουμέρκας (πολύ καλός φίλος και συμφοιτητής του ποιητή), *«Μιλάμε για κάτι το οποίο βγήκε τελείως μόνο του, είναι αυτόνομο. Δεν υπήρχε και χρόνος για να γίνει αυτή η επαφή και να τον γνωρίσουν άλλοι συγγραφείς, ήταν πολύ μικρός, από το λύκειο πέρασε στο πανεπιστήμιο και πρακτικά υπάρχει ένα όριο στον αριθμό των ανθρώπων που μπορείς να γνωρίσεις».*

Τα ποιήματα του Γιώργου Φιλιππίδη ξεχειλίζουν από συναισθήματα, όπως στο «Εγωτική προπαγάνδα»:

[...] Σαν σε προθάλαμο χειρουργείου

η φρίκη

βηματίζει νευρικά στον οισοφάγο μου,

τα παιδιά της ανασταίνονται

που έλεγες, χθες,

είχαν πεθάνει.

Φοβάμαι

και τούτο

είναι όλο. (Φιλίπιδης, 1999)

Στο ποίημα «Νυχτοκόπος», ο Φιλίπιδης μιλάει για τις επιθυμίες του. Είναι νέος, γεμάτος ζωή, θέλει να ταξιδέψει, θέλει να παίζει, θέλει να ψυχαγωγηθεί. Νοιάζεται για τα παιδάκια της Αφρικής. Ήταν Σκεπτόμενος άνθρωπος. Στο «Μελίσσια – I», για παράδειγμα, αναφέρεται στην εκδίκηση. Στο ποίημα «Ερωτική προπαγάνδα – V» αισθάνεται σαν Βιετναμέζος, γιατί τον καταδιώκει το μολυσμένο περιβάλλον της μεγαλούπολης. Στο ποίημα «Γαλάζια μηχανή – I» ο Γιώργος Φιλίπιδης πίστευε πως θα σωζόταν χάρις στη δική του, τη γαλάζια μηχανή, που κινούνταν στις ράγες του τρένου. Ο Φιλίπιδης αισθανόταν ότι πραγματοποιούσε ένα αέναο ταξίδι στο ποίημα «Γαλάζια μηχανή – II» και πως παρατηρούσε τα πάντα από το παράθυρο. Το ταξίδι του ποιητή συνεχίζεται στο ποίημα «Γαλάζια μηχανή – V».

[...]Όνειρο άγιο, όνειρο του τόπου που δεν υπάρχουν όνειρα, λάγιασε. Κι αν δεν στέρξει ο άνθρωπος, θα στέρξει, θα γείρει το κεφάλι, θα κοιμηθεί. Μα η μηχανή αγρυπνά και ταξιδεύει [...](Φιλίπιδης, 1999).

Και για τον θάνατο ο Γ. Φιλίπιδης δεν μπορεί να είναι πιο ξεκάθαρος. Γράφει: *«Δεν γράφω πολύ, μεθώ όμως τακτικά, περπατώ πολύ, συνήθως μόνος, αράζω σε μπαρ μόνος, κάνω ασκήσεις τηλεπάθειας, αγαπώ (θέλω να προλάβω να το κάνω καλά, όλο και καλύτερα). Είναι στιγμές που δεν φοβάμαι το θάνατο...θάνατος»* .

10. 2. Η περίπτωση του Ηλία Λάγιου

Ο Ηλίας Λάγιος (1958-2005) ήταν ποιητής. Γεννήθηκε στην Άρτα το 1958, αλλά μεγάλωσε στο Ναύπλιο. Σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στα ελληνικά γράμματα παρουσιάστηκε με το ψευδώνυμο Αλέξης Φωκάς το 1981 και πάλι το 1984. Το 1990, εμφανίστηκε με το κανονικό του όνομα, Ηλίας Λάγιος, και έκτοτε υπέγραφε με αυτό τα δημιουργήματά του.

Δεν έγινε γνωστός ο λόγος της αυτοχειρίας του, που ήταν ξαφνική, καθώς πήδηξε από το μπαλκόνι του σπιτιού του. Μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο, αλλά δυστυχώς δεν επέζησε, υπέκυψε στα τραύματά του στις 5 Οκτωβρίου του 2005.

Δεν έχει ξεκαθαριστεί κάτω από ποιες συνθήκες έγινε η βουτιά στο κενό. Γράφτηκαν διάφορα για εκείνον. Τον αποκάλεσαν «μελλοθάνατο εκ πεποιθήσεως» και είπαν ότι ο θάνατός του ήταν κάτι ανάμεσα σε ατύχημα και προσποίηση απόπειρας αυτοκτονίας.

Ο ποιητής πάλευε καιρό με το αλκοόλ. Ο συναδελφός του ποιητής και γείτονάς του Σωτήρης Τριβυζάς αποκαλύπτει για τις συναντήσεις τους:

«Με τον Ηλία ήμασταν γείτονες, κατοικούσαμε στον ίδιο δρόμο. Εκείνος στην αρχή της Βεΐκου, κοντά στον Άη-Γιάννη, εγώ στη μέση του δρόμου, στο ύψος της Γαργαρέττας. Αναπόφευκτα τα βήματά μας διασταυρώνονταν συχνά. Μια εποχή μάλιστα, συναντιόμασταν κάθε μεσημέρι σ' ένα μπαρ στον πεζόδρομο της Δράκου, όπου εγώ έπινα τον καφέ μου κι εκείνος το ποτό του, συνήθως βότκα με πορτοκάλι. [...] . Τις κακές μέρες (γιατί υπήρχαν και τέτοιες) ο Ηλίας ήταν πολύ μεθυσμένος και τότε γινόταν επιθετικός, φώναζε δυνατά και χειρονομούσε κι έριχνε τα ποτήρια από το τραπέζι. Έμαθα να αναγνωρίζω αυτές τις μέρες επιβραδύνοντας απλώς το βήμα μου καθώς έστριβα στη γωνία της Δράκου. Και τότε αρνιόμουν την πρόσκλησή του να κάτσω στο τραπέζι και τον άφηνα να πνίξει τη λύπη του» (Τριβυζάς, 2017).

«Μεταφορικά μιλώντας, ο Λάγιος δεν υποδούταν τον τρελό, όπως νομίζουν πολλοί, αλλά τον νεκρό. Ένα κομμάτι της ψυχής του είχε δεθεί μ' αυτό που ο ίδιος ονόμαζε «πένθος του ορुकτού», αυτεπίστροφο προκαταβολικό πένθος, κάτι σαν παρωδία της νέκρωσης των μοναχών, όπου η ψυχή αυτοθανατώνεται σε ένα τμήμα της για να αποφύγει τους πόνους της ύπαρξης». (Αρανίτσης, 2013)

Ο Ευρυπίδης Γαραντούδης το 2005 είχε γράψει στην Εφημερίδα «Τα νέα» ένα άρθρο για τον θάνατο του Λάγιου που σίγουρα θα μπορούσε να αφορά όλους τους αυτόχειρες ποιητές:

«Στη βάση της αδιευκρίνιστης αιτίας του θανάτου του Ηλία Λάγιου (ατύχημα, όπως καταγράφηκε στις εφημερίδες, ή αυτοκτονία;) και με την υπαινικτική ή ευθεία προβολή ορισμένων ακραίων επιλογών της ζωής του ως παραδειγματικών στάσεων ποιητικού βίου, θα στηριχθεί η μυθοποιητική εικόνα του «καταραμένου» ποιητή. Συνεπώς, και το ποιητικό έργο του θα κριθεί ως γνήσιο και σημαντικό, επειδή ήταν η σχεδόν φυσική απόρροια του καταραμένου βίου. Όπως κάθε κοινωνικός χώρος, έτσι και ο κριτικός και ποιητικός μικρόκοσμος έχει ανάγκη τα αναπαλλοτριώτα είδωλά του, επειδή προσπορίζεται τα οφέλη της προβολής τους. Οι νεκροί και ιδίως όσοι, όπως ο Λάγιος, στη διάρκεια της ζωής τους δοκίμασαν τα όρια της σύγκρουσής τους με την πραγματικότητα, είναι οι εύκολοι στόχοι μιας τέτοιας διαδικασίας». (Γαραντούδης, 2005).

Στη συλλογή ποιημάτων του Ηλία Λάγιου του 1993, που τιτλοφορείται *Το Βιβλίο της Μαριάννας*, στο ποίημα «Μπαλάντα της δασκάλισσας όλων των γενεών»,¹⁹ ο ποιητής θυμάται την ξακουστή Γαβριέλλα, που είχε το μπουρδέλο της στην οδό Ασκληπιού. Είχε περάσει από το σπίτι αυτό όλος ο αντρικός πληθυσμός της πρωτεύουσας και φαίνεται ότι οι πελάτες της απολάμβαναν περιποιήσεων, και την αποκαλεί «αρχόντισσα».

Το ποίημα «Εσπερινό» είναι σονέτο, Ακολουθεί αυστηρά τους κανόνες του, τις δύο πρώτες στροφές τετράστιχες και τις δύο τελευταίες τρίστιχες.

[...] Καθώς το φως περνά την πίκρα του αυτοκτόνου,[...]

Καθώς και «Ο έρωτας κι ο θάνατος» είναι επίσης σονέτο, και παιχνίδισμα του νου του Ηλία Λάγιου:

[...] του κραίνει: «Ξουτ! Δεν σε γουστάρω.

Εσύ 'σαι αυτός που θα πεθάνης, παλιό Χάρο».

Ο Ηλίας Λάγιος στο βιβλίο του έρημη γη, βασισμένο στο ομώνυμο ποίημα-αριστούργημα του Τ.Σ. Ελιοτ, στο ποίημα «η ταφή των νεκρών», απεικονίζει τη θλίψη και τον θάνατο μες στη ζωή στους παρακάτω στίχους:

[...]/Μέσα σ' αυτά τ' ανθρώπινα ερείπια. Τέκνο της

Οργής και της ανάγκης.

Τώρα έχεις χρέος να διδάξεις και να πράξεις,

Μιας και γνώρισες

Τη φθινοπωρινή οδύνη των διχασμένων που

Δράζανε τ' αστέρια

Και δεν αποζητάς στο θάνατο σκοπό, στο

θρήνο ανακούφιση.

Κι η πέτρα ανάβρυσε νερό και γλυκομουρμουρίζει. Μόνο. [...](Λάγιος, 1996:22)

¹⁹Το ποιήμα από το site: <https://www.poeticanet.gr/poimata-epithymia-a-1910.html>

11^ο Κεφάλαιο

Η περίπτωση της Πηνελόπης Δέλτα

Η Πηνελόπη Δέλτα (1874-1941) δεν ήταν ποιήτρια, ήταν πεζογράφος. Θέλησα να ασχοληθώ με τη συγκεκριμένη συγγραφέα όπως αναφέρω και πιο πάνω καθώς φυσικά δεν έγραψε ποίηση αλλά πάλεψε όσο κανένας άλλος να δώσει τέλος στη ζωή της πολλές φορές και με διάφορους τρόπους. Όπως έχει ήδη αποδειχθεί, η Πηνελόπη Δέλτα δεν έγραφε για παιδιά. Ένα μόνο έργο της που κυκλοφόρησε πρόσφατα αυτοτελώς για πρώτη φορά, το παραμύθι *Στο κοτέτσι*, θεωρείται «παιδικό». Η Δέλτα ονειροφανταζόταν πως είχε ζήσει στο παρελθόν και δημιουργούσε μίαν ιστορία επάνω στα πραγματικά γεγονότα της Ιστορίας. Οι ήρωές της ήταν συνήθως πρόσωπα που είχαν υπάρξει και τους είχε εφοδιάσει με χαρακτηριστικά του Έωνα Δραγούμη και δικά της (Πικραμένου, 2016).

Το χαρακτηρισμό ότι ήταν συγγραφέας παιδικού βιβλίου της τον είχε προσδώσει ο Κωστής Παλαμάς. Του είχε στείλει να διαβάσει το χειρόγραφο του πρώτου έργου της *Για την Πατρίδα* και εκείνος της απάντησε στις 4 Ιουνίου του 1909 τα εξής:

«δὲν μποροῦσα νὰ γνωρίζω, ὅταν τὸν διάβαζα, πῶς γράφτηκε, μὲ σκοπὸ καθὼς γράφτηκ' ἔτσι, πῶς εἶταν ἔργο ὄχι καθαρὰ λογοτεχνικό, δηλαδὴ πλασμένο ὄχι γιὰ νὰ συγκινήσῃ κάθε φύλου καὶ κάθε ἡλικίας καὶ κάθε τάξης τὸν ἀναγνώστη, ἀδιάφορα, μὰ κυριώτατα, καὶ πιὸ πολὺ, τὸ μικρόκοσμο ἐκεῖνο ποὺ λέγεται παιδί· γιὰ νὰ διασκεδάσῃ καὶ νὰ ψυχαγωγῆσῃ, καὶ γιὰ ν' ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα τοῦ παιδιοῦ. Ἀλλάζει τώρα ἢ γωνία ἀπὸ τὴν ὁποία βλέπουμε τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ φῶς πέφτει κάπως ἀλλοιωτικά ἀπάνου της. Ὁ παιδαγωγικὸς χαρακτήρας τοῦ ἔργου ποὺ θὰ μποροῦσε πρὶν νὰ τοῦ λογαριαστῆ πιὸ πολὺ ὡς ἐλάττωμα, τώρα τοῦ ἔρχεται στὸ ἐνεργητικὸ του· τὸ ζήτημα ἀλλάζει» (Λευκοπαρίδης, 1997).

Η Πηνελόπη Δέλτα αποδέχθηκε αμέσως το χαρακτηρισμό, ο οποίος προερχόταν από την απειρία της στη συγγραφή, αλλά και από την έκδηλη ευπρέπεία της κι έτσι συνέχισε να γράφει με ζέση τα αριστουργηματικά έργα της. Έγινε συγγραφέας και απολύτως συνειδητή. Άρχισε να γράφει, επειδή όφειλε να ζήσει, μιας και ο θάνατος δεν θέλησε να την πάρει σε καμία από τις προσπάθειές της να ξεφύγει από τη ζωή που τόσο την πλήγωνε (Χαρτοκόλλης, 2010).

Είχε ήδη κάνει κάποιες απόπειρες αυτοκτονίας, πριν αρχίσει να γράφει. Στις πληροφορίες που αναφέρονται σ' εκείνη δηλώνονται δύο. Στα έργα της απομνημονευματογραφικού χαρακτήρα καταγράφονται περισσότερες (Πικραμένου 2015). Οι απόπειρες που είχε ήδη κάνει ήταν οι εξής:

- 23 Απριλίου 1895. Αλεξάνδρεια. Την παραμονή των γενεθλίων της κατάλαβε ότι ο άνδρας που υποτίθεται ότι την αγαπούσε, ο Αντώνης Μαυροκορδάτος, την είχε επιλέξει για την προίκα της. Ήπια 4 κάψουλες αντιπυρίνη, που ήταν αντιφλεγμονώδες, αντιπυρετικό και αναλγητικό φάρμακο της εποχής. Είχε πάρει μεγάλη ποσότητα του φαρμάκου. Έκανε εμετούς και το ξεπέρασε. Κανένας δεν κατάλαβε τι προσπάθησε να κάνει.
- 27 Αυγούστου 1905. Κηφισιά. Αφού συναντήθηκε με τον Ίωνα Δραγούμη, πολύ νωρίς το πρωί, γύρισε στο «Ξενοδοχείο Μελά», έτοιμη να αυτοκτονήσει. Έκανε την τουαλέτα της, φόρεσε ένα λευκό φουστάνι που της πήγαινε πολύ (για να είναι όμορφη στα μάτια του Ίωνα), καθώς τα φέρετρα έμεναν ανοιχτά. Έπειτα, άδειασε το λάβδανο που είχε μαζέψει σιγά-σιγά σε ένα ποτήρι και το ήπια. Πέρασε εφιαλτικές ώρες, έως ότου χάσει τις αισθήσεις της. Οι γονείς της ανησύχησαν που δεν εμφανίστηκε στο πρωινό και ήταν κλειδωμένη η πόρτα της. Ένας γκρουμ²⁰ σκαρφάλωσε στο μπαλκόνι της και άνοιξε την πόρτα. Κάλεσαν γιατρό και την περιποιήθηκε.
- Αύγουστος 1905. Κηφισιά. Μετά την αποτυχημένη της απόπειρα και επειδή δεν είχε άλλο δηλητήριο, η Πηνελόπη Δέλτα εκβίασε τον Ίωνα Δραγούμη. Ή θα της έφερνε εκείνος λάβδανο ή εκείνη θα πήγαινε στην Ακρόπολη και θα έπεφτε στο κενό. Ο Ίων της έφερε το λάβδανο σε ένα ωραίο φλασκί. Αυτή τη φορά έκανε βράδυ την απόπειρά της. Άδειασε το φλασκί σε ποτήρι, το ήπια κι έπειτα ξέπλυne το ποτήρι και το φλασκί, πετώντας το νερό στον κήπο, καθώς δεν υπήρχε ακόμη αποχέτευση στο δωμάτιο. Έπειτα, ξάπλωσε, περιμένοντας το μοιραίο, που τελικά δεν ήρθε. Ξύπνησε κάποια στιγμή και ήταν σε κακή κατάσταση. Την περιέθαλψε και πάλι γιατρός και συνήλθε.
- Σεπτέμβριος 1908. Φρανκφούρτη. Απογοητευμένη ουσιαστικά, επειδή είχε ζητήσει από τον Δραγούμη να διακόψουν οριστικά τη σχέση τους, η Δέλτα ήπια ξανά λάβδανο. Αυτή τη φορά ήταν στο σπίτι της, που είχε περίεργη διαρρύθμιση, με διπλές πόρτες σε κάποια δωμάτια. Είχε κλειδώσει τη μία πόρτα, αλλά είχε ξεχάσει την άλλη και τη βρήκε η κόρη της Βιργινία, η οποία την αναζητούσε. Ειδοποιήθηκε ο άνδρας της, ήρθε ο γιατρός κι έτσι πάλι σώθηκε.
- Σεπτέμβριος 1908,. Φρανκφούρτη. Οργανώθηκε καλύτερα αυτή τη φορά. Είχε μαζέψει μορφίνη. Η δόση της για τους πόνους που αισθανόταν ήταν δέκα σταγόνες και εκείνη ήπια δύομισι φορές όσο χρειαζόταν να σκοτωθεί ένας άνδρας. Υπέφερε πολύ, αλλά ο γιατρός την έσωσε.

²⁰ Υπάλληλος σε ξενοδοχείο ή πλοίο που μεταφέρει αποσκευές ή άλλα αντικείμενα.

- 27 Απριλίου 1941. Κηφισιά. «Οί Γερμανοί μπαίνουν στὰς Ἀθήνας. Καημένη Ἑλλάδα! Ὁρα 10 π.μ.» ἔγραψε στο ημερολόγιό της. Ανίκανη πλέον να κινηθεί, μιας και η αρρώστια της είχε προχωρήσει -σκλήρυνση κατά πλάκας-, ὅπως αποφάνθηκαν αργότερα οι γιατροί από τη συμπτωματολογία, ζήτησε από τη βοηθό της να της φέρει την τσάντα της. Είχε αρσενικό μέσα, που της το είχε δώσει γιατρός για να ελαφραίνει τους πόνους της. Ἦπτε το δηλητήριο την Κυριακή και πέθανε την επόμενη Παρασκευή. Επιτέλους, τα είχε καταφέρει, αλλά το τέλος της το κατάφερε, αφού είχε κάνει ὅ,τι μπορούσε για να διασώσει τη μνήμη του Ἴωνα Δραγούμη και να αποτίσει φόρο τιμῆς στην κοινή τους πατρίδα, την Ελλάδα (Πικραμένου, 2015).

Η συγγραφέας είχε κάνει κι άλλες φορές προετοιμασίες για να τελειώσει τη ζωή της, αλλά δεν είχαν ευοδωθεί. Στα έργα της υπάρχουν αρκετά αποσπάσματα, στα οποία αναφέρεται με απόλυτη φυσικότητα στον θάνατο και στην αυτοκτονία. Σε αυτά συμφωνούσε απολύτως με τον Ἴωνα Δραγούμη, καθώς ὅπως εξομολογείται: «Ἦμασταν καὶ οἱ δύο ὄριμοι γιὰ τὸ θάνατο, γιὰτὶ ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ εἴχαμε μεγαλώσει μὲ τὴ συλλογὴ του» (Πικραμένου, 2015).

Ἔτσι, η Πηνελόπη Δέλτα εξομολογείται τα σχέδιά τους. Εάν εκείνη κατόρθωνε να αυτοκτονήσει, ο Ἴων Δραγούμης θα πήγαινε στο Ἅγιον Ὄρος, ως ένας ακόμα ραγιάς. Θα ντυνόταν μοναχός και θα ξεσήκωνε την περιοχή. Δεν θα γλύτωνε τον θάνατο εκεί, καθώς υπήρχαν οι Βούλγαροι κι οι Τούρκοι (Πικραμένου, 2015:187).

Εκτός από αυτές τις απόπειρες να βάλει τέρμα στη ζωή της, η Πηνελόπη Δέλτα άφησε γραπτές μαρτυρίες που φανερώνουν την εξοικείωσή της με τον θάνατο, ὅπως και το ότι από νωρίς ήταν συμφιλιωμένη με την αυτοχειρία. Στο ημερολόγιο που κράταγε είχε γράψει πολλές σημειώσεις σχετικά με την αυτοχειρία:

«Δεν ήθελα να ζήσω, ήλπιζα, με τις ρομαντικές μου πάντα τάσεις, να πεθάνω και να ξεμπερδεύω». (Δέλτα, 1996: 88)

Στα ιστορικού περιεχομένου έργα της, ασφαλώς και υπήρχε θάνατος, καθώς περιέγραφε γεγονότα που είχαν συμβεί. Ἔτσι υπήρχε και η αυτοκτονία. Ὅχι με την κλασική έννοια του ὄρου, βέβαια. Υπήρξαν πολλοί άνθρωποι στην ελληνική ιστορία, οι οποίοι άφησαν την οικογένεια και τη βολή τους και βρέθηκαν ως εθελοντές στην πρώτη γραμμή του πυρός, εκεί ὅπου τους χρειαζόταν η πατρίδα. Κάποιοι είχαν χάσει τη ζωή τους. Μόνον ως ήρωες μπορούσε να τους χαρακτηρίσει η Πηνελόπη Δέλτα αυτούς τους πατριώτες, που γνώριζαν πολύ καλά ότι συμμετέχοντας με τη θέλησή τους σε έναν ακήρυχτο πόλεμο, παιζόταν η ζωή τους κορόνα ή γράμματα (Χαρτοκόλλης, 2010).

Στα αυτοβιογραφικού περιεχομένου αφηγήματά της, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Πρόσφατα μόνον αυτά τα μικρά έργα αποτέλεσαν αντικείμενο ειδικής έρευνας και

αποκαλύφθηκαν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έχουν γραφεί. Η αποκρυπτογράφηση τους φανερώνει κι άλλα στοιχεία, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

Αναφορά γίνεται, επομένως, σε δύο συγκεκριμένα αφηγήματα, που φανερώνουν ως πρώτο την εξοικείωσή της με την έννοια του θανάτου και ως δεύτερο με εκείνη της αυτοχειρίας. Τιτλοφορούνται, το πρώτο «Πρωτοχρονιάτικο Παραμύθι» ή απλώς «Παραμύθι» και το δεύτερο «Το σπασμένο βιολί» ή «Πόνος παιδιού». Είναι τα δύο πρώτα κείμενα που έγραψε, αυτά που ενθουσίασαν τους διαπρεπέστερους ανθρώπους των γραμμάτων μας και αυτά που την οδήγησαν μερικώς μήνες αργότερα να αποφασίσει να γίνει συγγραφέας (Πικραμένου, 2015:173-176) .

Η συγγραφή των δύο αφηγημάτων έγινε τις τελευταίες ημέρες του 1908 και τις πρώτες του 1909. Η Πηνελόπη Δέλτα ήταν πολύ στενοχωρημένη τότε. Λίγους μήνες νωρίτερα είχε κάνει κάποιες επανειλημμένες απόπειρες αυτοκτονίας, που δεν είχαν επιτύχει. Είχε καταλάβει, μετά από τις τόσες απόπειρές της, ότι ούτε ο θάνατος την ήθελε κοντά του. Είχε η ίδια αποφασίσει ότι έπρεπε να δώσει τέλος στην ιστορία της με τον Ίωνα Δραγούμη, γιατί η σχέση αυτή είχε οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Η απόφασή της, όμως, δεν σήμαινε ότι δεν τον αγαπούσε. Τον αγαπούσε πάντοτε, ίσως και περισσότερο από πριν, γιατί ήξερε ότι δεν έπρεπε να επικοινωνήσει ξανά μαζί του. Είχε ήδη μάθει ότι ο Ίων Δραγούμης κυκλοφορούσε με τη Μαρίκα Κοτοπούλη. Είχε δει την ηθοποιό σε παράσταση στην Αλεξάνδρεια, αλλά δεν της είχε δώσει σημασία τότε. Στο μυαλό της, την ώρα που έγραφε, στριφογυρνούσε μια εικόνα που ποτέ δεν είχε δει, της την είχε περιγράψει σε επιστολή του ο αγαπημένος της. Η εικόνα ήταν του Ίωνα Δραγούμη, ο οποίος έναν χρόνο νωρίτερα, είχε σταθεί αρκετή ώρα κάτω από το παράθυρό της στη Φρανκφούρτη ελπίζοντας ότι θα την έβλεπε (Πικραμένου, 2015).

Σκεπτόταν πάντοτε τον Ίωνα Δραγούμη. Και τα παιδικά του χρόνια για τα οποία εκείνος της είχε μιλήσει πολύ. Είχαν ανακαλύψει κοινά σημεία οι δυο τους. Τους είχε λείψει η μητρική αγάπη. Ήταν παιδιά πολυμελών οικογενειών, παιδιά γυναικών που είχαν σαν επάγγελμα την τεκνοποιία και που δεν ασχολούνταν αρκετά με τα παιδιά τους. Άφηναν τους «μπελάδες» αυτούς στις Αγγλίδες ή τις Γαλλίδες γκουβερνάντες που ακριβοπλήρωναν.

Το πρώτο αφήγημα που ξεπήδησε από μέσα της ήταν για τον Βασιλάκη και τον Βασίλη. Ο πρώτος προερχόταν από εύπορη οικογένεια και ήταν βαριά άρρωστος. Ο άλλος ήταν φτωχούλης κι ορφανός και κοιμόταν στον δρόμο παρόλο που χιόνιζε. Πέθαναν και τα δύο παιδάκια, το ένα από αρρώστια και το άλλο από το κρύο. Τα έθαψαν δίπλα-δίπλα.

Το δεύτερο αφήγημα είναι πιο περίτεχνο. Ήρωας είναι ένα δεκάχρονο αγοράκι που αγαπάει το βιολί και μελετάει πολύ. Κάποια στιγμή παίζει ένα κομμάτι από το μυαλό του και τον ακούει οικογενειακός φίλος. Του ζητούν να το ξαναπαίξει και δεν μπορεί. Υπάρχει κάπου

μέσα του, αλλά δεν μετουσιώνεται σε ήχο. Επάνω στα νεύρα του σπάζει το βιολί. Η αδελφή του προσπαθεί μάταια να τον βοηθήσει, αλλά εκείνος είναι απελπισμένος και αυτοκτονεί, πέφτοντας από το μπαλκόνι (Πικραμένου, 2015).

Η αποκρυπτογράφηση των ηρώων των αφηγημάτων προσφέρει αρκετά στοιχεία. Ο Βασιλάκης του πρώτου αφηγήματος είναι η ίδια η Πηνελόπη Δέλτα, φιλάσθενο παιδί από μικρή. Ο Βασίλης είναι ο Ίων Δραγούμης, ο οποίος υπέφερε από την έλλειψη στοργής της μητέρας του. Στο δεύτερο αφήγημα η Πηνελόπη Δέλτα ταυτίζεται με τον ήρωα ως προς τα συναισθήματα, αλλά ήρωας είναι ο Ίων Δραγούμης στα δέκα του περίπου χρόνια. Τότε, καταφύγιο του ήταν το βιολί, που συνέχισε να είναι ο σύντροφος της μοναξιάς του και στην περίοδο που ζούσε μόνος του, υπηρετώντας στη διπλωματική υπηρεσία του Υπουργείου των Εξωτερικών. Αδελφή του ήρωα ήταν η Νάτα Δραγούμη, εκείνη που παντρεύτηκε τον Παύλο Μελά και έμεινε χήρα πολύ νέα. Από την παιδική τους ηλικία ήταν πολύ δεμένη με τον Ίωνα.

Φαίνεται, όμως, ότι ο Ίων δεν είχε μιλήσει στην Πηνελόπη Δέλτα για τα σπίτια, στα οποία είχε ζήσει με την οικογένειά του. Η συγγραφέας δεν ψάχνει, ούτε υποθέτει πώς θα ήταν το σπίτι του. Τον τοποθετεί σ' εκείνο όπου μεγάλωσε εκείνη, στο διαμέρισμα της «οκέλας»²¹ στην Αλεξάνδρεια. Στο μεγάλο δωμάτιο, όπου μελετούσαν ή έπαιζαν τα παιδιά της οικογένειας Μπενάκη. Στο ξύλινο μπαλκόνι, όπου η μικρή Πηνελόπη αναρωτιόταν τι θα γινόταν εάν πηδούσε στο κενό. Τις είχε αυτές τις σκέψεις από μικρή, όποτε δυσκόλευαν τα πράγματα για εκείνη. Της έλειπε η στοργή των γονιών της.

Παρά την απειρία της στη συγγραφή έως τότε, μόνο ημερολόγιο κρατούσε και μάλιστα έγραφε στα γαλλικά, γιατί δεν της άρεσε η καθαρεύουσα. Η ίδια ζούσε στη Φρανκφούρτη, αλλά το πρώτο της αφήγημα το τοποθέτησε στην Αθήνα, την πόλη που προτιμούσε από παιδί

Εκτός από αυτά τα μεταμορφωμένα -και καθόλου πειραγμένα- αυτοβιογραφικά αφηγήματα της Πηνελόπης Δέλτα, υπάρχει κι άλλο ένα σημείο, το οποίο επηρέασε ουσιαστικά τη μετέπειτα ιστορία. Πρόκειται για το μνημείο του Αφανέρωτου Ήρωα, (Δέλτα, χ.χ.:206-207) μνημείου που κατασκεύασε η ίδια η συγγραφέας, τροποποιώντας το αρχικό κείμενό της, όταν έμαθε ότι ο Περικλής Γιαννόπουλος είχε αυτοχειριαστεί. Λίγα χρόνια αργότερα, η Ελλάδα απέκτησε το «Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη» (Πικραμένου, 2015:191).

²¹ πολυκατοικίας

12^ο Κεφάλαιο

Ξένοι συγγραφείς

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να εντοπιστούν και κάποιοι ξένοι αυτόχειρες ποιητές²² αντίστοιχα, από διάφορες εποχές και από διαφορετικές χώρες. Στόχος ήταν να φανούν πώς διαμορφώνονται οι τάσεις σε εκείνους που είχαν διάθεση για αυτοχειρία και την υπονόησαν στα δημιουργήματά τους.

12.1. Η περίπτωση του Gérard de Nerval

Ο Ζεράρ ντε Νερβάλ (Gérard Labrunie), 1808-1855 υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του γαλλικού Ρομαντισμού και άφησε ουσιαστικό έργο. Ήταν άνθρωπος με ιδιοτυπίες. Είχε, για παράδειγμα, για κατοικίδιο ζώο -αντί για σκύλο ή γάτα- έναν αστακό. Τον πήγαινε βόλτα στο Palais Royal δεμένο και αντί για λουρί χρησιμοποιούσε γαλάζια μεταξωτή κορδέλα. Όπως θυμόταν ο Θεόφιλος Γκωτιέ²³, ο Νερβάλ είχε πει:

«Γιατί θα έπρεπε ένας αστακός να είναι πιο γελοίος από έναν σκύλο; ή από μια γάτα, ή μια γαζέλα, ή ένα λιοντάρι, ή από όποιο άλλο ζώο που κάποιος επιλέγει να πάρει για μια βόλτα; Μού αρέσουν οι αστακοί. Είναι ειρηνικά και σοβαρά πλάσματα. Γνωρίζουν τα μυστικά της θάλασσας, δεν γαβγίζουν και δεν δαγκώνουν τη μοναδική ιδιωτικότητά σου όπως οι σκύλοι. Και ο Γκαίτε είχε μια αποστροφή για τους σκύλους, και δεν ήταν τρελός».

Πέθανε στις 26 Ιανουαρίου του 1855, κρεμασμένος στο κάγκελο ενός παραθύρου. Ήταν φτωχός και είχε υποστεί νευρικούς κλονισμούς που τον είχαν οδηγήσει στην παραφροσύνη. Είχε αφήσει ένα σύντομο σημείωμα στη θεία του, όπου έγραφε να μην τον περιμένουν εκείνη τη νύχτα, που για εκείνον θα ήταν μαύρη και λευκή. Η διαταραγμένη διανοητική του κατάσταση επέτρεψε την κανονική του κηδεία στη Notre Dame στο Παρίσι.

²² Οι ξένοι ποιητές ταξιθετούνται όπως και οι Έλληνες, σύμφωνα με το έτος της αυτοχειρίας τους. Τα βιογραφικά τους στοιχεία είναι τα απολύτως απαραίτητα, όσα δηλώνονται συνήθως στη Wikipedia, εάν δεν δηλώνεται κάποια άλλη πηγή.

²³ Γάλλος ρομαντικός ποιητής, δραματουργός, μυθιστοριογράφος, δημοσιογράφος και λογοτεχνικός κριτικός. Η εργασία του είναι δύσκολο να ταξινομηθεί και παραμένει σημείον αναφοράς για τα επόμενα λογοτεχνικά ρεύματα, όπως παρνασσισμός, συμβολισμός και μοντερνισμός. Επίσης υπήρξε πολύ καλός φίλος του G. D. Nerval.

Στο έργο του *Κάθοδος στην Κόλαση*²⁴ ο Νερβάλ παρέχει αρκετά στοιχεία της όχι και πολύ ομαλής διανοητικής του κατάστασης. Στο «El Desdichado» [Μτφ: Παναγιώτης Μουλλάς, *Ποιητική*, τχ. 4] γράφει:

*[...] Στον τάφο εσύ, παρηγοριά μου, το Πανσίλυπο
φέρε μου πάλι και της Ιταλίας το κύμα, [...]*

Στο ποίημα «Η μαύρη κηλίδα» [Μτφ: Αλέξανδρος Μπάρας, *Προσεγγίσεις στη γαλλική ποίηση*, Εκδ. Πρόσπερος, 1986] συνεχίζει στο ίδιο μοτίβο, δεν μπορεί να αισθανθεί χαρά. Ενώ στο ποίημα «Παραίτηση» [Μτφ: Λένια Ζαφειροπούλου, *Ποιητική*, τχ. 7] ο Ζεράρ ντε Νερβάλ ξεδιπλώνει την ευαισθησία του:

*[...] Δεν πρέπει πρόωρα κι εγώ να κατεβώ στο μνήμα,
στις μέρες της ανοιξεώς μου, τώρα; [...]
Υπνος είναι ο θάνατος. Ψυχή μου κουρασμένη
ας αποκοιμηθούμε.
Μητέρα μου!... Ω! έλεος, μια και τώρα πεθαίνω,
φίλοι, απ' τη θλίψη σώστε την εσείς την περιττή.
Γρήγορα θα 'ρθει να με βρει εκεί που ο άθλιος μένω,
αλλά δε θα 'μαι εκεί. [...]*

12.2. Η περίπτωση της Veronica Micle

Η Βερόνικα Μίκλε (1850-1889) ήταν Ρουμάνια ποιήτρια. Το 1876 γνωρίστηκε με τον Μιχάι Εμινέσκου, τον μετέπειτα εθνικό ποιητή της Ρουμανίας κι ερωτεύθηκαν παράφορα. Η παράνομη σχέση τους, καθώς εκείνη ήταν παντρεμένη, κράτησε δεκατρία ολόκληρα χρόνια. Στις 6 Αυγούστου του 1879 πέθανε ο Στέφανος Μίκλε, ο σύζυγος της Βερόνικας. Ο Εμινέσκου, όμως, πλέον είχε σοβαρά προβλήματα υγείας. Η μανιοκαταθλιπτική ψύχωση, από την οποία έπασχε, τον οδηγούσε συχνά σε θεραπείες. Ήταν υπέρ της δημιουργίας ενιαίου ρουμανικού κράτους και είχε αποκτήσει πολλούς εχθρούς. Ήταν έγκλειστος σε σανατόριο στο Βουκουρέστι, όταν ένας άλλος ασθενής του έσπασε το κεφάλι με πέτρα. Αυτό συνέβη στις 15 Ιουνίου του 1889 και, στις 3 Αυγούστου του 1889, η Βερόνικα Μίκλε αυτοχειριάστηκε με αρσενικό.

Ο έρωτας της Βερόνικα Μίκλε προς τον Εμινέσκου ήταν σφοδρός. Το εξομολογείται στα ποιήματά της, όπως σε αυτό που είναι άτιτλο και αποκαλείται «Αν της ιτιάς» [Μτφ: Κώστας

²⁴ Το ποίημα του Nerval από το site *Χωρίς άλλη αναβολή* σε μτφ. του Π. Μουλλά <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2010/02/38.html>

Ασημακόπουλος, *Νέα Εστία* τχ. 1619]. Τα ίδια συναισθήματα κυριαρχούν και στο ποίημα «Η σκέψη μου»²⁵. Η Βερόνικα δεν μπορούσε να ζήσει πλέον μετά τον θάνατο του Εμινέσκου.

*Αν μπορούσα θα έδενα τη σκέψη μου
και σε βαριές αλυσίδες θα την άδραχνα
Ίσως τότε, θέλοντας και μη
τελικά θα ηρεμούσε
Επειδή, χωρίς να με ειδοποιεί
πάντα θα ξεστρατίζει
Όταν θα ψάχνω πού θα μπορούσε να πάει
θα την βρίσκω να τρέχει πάλι σ' εσένα
Τι νιώθω λοιπόν, δεν ξέρω
αλλά αν είχα αυτή τη δύναμη,
φτερά στη σκέψη μου θα έβαζα
για να την βοηθούσα στη φυγή της.*

2.3. Η περίπτωση του Georg Trakl

Ο Γκέοργκ Τρακλ (1887-1914) γεννήθηκε στο Σάλτσμπουργκ σε εύπορη οικογένεια. Είχε πέντε αδέρφια, μια μητέρα που έκανε συλλογή από αντίκες, έπασχε από κατάθλιψη και έκανε χρήση οπιούχων σκευασμάτων. Τα παιδιά της μεγάλωναν με γκουβερνάντα. Παρόλο που ήταν προτεστάντης, παρακολουθούσε μαθήματα καθολικής κατήχησης, γιατί η μητέρα του ήταν καθολική και οι σχέσεις τους υπήρξαν πάντοτε δύσκολες. Είναι γνωστή σήμερα η ερωτική σχέση του με την αδελφή του Γκρέτλ, που υπήρξε η μοναδική γυναίκα στην προσωπική του ζωή. Δεν έγραψε ποτέ ερωτικό ποίημα, ενώ η αδελφή του αυτοκτόνησε λίγο μετά τον δικό του αυτοχειρισμό. Μέτριος μαθητής, δεν τελείωσε το Γυμνάσιο και έγινε φαρμακοποιός, επάγγελμα για το οποίο δεν χρειαζόταν απολυτήριο. Σπούδασε και έπειτα επεδίωξε να γίνει στρατιωτικός φαρμακοποιός με την ένταξή του στον στρατό. Άλλαζε συνεχώς άποψη για το πού ήθελε να εργαστεί, αλλά στις 24 Αυγούστου του 1914, αναχώρησε για το μέτωπο ως φαρμακοποιός. Τότε τον έπιασε μανία για αυτοκτονία και με δυσκολία τον συγκράτησαν οι φίλοι του, αλλά στις 3 Νοεμβρίου του 1914 πέθανε από υπερβολική δόση κοκαΐνης. Δεν είναι βέβαιο ότι ήταν απόπειρα, γιατί ήταν από παιδί εθισμένος στα ναρκωτικά, ίσως κι εξαιτίας της μητέρας του.

²⁵ Το ποίημα της Micle από το site *Χωρίς άλλη αναβολή* σε απόδοση . Μοάτσου-Στρατηγοπούλου <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2014/01/blog-post.html>

Άρχισε να γράφει πολύ νωρίς. Ποιητικές του συλλογές είναι τα *Ποιήματα* (1913) και *Ο Σεμπάστιαν στο Όνειρο* (1915). Υπήρξε πολυγραφότατος και στα ποιήματά του²⁶ περιγράφει τις σύγχρονες καταστάσεις. Ο Τρακλ εκφράζει τον κόσμο μέσα το πρίσμα που τον βιώνει. Όλα γίνονται ένα στο μυαλό και την ποίησή του. Ο ανεκπλήρωτος έρωτας, και η αυτοκτονία ως εντολή λύτρωσης (Ερινάκης: 2011). Ο Τρακλ είχε πει πως «η γνώση ανήκει σε αυτόν που περιφρονεί την ευτυχία». Στο ποίημα «Η φρίκη», ο Γκέοργκ Τρακλ τοποθέτησε όλη την απαισιοδοξία του, είναι σαν να έπασχε από μανία καταδίωξης. Τις εντυπώσεις του από την παιδική του ηλικία καταγράφει ο ποιητής στο ποίημα «Κατάνυξη». Η γυναικεία μορφή στους δυο τελευταίους στίχους είναι εκείνη της μητέρας του, με την οποία πολλά τον συνέδεαν και πολλά τον χώριζαν. Σ' αυτά τα παιδικά του χρόνια επιστρέφει και πάλι ο Γκέοργκ Τρακλ με το ποίημα «Ψυχή της ζωής», διαπιστώνοντας ότι παντού επικρατούσε σήψη. Στο ποίημα «Εκθαμβωτικό φθινόπωρο» εμφανίζεται κάποια αισιοδοξία, που τη δηλώνουν οι άφθονες θετικές λέξεις και έννοιες. Στο «βράδυ της καταιγίδας» τα πάντα διαφοροποιούνται σταδιακά, όπως και η διάθεση του ποιητή, ο οποίος γίνεται απαισιόδοξος. Στο σταθερό σύμβολο του θανάτου, το κοράκι αναφέρεται ο Τρακλ στο ποίημά του «Τα κοράκια»:

*Πάνω απ' τη μαύρη τη γωνιά πετώντας βιάζονται
Το μεσημέρι τα κοράκια και κρίζουν ζερά.
Ο ίσκιος τους από μίας λαφίνας το πλάι περνάει ζυστά
Και άλλοτε κακόκεφα τα βλέπει κανείς να ησυχάζουν.
Ω, πως ταρασσουν τη σιγή την καφετιά,
Στο χωράφι σα θάμπος που απλώνει,
Όπως γυναίκα που βαρύ προαίσθημα πλακώνει,
Και κάποτε ακούγεται η κραζιά
Για ένα ψοφίμι που κάπου μυρίζουν,
Και ξαφνικά προς το βορρά αντιγυρίζουν
Και χάνονται ίδια με πομπή νεκρική
Μέσα σε αιθέρες που αδηφάγα λαγνεία τους ριγεί.*

²⁶ Τα ποιήματα του G. Trakl, σε μετάφραση του Γ. Καρτάκη από την ιστοσελίδα <https://www.vakxikon.gr/%CE%B3%CE%BA%CE%AD%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%BA-%CF%84%CF%81%CE%B1%CE%BA%CE%BB-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/>

12.4. Η περίπτωση της Charlotte Mary Mew

Η Σάρλοτ Μαίρη Μιου (1869-1928)²⁷ γεννήθηκε στο Λονδίνο το 1869 μέσα σε οικογένεια αρχιτεκτόνων. Είχε δύο αδελφές, την Anne και τη Freda, η οποία τελευταία ζούσε σε άσυλο ψυχοπαθών έως το 1958. Είχε και δύο αδελφούς. Ο ένας, ο Henry Herne Mew, όπου πέθανε σε άσυλο το 1901. Με απόλυτη επίγνωση του οικογενειακού ιατρικού ιστορικού τους, η Σάρλοτ είχε συμφωνήσει με την Άννα ότι δεν θα παντρεύονταν, καθώς δεν ήθελαν να γεννήσουν παράφρονα παιδιά.

Η ποιήτρια έγραφε από μικρή και συνέχισε με διηγήματα, δοκίμια και ποιήματα. Δεν ήθελε, ωστόσο, να γράψει την αυτοβιογραφία της κι απέφευγε να δημοσιοποιεί λεπτομέρειες για την προσωπική της ζωή. Αντίθετα, παρουσίαζε με τον δικό της γλαφυρό τρόπο τα γεγονότα της σύγχρονης της ιστορίας, ενώ ασχολήθηκε και με την εξέλιξη των ειδών στη γη.

Υπήρξε λεσβία και ερωτευόταν πρόσωπα που δεν της έδιναν σημασία. Πέρασε τη ζωή της μέσα στην απελπισία και την έσχατη ένδεια. Στο τέλος της ζωής της εισήχθη σε οίκο ευγηρίας με νευρασθένεια, όπου και στις 24 Μαρτίου του 1928 αυτοκτόνησε καταπίνοντας μισό μπουκάλι απολυμαντικό.

Η ποίησή της δεν ήταν εύκολη, φανέρωνε όμως ότι διέθετε παιδεία και μόρφωση. Δεν δίσταζε να αναφερθεί στα πάθη της. Στο ποίημα «Τραγούδι» [Μτφ: Μερόπη Οικονόμου, *Ανθολογία Άγγλων ποιητών εμπνευσμένων από την Ελλάδα*, Έκδοση Συλλόγου προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, 1986] περιέγραφε τη θλίψη που τη συνόδευε από μικρό παιδί και που δεν της επέτρεπε να χαρεί ποτέ, όπως όλοι οι φυσιολογικοί άνθρωποι. Η ανάμνηση μιας στιγμής, που θα μπορούσε να είχε υπάρξει πολύ ευτυχισμένη, αποτελεί το θέμα του ποιήματος «Στο δρόμο για τη θάλασσα» [Μτφ: Όλβια Παπαηλίου, *Οδός Πανός*, τχ. 108, Απρίλιος 2000], καθώς η Σάρλοτ ήταν ερωτευμένη με μια κοπέλα που την απαρνήθηκε. Άλλος έρωτας (ή μήπως πρόκειται για τον ίδιο;) που τον έχει ήδη απαρνηθεί η Σάρλοτ. Απλώς τον θυμάται όπως της έρχονται στο μυαλό και οι προτιμήσεις της αγαπημένης της, στο «Μου άρεσε τόσο η άνοιξη» [Μτφ: Ιωάννα Μοάτσου-Στρατηγοπούλου].

*Μου άρεσε τόσο η Άνοιξη πέρσι
επειδή ήσουν εδώ·
-ακόμα κι οι τσίχλες
επειδή τόσο σ' άρεσε να τις ακούς-*

²⁷ Τα βιογραφικά της Σαρλότ Μιού και το πρώτο από τα ποιήματά της από τον Γιαννούδη, 2013 στο: <https://reformistikon.wordpress.com/2013/08/09/%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BB%CF%8C%CF%84-%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%8D/> και στο <http://studymore.org.uk/ymew.htm>

*Μ' άρεσες τόσο.
Φέτος είναι αλλιώς,
δεν θα σε σκέπτομαι
όμως η Άνοιξη θα μου αρέσει
επειδή απλά και μόνο είναι άνοιξη.
Όπως αρέσει και στις τσίχλες.*

12.5. Η περίπτωση του Attila József

Ο Ούγγρος ποιητής Attila József (1905-1937) γεννήθηκε σε φτωχική συνοικία της Βουδαπέστης, το 1905 και είχε δύσκολα παιδικά χρόνια. Υποχρεώθηκε να ζήσει με ανάδοχους γονείς στα τρία του χρόνια γιατί ο πατέρας του εγκατέλειψε την οικογένειά του. Στα επτά του επέστρεψε κοντά στη μητέρα του, η οποία είχε αρρωστήσει και πέθανε από καρκίνο το 1919, όταν ήταν 14 ετών. Το 1924, ο József μπήκε στο Πανεπιστήμιο για σπουδές ουγγρικής και γαλλικής λογοτεχνίας, με πρόθεση να γίνει δάσκαλος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αποβλήθηκε όμως, επειδή έγραψε ένα προκλητικό και επαναστατικό ποίημα. Ταξίδεψε στη Βιέννη το 1925 με όλα τα υπάρχοντά του. Κέρδιζε τα απαραίτητα πουλώντας εφημερίδες και καθαρίζοντας κοιτώνες. Στη συνέχεια, πήγε στο Παρίσι για δύο χρόνια και σπούδασε στη Σορβόνη, με την υποστήριξη ενός προστάτη του και τα λίγα χρήματα που είχε κερδίσει από τη δημοσίευση ποιημάτων του. Έπειτα, επέστρεψε στην Ουγγαρία και σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Πέστης για έναν χρόνο. Εργάστηκε αποδοτικά στη συνέχεια, αλλά -ως υποστηρικτής της εργατικής τάξης- εντάχθηκε στο παράνομο Κομμουνιστικό Κόμμα της Ουγγαρίας (KMP) το 1930, από όπου τον εκδιώξαν το 1936. Πέθανε στις 3 Δεκεμβρίου του 1937, στα τριάντα δύο του μόλις χρόνια, όταν τον φιλοξενούσε η αδελφή του και ο άντρας της. Απελπισμένος από τη δύσκολη ζωή του έπεσε στις ράγες του τρένου, ενώ αυτό ξεκινούσε και τον παρέσυρε.

Από τα παιδικά του ωστόσο χρόνια, είχε παρουσιάσει κατάθλιψη και σχιζοφρένεια και είχε υποβληθεί κάποιες φορές σε θεραπεία. Ίσως είχε οριακή διαταραχή προσωπικότητας. Δεν παντρεύτηκε, αλλά ερωτευόταν συχνά. Οι μελετητές του έχουν δεχτεί ότι αυτοκτόνησε και πως είχε προσχεδιάσει τον θάνατό του. Το ίδιο είχε κάνει και στο παρελθόν. Η αυτοχειρία συνδυάζεται και με πέντε αποχαιρετιστήρια γράμματα που άφησε πίσω του.

Ο τίτλος της ποιητικής του συλλογής είναι ενδεικτικός των προθέσεων του: *Σύντομα πια θ' αφανιστώ*, ενώ πολύ νωρίτερα -δώδεκα χρόνια πριν την αυτοχειρία του- στο ποίημα «Αγνή καρδιά» του 1925 [Απόδοση: Γιάννης Ρίτσος] υπαινίσσεται τον θάνατό του. Το 1932, όταν έγραφε το ποίημα «Ωδή, Άσμα επικουρικό» [Απόδοση: Γιάννης Ρίτσος] ήταν ερωτευμένος και

είχε αφηθεί στα συναισθήματά του. Όταν έγραφε το 1937, είχε ξεκαθαρίσει μέσα του πως ήθελε «Έναν αναγνώστη μόνο» [Απόδοση: Γιάννης Ρίτσος], ο οποίος όμως θα τον αγαπούσε και θα τον καταλάβαινε. Τις παραμονές του αυτοχειριασμού του, το 1937, έγραψε το ποίημα «Σύντομα πια θ' αφανιστώ» [Απόδοση: Γιάννης Ρίτσος]. Νοσταλγούσε το παρελθόν του και έβλεπε ότι το μέλλον του ήταν «μόνο στάχτη», και ήταν μόνον τριάντα δύο ετών:

*Σύντομα πια θ' αφανιστώ μ' όλο μου τ' άχτι
Όπως των ζώων τα χνάρια σ' ένα δάσος μακρινό.
Απ' τα δικά μου έχει απομείνει μόνο στάχτη
Μα κάποια μέρα θα 'πρεπε να κάνω το λογαριασμό.
Σα νέο βλαστάρι το παιδιάστικο κορμί μου
Από καυτές καπνιές έχει για πάντα ξεραθεί,
Η θλίψη έχει τσακίσει την όρθια ψυχή μου
Καθώς γυρνώ ξανακοιτάζοντας τη ζωή[...]*

12.6. Η περίπτωση της Alfonsina Storni-Martignoni

Η Αλφονσίνα Στόρνι-Μαρτινιόνι (1892-1938) ήταν ποιήτρια και θεατρική συγγραφέας της Αργεντινής. Γεννήθηκε στην Ελβετία από γονείς με Ιταλο-ελβετική καταγωγή και έζησε εκεί έως τα τέσσερα χρόνια της. Το 1896 η οικογένεια επέστρεψε στο Σαν Χουάν της Αργεντινής και το 1901 εγκαταστάθηκε στο κοντινό Ροζάριο. Διατηρούσαν ταβέρνα, όπου βοηθούσε και η μικρή Αλφονσίνα. Στα δώδεκα χρόνια της έγραψε τους πρώτους της στίχους και συνέχισε να ασχολείται με ποίηση στις ελεύθερες ώρες της, ακόμα και ως μαθήτρια. Το 1906 πέθανε ο πατέρας της και άρχισε να εργάζεται σε πιλοποιείο για να βοηθήσει στα οικογενειακά έξοδα. Το 1907 ακολούθησε μια θεατρική ομάδα σε περιοδεία σε όλη τη χώρα, εξαιτίας του ενδιαφέροντός της για τον χορό. Έναν χρόνο αργότερα, επέστρεψε κοντά στη μητέρα της, η οποία είχε παντρευτεί ξανά, αλλά δεν έμεινε πολύ. Είχε αρχίσει να συνεργάζεται με περιοδικά και να σπουδάζει για να γίνει δασκάλα. Το 1912 μετακόμισε στο Μπουένος Άιρες, αναζητώντας την ανωνυμία που θα της πρόσφερε η μεγάλη πόλη. Ερωτεύτηκε πρώτα έναν παντρεμένο πολιτικό και στα δεκαεννιά της χρόνια έμεινε έγκυος από έναν δημοσιογράφο. Κράτησε το παιδί, το γέννησε και έγινε ανύπαντρη μητέρα. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα ήταν κατάλληλη, η ίδια εργαζόταν ως δασκάλα και δημοσιογράφος, ενώ οι συνθήκες ευνοούσαν τους αγώνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η Στόρνι ήταν από τις πρώτες γυναίκες που κατάφεραν να κατακτήσουν αξιόλογη θέση στον ανδροκρατούμενο χώρο της λογοτεχνίας και του θεάτρου της Αργεντινής και η φωνή της

ακουγόταν στη Λατινική Αμερική. Επηρέαζε όχι μόνο τους αναγνώστες, αλλά και τους συναδέλφους της, επάνω σε κοινωνικά κυρίως θέματα και τα δικαιώματα των γυναικών. Υπήρξε από τις ελάχιστες που άρθρωσαν φεμινιστικό λόγο στη Λατινική Αμερική. Η συγγραφική της δραστηριότητα ήταν μεγάλη, καθώς εκτός από τα ποιήματα, ασχολήθηκε με πρόζα, δημοσιογραφία και θέατρο.

Το 1935 ανακάλυψε όγκο στο στήθος της και υπεβλήθη σε μαστεκτομή. Το 1938, όμως, κατάλαβε ότι ο καρκίνος είχε κάνει μετάσταση. Δεν το άντεξε. Στις 25 Οκτωβρίου του 1938, πνίγηκε στη θάλασσα της Μαρ ντελ Πλάτα.

Η τελευταία της ποιητική συλλογή κυκλοφόρησε το 1938, το έτος του θανάτου της και τιτλοφορείται *Πάω να κοιμηθώ*. Στο ποίημα «Φωνή» [Μτφ: Virginia López Recio] αφυπνίζει τον αναγνώστη της. Στο ποίημα «Το χαμένο χάδι» [Μτφ: Ρήγας Καππάτος], το ενδιαφέρον της εντοπίζεται σ' αυτή την τόσο ασήμαντη και συνάμα τόσο σημαντική κίνηση. Το ποίημα της Αλφονσίνα Στόρνι «Στον έρωτα» [Μτφ: Ρήγας Καππάτος] είναι μια αντίδραση στον έρωτα, που πληγώνει. Το ξέρει η Αλφονσίνα ότι είναι άρρωστη. Ξέρει πως ο καρκίνος της είναι επιθετικός, πως δεν έχει πολύ χρόνο μπροστά της και γράφει το ποίημα «Αθεράπευτη» [Μτφ: Ρήγας Καππάτος]²⁸:

*Άνθρωπε, μη μου λες πως πρέπει να πεθάνω
Γιατί το ξέρω.
Μου το είπαν τόσο και τόσο το λέω
Που μ' έχει κουράσει.
Αν πρέπει να φύγω, καλύτερα για όλους,
Αλλά και για μένα. [...]*

Είναι έτοιμη για τον αιώνιο ύπνο και δίνει τις τελευταίες της οδηγίες στο ποίημα «Πάω να κοιμηθώ» [Μτφ: Ρήγας Καππάτος]²⁹:

*[...] ετοιμάσέ μου τα χωμάτινα σεντόνια
και τη μαξιλάρα μου από ζασμένα μούσκλα.
Παραμάνα μου, πάω για ύπνο, σκέπασέ με.
Στο προσκεφάλι βάλε μου μια λάμπα
έναν αστερισμό· όποιον σου αρέσει·
όλοι είναι ωραίοι· χαμήλωσέ τη λίγο.*

²⁸ Το ποίημα από το site *Χωρίς άλλη αναβολή*:
<http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2008/02/9.html>

²⁹ Το ποίημα από το site *Χωρίς άλλη αναβολή*:
<http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2008/02/9.html>

[...] Ευχαριστώ. Α, να ένα θέλημα:
αν αυτός έρθει ή τηλεφωνήσει πάλι
πες να μην ξαναπάρει. Πες πως βγήκα...

Ο θάνατος της Αργεντινής ποιήτριας, η οποία στις 25 Οκτωβρίου 1938 αυτοκτόνησε, μπαίνοντας αργά-αργά στη θάλασσα Mar del Plata, ενέπνευσε πολλούς καλλιτέχνες. Αποχαιρέτησε το γιο της με τη φράση: «Να με ονειρεύεσαι, ό,τι χρειάζομαι» (Καπετανίδου, 2018).

12.7. Η περίπτωση του Cesare Pavese

Ο Τσέζαρε Παβέζε (1908-1950) υπήρξε σημαντικός πνευματικός άνθρωπος του 20^{ου} αιώνα στην Ιταλία. Έγραψε ποίηση και μυθιστόρημα, ασχολήθηκε με την κριτική της λογοτεχνίας και τη μετάφραση. Είχε γεννηθεί στο χωριό του πατέρα του, εκεί όπου η οικογένεια περνούσε κάθε χρόνο τις θερινές της διακοπές. Εκεί έμαθε τα πρώτα γράμματα, στο San Stefano Belbo, συνέχισε όμως στο Τορίνο. Το ενδιαφέρον του στράφηκε στην αγγλική λογοτεχνία και η διατριβή του είναι για τον ποιητή Ουόλτ Ουίτμαν. Παράλληλα, ασχολήθηκε με τη μετάφραση, καθιστώντας γνωστούς στην πατρίδα του συγγραφείς από την Αμερική και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Ήταν φανατικά δημοκρατικός, αντίθετος με τον φασισμό και οι απόψεις του δεν είχαν καμία σχέση με την περίοδο και τη χώρα, όπου ζούσε. Για ασήμαντη αιτία συνελήφθη, δικάστηκε, φυλακίστηκε και εξορίστηκε. Έναν χρόνο αργότερα, επέστρεψε στο Τορίνο και εργάστηκε ως συντάκτης και μεταφραστής για αριστερό εκδότη. Έπειτα, κλήθηκε να υπηρετήσει στο φασιστικό στρατό, αλλά επειδή υπέφερε από άσθμα, βρέθηκε σε στρατιωτικό νοσοκομείο για έξι μήνες. Όταν απολύθηκε, είχε αρχίσει η αντίσταση. Έφυγε κι εκείνος μαζί με τους ομοϊδεάτες του, χωρίς όμως να πάρει μέρος στις συρράξεις. Με τη λήξη του πολέμου εντάχθηκε στο ΚΚΙ και βρήκε εργασία στα έντυπά τους. Η απομυθοποίηση της πολιτικής, ωστόσο, σε συνδυασμό με μια ερωτική απογοήτευση, τον οδήγησαν να θέσει τέλος στη ζωή του. Αυτό έγινε με υπερβολική δόση βαρβιτουρικών στις 27 Αυγούστου του 1950. Είχε περιγράψει όμως, στο προτελευταίο βιβλίο του, την αυτοχειρία του σε ξενοδοχείο στο Τορίνο. Ήταν δηλαδή προσχεδιασμένη αρκετά νωρίτερα.

Το ποίημα «Ο θάνατος θα 'ρθει και θα 'χει τα μάτια σου», έχει μεταφραστεί στα ελληνικά και από τον επίσης αυτόχειρα, Αλέξη Τραϊανό «Τα δέκα τελευταία ποιήματα», *Το Δέντρο*, τχ. 26, Μάρτιος 1982]. Έχει γραφεί στις 22 Μαρτίου του 1950 [Μτφ: Γιάννης Η. Παπάς] και αναφέρεται στον θάνατό του. Παρόλο που είναι μικρό, -δεκατέσσερις μόλις στίχοι, αναφέρει τη λέξη θάνατος τέσσερις φορές:

θά 'ρθει ο θάνατος και θά 'χει τα μάτια σου -
αυτός ο θάνατος που μας συντροφεύει [...]
Για όλους ο θάνατος έχει ένα βλέμμα.
Θά 'ρθει ο θάνατος και θά 'χει τα μάτια σου.

Εξίσου θλιβερά και απαισιόδοξα είναι και τα άλλα ποιήματά του, ειδικά όσα έχουν γραφεί τη χρονιά της αυτοχειρίας του.

12.8. Η περίπτωση της Sylvia Plath

Η Σύλβια Πλαθ (1932-1963)³⁰ γεννήθηκε στη Μασαχουσέτη των Ηνωμένων Πολιτειών και υπηρέτησε την ποίηση, το διήγημα και το μυθιστόρημα. Παρουσιάστηκε στα γράμματα στα οκτώ της χρόνια, το 1940, τη χρονιά που έχασε τον πατέρα της, Όττο, ο οποίος ήταν καθηγητής κολεγίου και αυθεντία σχετικά με τις μέλισσες. Η Πλαθ συνέχισε να γράφει και να δημοσιεύει σε περιοδικά. Έτσι, έγινε από νέα ηλικία σχετικά γνωστή. Ως ενήλικη υπέφερε από διπολική διαταραχή και έκανε την πρώτη απόπειρα αυτοκτονίας όταν ακόμα σπούδαζε. Την έκλεισαν σε ψυχιατρείο και φάνηκε πως το ξεπέρασε. Αποφοίτησε από το Κολλέγιο με καλές βαθμολογίες και της έδωσαν υποτροφία Fulbright για το Πανεπιστήμιο του Cambridge. Συνέχισε να γράφει και να δημοσιεύει.

Στο Cambridge γνωρίστηκε με τον Άγγλο ποιητή Τέντ Χιούζ και παντρεύτηκαν στις 16 Ιουνίου 1956. Πέρασαν ένα διάστημα στις Ηνωμένες Πολιτείες, στη Βοστώνη, όπου η ποιήτρια συνέχισε τις σπουδές της με σεμινάρια από τον Ρόμπερτ Λόουελ. Εκεί γνωρίστηκε με την Άνν Σέξτον, μία ακόμη αργότερα αυτόχειρα, με την οποία είχε πολλά κοινά σημεία. Τα σεμινάρια ωφέλησαν και τις δύο ποιήτριες-φίλες, πράγμα που φαίνεται από τα μεταγενέστερα γραπτά τους. Η πρώτη εγκυμοσύνη της Σύλβια σήμανε και τη μετακόμιση του ζευγαριού στη Μεγάλη Βρετανία, από όπου καταγόταν ο σύζυγός της. Έζησαν για λίγο στο Λονδίνο και έπειτα εγκαταστάθηκαν στο North Tawton, μια μικρή πόλη στο Ντέβον. Η Σύλβια εξέδωσε την πρώτη ποιητική συλλογή της, *Ο Κολοσσός* (The Colossus), στην Αγγλία το 1960. Τον Φεβρουάριο του 1961 όμως απέβαλε και το γεγονός αυτό την επηρέασε δυσχερώς. Αρκετά ποιήματά της αναφέρονται σ' αυτή τη δυσάρεστη εμπειρία της, ενώ ο γάμος της άρχισε να κλυδωνίζεται. Το διαζύγιο έγινε πραγματικότητα όταν η κόρη τους, η Φρίντα, ήταν δύο χρονών, καθώς ο Χιούζ είχε αποκτήσει ερωμένη. Η ποιήτρια ήταν έγκυος ή είχε μόλις γεννήσει

³⁰Από άρθρο του Δ. Καβατζικλή στη lifo <https://mikropragmata.lifo.gr/listes/to-ekana-ksana-6-poiimata-tis-sylvia-plath/>

τον γιο τους Νικόλας. Το παιδί αυτό , έπασχε από κατάθλιψη από πολύ μικρό και, πολύ αργότερα, το 2009 αυτοκτόνησε.

Η Πλαθ εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο με τα παιδιά τους. Ήταν ευχαριστημένη και αισιόδοξη, αλλά δεν άντεχε το χειμωνιάτικο κρύο του 1962-1963. Τις κακές καιρικές συνθήκες συμπλήρωσε η οικονομική ανέχεια και η αρρώστια της. Έτσι, στις 11 Φεβρουαρίου του 1963, η ποιήτρια αφού επιμελήθηκε το γάλα και το φαγητό των παιδιών της, εισέπνευσε φυσικό αέριο από τον φούρνο στην κουζίνα της και τερμάτισε οικειοθελώς τη ζωή της. Έχει ταφεί στην Αγγλία.

Το ποίημα «Κολοσσός», το οποίο εντάχθηκε στην ομώνυμη συλλογή που κυκλοφόρησε το 1960, αναφέρει τον πατέρα της. Όπως είναι γνωστό, ήταν πολύ αυταρχικός και αδίστακτος ναζιστής. Το γνωστό σύμβολο του θανάτου, το μαύρο κοράκι, απασχόλησε και τη Σύλβια Πλαθ στο ποίημα «Μαύρος Κόρακας στη βροχή». Το ποίημα «Άυπνος», είναι ένα δημιούργημα που περιγράφει αναλυτικά την κατάσταση κάποιου που του λείπει ο ύπνος και δεν έχει σημασία αν είναι άνδρας ή γυναίκα, τα αποτελέσματα είναι όμοια. Ο «Καθρέφτης» παρέχει την ενδιαφέρουσα εικόνα της Πλαθ για τον καθρέφτη, τον χρόνο και τα γηρατειά.

Η εν λόγω ποιήτρια έγραψε πάρα πολλά ποιήματα. Είναι σαν να κρατούσε ημερολόγιο και να περιέγραφε τα συναισθήματά της καθημερινά, μέσω των ποιημάτων αυτών. Ειλικρινέστατη μιλούσε για τα πάντα. Άφησε και περιγραφή για τις απόπειρες αυτοκτονίας που είχε πραγματοποιήσει στο ποίημα «Λαίδη Λάζαρος». Ως τέτοια την αποκαλούν οι πιστοί αναγνώστες της. Ο Έλληνας Αλέξης Τραϊανός, που ήδη παρουσιάστηκε αναλυτικά εδώ, την ονομάζει «Λαίδη Λαζάρου».

[...] Το να πεθαίνεις είναι μια τέχνη, όπως κάθε τι.

Το κάνω εξαιρετικά καλά.

Το κάνω έτσι που να μοιάζει κόλαση.

Το κάνω έτσι που να μοιάζει αληθινό.

Μπορείτε να πείτε πως διαθέτω κλίση σ' αυτό.[...]

Σύμφωνα με ένα άρθρο της Μανδηλαρά, περιγράφεται ένα γεγονός που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και είναι η βιογραφία του Τεντ Χιούζ που κυκλοφόρησε μετά τον θάνατο της Πλαθ. Σε αυτήν αναφέρεται κάτι πολύ σημαντικό που ήταν άγνωστο έως τότε. Σύμφωνα με τις γραπτές μαρτυρίες του άντρα της Πλαθ, Τεντ Χιούζ και το ποίημα του «Last letter», η Σύλβια το τελευταίο βράδυ πριν την αυτοκτονία της, του είχε στείλει ένα γράμμα που τον καλούσε τρέχοντας να πάει να την βρει για τελευταία (όπως επεσήμανε) φορά, κάτι που ο

Χιούζ δεν έκανε καθώς εκείνο το βράδυ ήταν με την ερωμένη του στο νυφικό τους κρεβάτι. Αυτή η κίνηση της Πλαθ, ίσως να ήταν η τελευταία προσπάθεια για αποφυγή του απονενομημένου διαβήματος της ή και το ύστατο χαίρε σ' αυτόν που ακόμα -ίσως- αγαπούσε. Μας αναφέρει χαρακτηριστικά πως το ποίημα φαντάζει περισσότερο με εξομολόγηση παρά με απόπειρα ποιητικής καταγραφής-εξου και το ότι παρέμενε ανέκδοτο ως ημιτελές. Εκεί ο ποιητής παραδέχεται τα εξής: «Πέρασα με τη Σούζαν εκείνη τη βραδιά στο νυφικό κρεβάτι. Δεν το είχα ξαναδεί από τότε που περάσαμε μαζί την πρώτη νύχτα γάμου δεν την πήρα στο δικό μου κρεβάτι γιατί μου πέρασε από το μυαλό ότι θα εμφανιζόσουν μια επίσκεψη-έκπληξη. Θα εμφανιζόσουν να μου χτυπήσεις το σκοτεινό παράθυρο; Οπότε έμεινα με τη Σούζαν για να σου κρυφτώ στο νυφικό μας κρεβάτι το ίδιο από όπου θα την έπαιρνα τρία χρόνια αργότερα για να πεθάνει στο ίδιο νοσοκομείο όπου μέσα σε δώδεκα ώρες θα σε έβρισκαν νεκρή» (Μανδηλαρά, 2015).

12.9. Η περίπτωση του Paul Celan

Ο Πάουλ Τσέλαν (1920-1970) δεν ήταν Γερμανός, αλλά έγραφε στα γερμανικά. Η γενέτειρά του, το Τσέρνοβιτς της Ρουμανίας, καταστράφηκε από τους Γερμανούς στον Β΄ Π.Π. Ο Τσέλαν γεννήθηκε το 1920 από Εβραίους γονείς, τους οποίους σκότωσαν οι Γερμανοί και έστειλαν τον μελλοντικό ποιητή σε στρατόπεδο «υποχρεωτικής εργασίας», όπου έμεινε έως το 1944, όταν οι Ρώσοι κατέλαβαν τη Ρουμανία. Ο ποιητής έζησε τότε στο Βουκουρέστι, αντιμετωπίζοντας πολιτικά προβλήματα με τους σταλινικούς που κυβερνούσαν. Υποχρεώθηκε να μετακομίσει πρώτα στη Βιέννη και τελικά στο Παρίσι, όπου έζησε πολλά χρόνια. Ήταν λέκτορας της γλωσσολογίας και ταυτόχρονα ποιητής και μεταφραστής. Απέδωσε στα γερμανικά γαλλικά και αγγλικά κλασικά έργα. Δημοσίευσε δύο δικές του ποιητικές συλλογές το 1952 και το 1955. Ο Τσέλαν αυτοκτόνησε στα τέλη Απριλίου του 1970 σε ηλικία 50 ετών, πέφτοντας στο Σηκουάνα.

Τα ποιήματα του Πάουλ Τσέλαν,³¹ έχουν σχεδόν όλα έντονο τον αποχαιρετισμό. όπως η «Ακροτελεύτια μουσική» (σε μετάφραση Μηνά Δημάκη) από τη συλλογή *Στο γκρεμό του αποχαιρετισμού, που είναι ενδεικτικό της πεσιμιστικής του διάθεσης* :

*Κάποτε,
τότε τον άκουσα,
τότε ξέπλυνε τον κόσμο,*

³¹ Τα ποιήματα του Celan δημοσιεύθηκαν στο Μαρία Λαϊνά, *Ξένη Ποίηση του 20ού αιώνα*, Εκδ. Λωτός, 2000. Αναδημοσιεύθηκαν στο <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2008/01/7.html>

*αθέατος, στο μάκρος της νύχτας,
αληθινά.
Μονάχος και ατελεύτητος,
εκμηδενιζόμενος,
να εκμηδενίζει.
Φως ήταν. Απελευθέρωση*

12.10. Η περίπτωση του Henry de Montherlant

Ο Ανρί ντε Μοντερλάν-Henry Marie Joseph Frédéric Expedite Millonde Montherlant, (1895-1972) ήταν Γάλλος ποιητής που ασχολήθηκε επιτυχημένα με πολλά είδη του λόγου. Το 1960 είχε εκλεγεί μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας. Καθόλου τυχαίος ως άνθρωπος, τιμούσε την αριστοκρατική του καταγωγή και πίστευε πως η Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία ήταν ανεπαρκής, ειδικά μετά την Υπόθεση Ντρέιφους Η Ντρέιφους υπήρξε ένα τεράστιο στρατιοτικοπολιτικό σκάνδαλο κατασκοπείας και μια από τις μεγαλύτερες διεθνώς δικαστικές πλάνες που συντάραξε τη Γαλλία επι 12 έτη, στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. . Επρόκειτο για μία μελανή σελίδα στην ιστορία της Γαλλίας, αφού είχαν πωληθεί έναντι αδρής αμοιβής γαλλικά στρατιωτικά μυστικά στη Γαλλία και είχε στηθεί ολόκληρη πλεκτάνη, που απέδιδε την προδοσία σε λάθος άνθρωπο. Ο Μοντερλάν έτρεφε φιλογερμανικές απόψεις και κατά τη δεκαετία του 1940 το έδειξε. Τιμωρήθηκε για τις απόψεις του μετά τη λήξη του Β΄ ΠΠ, ως συνεργάτης των Γερμανών και δεν του επέτρεψαν να εκδώσει βιβλία για έναν χρόνο. Ήταν αντιφεμινιστής και μισογύνης και είχε ομοφυλοφιλικές σχέσεις που δεν είχαν γίνει γνωστές όσο ζούσε. Στα γεράματά του είχε προσβληθεί από ανίατη ασθένεια και ήταν σχεδόν τυφλός και πολύ μόνος, όπως γράφει στα ποιήματά του. Είχε γράψει παλαιότερα (σε μετάφραση της Μαρίας Αρκαδίου και δημοσιευμένο στο περιοδικό *Νέα Εστία*, τχ. 1098, Απριλίου 1973):

«...για μένα η αυτοκτονία είναι μια διέξοδος, όταν δεν θα μπορώ πια, να βλέπω, να εργάζομαι, μήτε να χαίρομαι... Μου είναι αδύνατο να υποφέρω τον εαυτό μου ανάπηρο, τυφλό και βάρος των άλλων. Και για να τ' αποφύγω όλα αυτά, μονάχα ένας τρόπος υπάρχει, η αυτοκτονία...» (Αρκαδίου, 1973)

Έτσι, στις 21 Σεπτεμβρίου του 1972, στις 16:00 η ώρα κατάπие μια κάψουλα υδροκυανίου κι έπειτα αυτοπυροβολήθηκε στο στόμα. Άφησε στο γραφείο του επιστολές για την Αστυνομία, τις εισαγγελικές αρχές και τον γιο του:

*Ακριβέ μου Κλοντ
Τυφλώνομαι.*

Αυτοκτονώ.

Σ' ευχαριστώ για όλα όσα έχεις κάνει για μένα.

Η μητέρα σου κι εσύ είστε οι μόνοι κληρονόμοι μου.

Πολύ στοργικά

Μοντερλάν

12.11. Η περίπτωση της Anne Sexton

Η Ανν Σέξτον (1928-1974) ή Ανν Γκρέυ-Χάρβεϊ (Anne Gray-Harvey) γεννήθηκε στη Μασαχουσέτη των Ηνωμένων Πολιτειών και ασχολήθηκε με την ποίηση και τη συγγραφή. Έζησε κυρίως στη Βοστώνη. Το 1948 κλέφτηκε με τον Άλφρεντ Μούλλερ Σέξτον, με τον οποίο χώρισε στις αρχές της δεκαετίας του '70. Είχε γεννήσει δύο παιδιά, τη Λίντα Γκρέυ Σέξτον, μετέπειτα συγγραφέα, και την Τζόυς Σέξτον. Η κατάθλιψη, από την οποία υπέφερε από μικρή, την καταπόνησε πολύ. Της είχαν προτείνει τη συγγραφή ως πιθανό φάρμακο και το εφάρμοσε. Τα πρώτα της ποιήματα έγιναν δεκτά από τις σημαντικότερες αμερικανικές εφημερίδες και περιοδικά. Θέλοντας να βελτιωθεί, παρακολούθησε σεμινάρια μαζί με τη Σύλβια Πλαθ, όπου δάσκαλός τους ήταν ο Ρόμπερτ Λόουελ. Κατά τα επόμενα χρόνια δίδασκε και η ίδια σε σεμινάρια σε Κολέγια.

Η Ανν Σέξτον έγραφε εξομολογητικά και τα γραπτά της μιμήθηκαν γυναίκες ποιήτριες, όπως και άνδρες που ενδιαφέρθηκαν για γυναικεία θέματα. Η Ανν Σέξτον έγραψε για την εμμηνόρροια, την έκτρωση, τον αυνανισμό και τη μοιχεία, όταν για τα προβλήματα αυτά κανένας δεν συζητούσε, καθώς ήταν θέματα ταμπού για την εποχή..

Ήταν πολύ όμορφη γυναίκα, αυτό όμως δεν τη βοήθησε να είναι κι ευτυχισμένη. Η χρόνια κατάθλιψη είχε για επακόλουθο νευρικές καταρρεύσεις και αρκετές απόπειρες αυτοχειριασμού. Τελικά, αυτοκτόνησε στις 4 Οκτωβρίου του 1974, εισπνέοντας μονοξείδιο του άνθρακα μέσα στο αυτοκίνητό της.

Στο ποίημά της «Ίδια κι εγώ» από την ποιητική της συλλογή *The Bedlam and Part Way Back* του 1960, η Ανν Σέξτον αυτοβιογραφείται:

[...] Τέτοια γυναίκα δεν φοβάται να πεθάνει.

Ίδια ήμουν κι εγώ.

Στη συλλογή *Live or Die* του 1966 υπάρχει το ποίημα, που φέρει τίτλο «Εθισμένη» (Μτφ: Κατερίνα Σχινά, *Ποίηση*, τχ. 6/1995), στο οποίο αναφέρεται στον εθισμό της στα χάπια, που την ωθούν στον θάνατο.

Υπνοκάπηλη

Θανατοκάπηλη
με χάπια στις παλάμες κάθε νύχτα,
οκτώ κάθε φορά, από γλυκά μπουκαλάκια
κανονίζω ένα ταξίδι στο σχήμα του ποτηριού.[...]
Δεν ξέρουν
πως υποσχέθηκα να πεθάνω!
Απλώς εξασκούμεαι.
Απλώς διατηρώ τη φόρμα μου. [...]
Κάνω δίαιτα – από το θάνατο. [...]

Στο ποίημα «Η σιωπή» [Μτφ: Κατερίνα Αγγελάκη-Ρούκ, «Σύγχρονοι Αμερικανοί Ποιητές», εκδόσεις Ύψιλον, 1983] η Ανν Σέξτον στηρίζεται στο απόφθεγμα του C. K. Williams «Όσο πιο πολύ γράφω, τόσο η σιωπή μοιάζει να με καταβροχθίζει» και εξομολογείται:

[...] Η σιωπή είναι ο θάνατος.[...]

Στο ποίημα «Το δωμάτιο της ζωής μου» περιγράφει τον ιδιαίτερο χώρο της, τα προσωπικά της αντικείμενα, τη δική της ζωή. Το ποίημα «Θέλοντας να πεθάνω» [Μτφ: Γιάννης Αντιόχου, *e-poema*] αναφέρεται στην αυτοκτονία της. Την περιμένει:

[...] Αλλά οι αυτοκτονίες έχουν μια ειδική γλώσσα.[...]
Δυο φορές πολύ απλά έχω αρνηθεί τον εαυτό μου,
έχω πιάσει τον εχθρό, έφαγα τον εχθρό,
έχω καταλάβει την τέχνη του, τη μαγεία του.[...]
Οι αυτοκτονίες έχουν ήδη προδώσει το σώμα.
Θνησιγενείς, δεν πεθαίνουν πάντα,
αλλά ζαλισμένες, δεν μπορούν να ξεχάσουν ένα τόσο γλυκό φάρμακο
που ακόμα κι ένα παιδί θα το κοιτούσε και θα χαμογελούσε.
Να χώνεις όλη αυτή τη ζωή κάτω απ' τη γλώσσα σου! -
αυτό, από μόνο του, γίνεται ένα πάθος.
Ο θάνατος είναι ένα θλιμμένο οστό- με κακώσεις, θα έλεγες,
κι ακόμα αυτή με περιμένει, χρονιά με τη χρονιά,
με τόση αβρότητα να αποκαταστήσει μια παλιά πληγή,
να αδειάσει την ανάσα μου απ' τη σκληρή του φυλακή.[...]

13^ο Κεφάλαιο

Τα αποχαιρετιστήρια σημειώματα

Σύμφωνα με τον Dr Σεμπέζη (2015), τα σημειώματα αυτοκτονίας – ένα προφανές σημείο εκκίνησης – συχνά υπόσχονται περισσότερα από όσα τελικά μας προσφέρουν. Ένας μεγάλος ερευνητής του θέματος γράφει επί τούτου: «Τα σημειώματα αυτοκτονίας συχνά μοιάζουν να είναι παρωδίες των καρποστάλ που στέλνουμε σπίτι μας από μέρη όπως οι πυραμίδες της Αιγύπτου ή κάποιο άλλο αξιοθέατο – κατά βάσει τυποποιημένες και σε καμία περίπτωση δεν αντανακλούν το μεγαλείο της σκηνης που περιγράφουν ή το βάθος των συναισθημάτων που θα αναμέναμε να προκαλεί σε κάποιον ένα τέτοιο τοπίο».

Τα σημειώματα αυτά αποτελούν συνήθως την απόδειξη ότι ένας αιφνίδιος θάνατος είχε προέλθει από την ελεύθερη βούληση του νεκρού και όχι από κάποιο ατύχημα. Η δουλειά της αστυνομίας, όταν βρίσκει ένα τέτοιο σημείωμα, είναι να επιβεβαιώσει ότι έχει γραφεί από τον τεθνεώτα και ότι είναι απολύτως συμβατό με τον γραφικό χαρακτήρα του. Σίγουρα πάντως «τα τελευταία αυτά σημειώματα αποτελούν ένα ιστορικό ντοκουμέντο και η διαφορά τους βρίσκεται στην πρόθεση» (Καπετανίδου, 2018).

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως τα αποχαιρετιστήρια αυτά σημειώματα είναι κάποια τελευταία μηνύματα κυρίως σε πολύ κοντινά και αγαπημένα πρόσωπα, όπου τις περισσότερες φορές δεν εξηγούν τον ακριβή λόγο της αυτοχειρίας, αλλά τον υπονοούν. Μοιάζουν να είναι ένα ύστατο χαιρε που συμβαδίζει με κάποιες επιθυμίες τελευταίες ή υποδείξεις θα λέγαμε για κάποια θέματα, όπου οι ίδιοι οι αυτόχειρες δεν μπορούν να διευθετήσουν...μετά θάνατον. Τα περισσότερα δεν έχουν κοινό παρονομαστή μεταξύ τους καθώς το καθένα έχει τον δικό του χαρακτήρα. Κάποια θα μπορούσαμε να πούμε πως έχουν ένα κωμικοτραγικό χαρακτήρα γραφής, όπως αυτό του Καρυωτάκη, όπου γράφει πως σε μια άλλη ευκαιρία θα αναφέρει «τις εντυπώσεις ενός πνιγμένου» και κάποια είναι απλά διαδικαστικά και επεξηγηματικά της νοητικής και ψυχικής κατάστασης του αυτόχειρα. Για παράδειγμα στο σημειώμα του ο Δ. Λιαντίνης δηλώνει πως «πεθαίνει υγιής στο σώμα και το μυαλό του» και ο Κ. Τριαντάφυλλος σαν βασικό λόγο της αυτοχειρίας του, δηλώνει πως «τον εγκατέλειψαν όλοι».

. Για την περίπτωση του Κ.Γ. Καρυωτάκη γράφει ο Γ.Π. Σαββίδης: *Αν η πληροφορία του ποιητή περί δεκάωρης ολονύκτιας αυτοκτονίας του «δια θαλάσσης» αληθεύει κατά γράμμα, μας φανερώνει όχι απλώς το επίμονό του ένστικτο αυτοσυντηρήσεως, μα και τα θηριώδη σωματικά*

του αποθέματα, πράγμα που ανατρέπει τον σχεδόν σχολικό ισχυρισμό του «Ήμουν άρρωστος». (Σαββίδης, 1990:365).

Εδώ εμφανίζονται αλφαβητικά κάποια από τα αποχαιρετιστήρια σημειώματα που έχουν βρεθεί, μαζί και με αυτό της Πηνελόπης Δέλτα, η οποία δεν ήταν ποιήτρια, με την κυριολεκτική έννοια του όρου, όπως αναφέρεται και πιο πάνω.

Περικλής Γιαννόπουλος [προς τη Σοφία Λασκαρίδου]

Σοφία μου. Σου στέλνω ένα ύστατο χαιρε από την Αττική γη, που αφήνω για πάντα. Με άπειρα γλυκύτατα φιλιά. Χαίρε, Σοφία μου (Καπετανίδου, 2018).

Την επομένη της αυτοκτονίας του Περικλή Γιαννόπουλου ο Δημήτρης Καμπούρογλου έλαβε την ακόλουθη επιστολή: «

Αθήναι Άνοιξις, I

Δημητράκη

Δύο λέξεις βιαστικές. Έχω φύγει για τη Θεσσαλία και από 'κει για ταξείδι άγνωστο και μακρυνό. Κάθε άλλη έκδοσης διαψευσθήτω και εμποδισθήτω κάθε εκδήλωσις ανθρωποειδής. Ο παππούς (υποψιασθείς) πονεί και δεν πρέπει να μάθη τίποτε. Μόνον στη Φύσι θα με θυμάστε εμένα. Τίποτε άλλο δεν είναι για μένα. Και στον ύπνο μου-τι γλυκός και τι δροσερός- θέλω να ξέρω ότι είμαι μόνο με τα μυστικά μόνο με τα ωραία.

Έλα παιδί μου να σε φιλήσω πολύ πολύ. Τρομερά βιαστικά. Περικλής» 2 (Καπετανίδου, 2018).

Πηνελόπη Δέλτα [προς τις κόρες της]

Παιδιά μου, οὔτε παπὰ οὔτε κηδεία. Παραχῶστε με σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ κήπου, ἀλλὰ μόνο ἀφοῦ βεβαιωθείτε πὼς δὲ ζῶ πιά. Σᾶς φιλῶ ὅλους μὲ ἀγάπη. Φροντίστε τὸν πατέρα σας. Τὸν φιλῶ σφιχτά. Π. Σ. Δέλτα (Καπετανίδου, 2018).

Κοραλία Γ. Θεοτοκά [προς κάθε ενδιαφερόμενο]

Τελειώνω τη ζωή μου με την δική μου θέληση, και κανένας εκτός από εμένα την ίδια δεν ευθύνεται για τον θάνατό μου.

Είμαι απροσάρμοστη στην πραγματικότητα, αισθάνομαι άχρηστη σε έναν κόσμο που εργάζεται κι' αγωνίζεται. Η καταθλιπτική κατάσταση που με βασανίζει δεν με αφήνει να εργαστώ

αποδοτικά πουθενά. Η φαρμακοθεραπεία δεν μπόρεσε να κατανικήσει τη μελαγχολία μου. Κουράζω τους δικούς μου, τη μάνα μου, την αδελφή μου, τους φίλους. Με τρέλανε ο θόρυβος, τα καυσαέρια, η σκληρή καταπιεστική κοινωνία, και φταίω εγώ που ζω περισσότερο στον κόσμο της φαντασίας, και δεν ωρίμασα παρά τα χρόνια μου. Θαυμάζω τους νέους για την κατάφασή τους στη ζωή, ήθελα να 'μαι σαν κι αυτούς, αλλ' αλλοίμονο δεν μπορώ ν' αγωνιστώ όπως θα 'θελα.

Είμαι υπερβολικά συναισθηματική. Η αρχή ήταν ο θάνατος του άντρα μου πριν δέκα χρόνια. Έκανα ό,τι μπορούσα για το έργο του Γ. Θεοτοκά, του άντρα μου. Ελπίζω να μη βρωμίσετε το όνομα που φέρνω με μάταια ερωτήματα για αιτίες κι' αφορμές. Μη κουράσετε δικούς μου φίλους.

Δεν είμαι η μόνη, αλλά είμαι μόνη. Γεια. Ο κόσμος ελπίζω να καλλιερέψη. Για όλους. Για τους άλλους.

Γεια,

Κ. Θεοτοκά

Δεκ 76 (Καπετανίδου, 2018).

Κώστας Καρυωτάκης [προς κάθε ενδιαφερόμενο]

Στην τσέπη του βρήκε η αστυνομία σημείωμα, που έγραφε τα εξής:

Είναι καιρός να φανερώσω την τραγωδία μου. Το μεγαλύτερό μου ελάττωμα στάθηκε η αχαλίνωτη περιέργειά μου, η νοσηρή φαντασία και η προσπάθειά μου να πληροφορηθώ για όλες τις συγκινήσεις, χωρίς τις περισσότερες να μπορώ να τις αισθανθώ. Τη χυδαία, όμως, πράξη που μου αποδίδεται τη μισώ. Εζήτησα μόνον την ιδεατή ατμόσφαιρά της, την έσχατη πικρία. Ούτε είμαι ο κατάλληλος άνθρωπος για το επάγγελμα εκείνο. Ολόκληρο το παρελθόν μου πείθει γι' αυτό. Κάθε πραγματικότης μου ήταν αποκρουστική. Είχα τον ίλιγγο του κινδύνου. Και τον κίνδυνο που ήρθε τον δέχομαι με πρόθυμη καρδιά. Πληρώνω για όσους δεν έβλεπαν κανένα ιδανικό στη ζωή τους, έμειναν πάντα έρμια των δισταγμών τους ή εθεώρησαν την ύπαρξή τους παιχνίδι χωρίς ουσία. Τους βλέπω να έρχονται ολοένα περισσότεροι μαζί με τους αιώνες. Σ' αυτούς απευθύνομαι. Αφού εδοκίμασα όλες τις χαρές !!! είμαι έτοιμος για έναν ατιμωτικό θάνατο. Λυπούμαι τους δυστυχισμένους γονείς μου, λυπούμαι τα αδέρφια μου. Αλλά φεύγω με το μέτωπο ψηλά. Ήμουν άρρωστος. Σας παρακαλώ να τηλεγραφήσετε, για να προδιαθέσω την οικογένειά μου, στο θείο μου Δημοσθένη Καρυωτάκη, οδός Μονής Προδρόμου, πάροδος Αριστοτέλους, Αθήνα.

[Υ.Γ.] Και για ν' αλλάζουμε τόνο. Συμβουλεύω όσους ξέρουν κολύμπι να μην επιχειρήσουν ποτέ να αυτοκτονήσουν δια θαλάσσης. Όλη νύχτα απόψε, επί δέκα ώρες, εδερνόμουν με τα κύματα. Ήπια άφθονο νερό, αλλά κάθε τόσο, χωρίς να καταλάβω πώς, το στόμα μου ανέβαινε στην επιφάνεια. Ορισμένως, κάποτε, όταν μου δοθεί η ευκαιρία, θα γράψω τις εντυπώσεις ενός πνιγμένου. (Χριστοφίδης, 1991).

Δημήτρης Λιαντίνης [προς την κόρη του]

Ο Δημήτρης Νικολακάκος, όπως ονομαζόταν όταν γεννήθηκε, άλλαξε το επίθετό του και το έκανε Λιαντίνης, παίρνοντας το όνομα του χωριού του, τη Λιαντίνα Λακωνίας. Όταν αποφάσισε το απονενομημένο διάβημά του, έγραψε στην κόρη του, τη Διοτίμα. Φανέρωνε, με τον τρόπο αυτόν, ότι ήταν το σημαντικότερο πρόσωπο στη ζωή του. Είχε γεννηθεί από τον γάμο του με τη Νικολίτσα Γεωργοπούλου-Λιαντίνη, την οποία εκτιμούσε και σεβόταν, αλλά με την οποία δεν ταίριαζε τελικά, όπως υπονοεί στο σημειώμά του. Το γράμμα που είχε γράψει για εκείνην, το είχε πάρει μαζί του. Συνέδεσε, δηλαδή, άμεσα τον θάνατό του με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην εποχή του. Έγραψε ο Δημήτρης Λιαντίνης στην κόρη του:

Διοτίμα μου,

Φεύγω αυτοθέλητα. Αφανίζομαι όρθιος, στιβαρός και περήφανος. Ετοιμάσα τούτη την ώρα βήμα- βήμα ολόκληρη τη ζωή μου, που υπήρξε πολλά πράγματα, αλλά πάνω από όλα εστάθηκε μια προσεκτική μελέτη θανάτου. Τώρα που ανοίγω τα χέρια μου και μέσα τους συντρίβω τον κόσμο, είμαι κατάφορτος με αισθήματα επιδοκιμασίας και κατάφασης.

Πεθαίνω υγιής στο σώμα και στο μυαλό, όσο καθαρό είναι το νωπό χιόνι στα όρη και το επεξεργασμένο γαλάζιο διαμάντι.

Να ζήσεις απλά, σεμνόπρεπα, και τίμια, όπως σε δίδαξα. Να θυμάσαι ότι έρχονται χαλεποί καιροί για τις νέες γενεές. Και είναι άδικο και μεγάλο παράξενο να χαρίζεται τέτοιο το δώρο της ζωής στους ανθρώπους, και οι πλείστοι να ζούνε μέσα στη ζάλη αυτού του αστείου παραλογισμού.

Η τελευταία μου πράξη έχει το νόημα της διαμαρτύρησης για το κακό που ετοιμάζουμε εμείς οι ενήλικοι στις αθώες νέες γενεές που έρχονται. Ζούμε τη ζωή μας τρώγοντας τις σάρκες τους. Ένα κακό αβυσσαλέο στη φρίκη του. Η λύπη μου γι' αυτό το έγκλημα με σκοτώνει.

Να φροντίσεις να κλείσεις με τα χέρια σου τα μάτια της γιαγιάς Πολυτίμης, όταν πεθάνει. Αγάπησα πολλούς ανθρώπους. Αλλά περισσότερο τρεις. Το φίλο μου Αντώνη Δανασσή, τον

αδερφοποιτό μου Δημήτρη Τρομπούκη, και τον Παναγιώταρο το συγγενή μου, γιο και πατέρα του Ηρακλή.

Κάποια στοιχεία από το αρχείο μου το κρατά ως ιδιοκτησία ο Ηλίας Αναγνώστου.

Να αγαπάς τη μανούλα ως την τελευταία της ώρα. Υπήρξε ένας υπέροχος άνθρωπος για μένα, για σένα, και για τους άλλους. Όμως γεννήθηκε με μοίρα. Γιατί της ορίστηκε το σπάνιο, να λάβει σύντροφο στη ζωή της όχι απλά έναν άντρα, αλλά τον ποταμό και τον άνεμο. Το γράμμα του αποχαιρετισμού που της έγραψα το παίρνω μαζί μου.

Σας αφήνω εσένα, τη μανούλα και το Διγενή,³² το σπίτι μου δηλαδή, που του στάθηκα στύλος και στέμμα, Γκέμμα πες, σε υψηλούς βαθμούς ποιότητας και τάξης. Στην μεγαλύτερη δυνατή αρνητική εντροπία. Να σώζετε αυτή τη σωφροσύνη και αυτή την τιμή. Θα δοκιμάσω να πορευτώ τον ακριβό θάνατο του Οιδίποδα. Αν όμως δεν αντέξω να υψωθώ στην ανδρεία που αξιώνει αυτός ο τρόπος, και ευρεθεί ο νεκρός μου σε τόπο όχι ασφαλή, να φροντίσεις με τη μανούλα και το Διγενή, να τον κάψετε σε ένα αποτεφρωτήριο της Ευρώπης.

Έζησα έρημος και ισχυρός.

Λιαντίνης

Τη μέρα που θα πέσω έδωσα εντολή να στεφανωθούν οι μορφές Σολωμού στη Ζάκυνθο κ' Λυκούργου στη Σπάρτη.

Κλεάνθης Τριαντάφυλλος (Ραμπαγός) [προς τον αδελφό του]

Αδελφὲ Γιώργη,

Αὐτὴ τὴν ζωὴ δὲν τὴν ὑποφέρω πλέον καὶ αὐτοκτονῶ: Μέσα εἰς τὸν μαῦρον σάκκον τοῦ ταξειδιοῦ, εἰς τὴν δουλάπαν θὰ εὔρης τὰ χρήματά μου, περὶ τὰ 360 φρ. Καθὼς καὶ τὸ ρολόγι μου καὶ τὴν ἀλυσίδα μου.

Τὸ τουφέκι δὲν ἐπωλήθη. Ἀπὸ τὸν Σαράντη Οἰκονόμου παίρνεις 100 δρχ. τὸ ἀντίτιμον τῶν πρὸς πώλησιν δοθέντων εἰς αὐτὸν πραγμάτων. Ἀφοῦ ὄλοι μὲ ἐγκατέλιπον, τί νὰ κάμω. Σὲ φιλῶ, ὑγίαινε

Ὁ ἀδελφός σου, Κλεάνθης Ν. Τριαντάφυλλος (Καπετανίδου, 2018).

³² Ἐτσι αποκαλοῦσε τὸν σύζυγο τῆς κόρης του τότε

³³ Ἡ ἀναγγελία τῆς κηδείας του Ραμπαγά ἀπὸ τὴν ιστοσελίδα: <http://ola-ta-kala.blogspot.com/2014/04/19.html>

ΚΗΔΕΙΑ

Ὁ προσφιλὴς ἀδελφός μου

ΚΛΕΑΝΘΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

(Διευθυντῆς τοῦ «Ραμπαγᾶ»)

ἀπεβίωσεν αἰφνηδίως.

Παρχκαλῶ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους νὰ παρευθῶσι σήμερον ὥρα 9 π. μ. εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ γενησομένην ἐκ τῆς κατοικίας τοῦ ἀπέναντι τοῦ Μετξουργείου.

Ἀθῆναι 26 Μαΐου 1889.

Ὁ ἀδελφός του

Γεώργιος Τριαντάφυλλος

ε.Η παροῦσα θεωρηθῆτω καὶ ὡς ἰδιαιτέρα πρόσκλησις)

14^ο Κεφάλαιο

Η αιωνιότητα των ερειπίων - Ανάλυση video

« Για τους σπουδαίους, τα ολοκληρωμένα έργα βαραίνουν λιγότερο από τα θραύσματα, με τα οποία ασχολούνται μια ζωή. Γιατί μόνο ο πιο αδύναμος, ο πιο σκόρπιος νιώθει ασύγκριτη χαρά ολοκληρώνοντας κάτι και νιώθει έτσι σαν να του ξαναχάριζαν την ζωή. Για τον μεγαλοφυή κάθε τομή, τα βαριά πλήγματα της μοίρας πέφτουν σαν ύπνος απαλός μέσα στο μόχθο του εργαστηρίου, κι εγκλωβίζει τη γοητεία τους μέσα στο θραύσμα». (Benjamin, 2006)

Ένα κείμενο-επιστολή. Εικόνες με ήχους και λέξεις, συλλαβές, ως αναφορά κι αφορισμός. Ποίημα-επιστολή που δεν θα διαβεί την είσοδο ταχυδρομείου προς αποστολή στον παραλήπτη κι επίσης ποίημα-γράμμα προς την μητέρα. Παράπονο για τη ζωή. Μια καφκική αντιπαραβολή στο «Γράμμα στον Πατέρα».

Ο τίτλος «Ερείπια». Ερείπια ως συλλαβές μνήμης. Ως συρτάρια που στο άνοιγμά τους εγείρονται μνήμες. Το ερείπιο, λέει ο Walter Benjamin, «είναι η υπόσταση της θραυσματικότητας ως αιωνιότητας, η διαρκής επανάληψή της μέσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, αλλά εξίσου και μέσα στον γραμμένο και ιστορημένο κόσμο, μέσα στην αφήγηση και στην κειμενικότητα». Μέσα από την κραυγή δημιουργείται η κινηματογραφική αφήγηση του Video. Κομμάτια θραύσματα, μέσα σε έναν χώρο ξεχαρβαλωμένο, με τοίχους που κραυγάζουν μνήμες. Με μια φιγούρα που κινείται στον τραυματισμένο χώρο κάνοντας επίκληση στην μητέρα, η οποία είναι απύσχα από τον χώρο. Μέσα στο ίδιο το κείμενο και στις σκηνές του video κυριαρχεί το θραύσμα, το ερείπιο σαν μία κοινή γραφή.

Αυτή η μέθοδος ανάγνωσης και αναστοχασμού του κειμένου, γεννά ένα άλλο κείμενο, φανταστικό ίσως ή ακόμα κι ένα άλλο έργο. Ένα τεχνούργημα, μια άυλη κατάσταση τέχνης. Δύο καταστάσεις που πορεύονται παράλληλα. Που αγωνιούν ταυτόχρονα και προς-εύχονται στον ίδιο χρόνο, με το σιδηροδρομικό όχημα να κινείται προς όποια κατεύθυνση. Προς ποια όμως; Το ομιχλώδες τοπίο γεννά ερωτήματα αναπάντητα. Ο λόγος επιχειρείται κρυπτός. Αποκαλυπτικός. Στο ποίημα «Βράδυ» από τη συλλογή *Ελεγεία και Σάτιρες*, ο Καρυωτάκης ακούει το τρένο κι αναπολεί:

*[...] τ' ανοιχτά παράθυρα που ανασαίνουν την ώρα,
η αδειανή κάμαρά μου,
ένα τραίνο που θα' ρχεται*

*από μια άγνωστη χώρα,
τα χαμένα όνειρά μου. [...] (Καρυωτάκης, 1997).*

Μια προσπάθεια μη αποδοχής αλλά και παράλληλα αποδοχής της μνήμης που ξεπηδά μέσα από μια συναισθηματική υπερφόρτιση. Χώροι κενοί. Φωνή που καλεί ικετεύοντας. Μητέρα θυμάσαι; Η φωνή επιστρέφει ως αντίλαλος τραυματισμένος. Έχει απορροφήσει μέσα τις ρηγματώσεις των τοίχων. Μορφολογικά, κείμενο, εικόνες, ερειπωμένος χώρος, γίνονται ένα. Μία φόρμα που εμπεριέχει ό,τι αποκαλύπτεται, ό,τι αποκρύπτεται, ό,τι βασανίζει κι ό,τι εγείρει ως μνήμη ή εσωτερική πραγματικότητα.

«Φοβάμαι των χεριών μου τα ερείπια. Αναγκάζομαι παρόλα αυτά να αποτελειώσω το φόντο. Ξένες οι σκιές της αναπόλησης κι όμως θα πρέπει να ήταν καλοκαίρι». Εδώ, δεν είναι απλά ο φόβος. Είναι μία κατάσταση λήθης θα μπορούσε κάποιος να πει. Αναδύονται μνήμες σαν σκιές ξένες. Τρομακτικές. Γνωρίζουμε πως οι φοβίες είναι συνδεδεμένες με μια δειλία ανεξήγητη κι αδικαιολόγητη απέναντι σε έμψυχα αντικείμενα ή και σε καταστάσεις. Οι περισσότεροι πιστεύουν πως η αυτοχειρία είναι απόρροια δειλίας. Ο Φρόνιτ αναφέρει ότι οι φοβίες δεν πρέπει να θεωρούνται σύνδρομα που ανήκουν σε κάποια απ' τις νευρώσεις αλλά δεν μπορούμε επίσης να τις ταξινομούμε με ανεξάρτητη παθολογική εξέλιξη (Φρόνιτ, 2015).

Στο κείμενο «Ερείπια», ο πόνος είναι διάχυτος. Τα «Ερείπια», όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, είναι μια αντιπαραβολή του έργου του Κάφκα, γράμμα στον πατέρα. Εδώ, είναι ένα γράμμα στην μητέρα. Ένα γράμμα τελευταίο, αποχαιρετιστήριο, σε όλους και σε όλα εκείνα που πληγώνουν. Σε εκείνα που από φυσιολογικά κατέληξαν να είναι φύσιν παράλογα, παράδοξα και τέλος αξεπέραστα. Για τους ευαίσθητους ποιητές και όχι μόνο, δεν βαίνουν όλα καλώς. Τα ευκόλως εννοούμενα παραλείπονται...
[...] Μιλούσαμε ακαθόριστα και κρύβαμε τα σημάδια του φόβου. Διάσπαρτα τα μάτια μας διάβαζαν τις μέρες. Πόση πορεία έπρεπε να διανυθεί; Περπατούσαμε ώρες ατέλειωτες, ξυπόλυτοι, με τη θλίψη των άλλων δική μας. Τα βράδια δεν κοιμόμασταν. Ακούγαμε τους θνητούς να περνούν πλάι μας. Με σκεπασμένα χέρια προσεύχονταν κι έθαβαν βαθιά το κεχριμπάρι να βγει ο ήλιος λαμπερός. [...]

Απόκρυψη. Αίσθημα ενοχής ή ντροπής; Εδώ υπάρχει μια προσπάθεια απόκρυψης του φόβου και της θλίψης. Προϊσταται η προσευχή και το φως, ως μια ύστατη προσπάθεια αγκύλωσης προς τη ζωή. Γρήγορες εναλλασσόμενες εικόνες, λέξεις, συναισθήματα. Πάντα κυρίαρχη η θλίψη. Μια αντιστρόφως ανάλογη σε επίπεδο χώρου του έργου «Maggie Cassidy»

του Τζακ Κέρουακ. Η περιγραφή του Κέρουακ συμβαίνει σε ευρύ αστικό χώρο και σε δρόμους υπαρξιακής αγωνίας και αναζήτησης. Αντίθετα εδώ, τα συμβάντα περιορίζονται σε στενά ερειπωμένο χώρο. Η θάλασσα όπου αναφέρεται, είναι ανάμνηση. Έχουν παρόλα αυτά κοινό παρονομαστή και αυτός είναι η νοσταλγία για τα χρόνια που έφυγαν και για όσα ήλθαν και παρήλθαν (Κέρουακ, 1997).

Εδώ ο χώρος είναι ολοζώντανα ερειπωμένος. Περιγραφικά καταγγελτικός, όπως οι ίδιες οι λέξεις στο ποίημα. «Η αποσπασματικότητα, το θραύσμα, το ερείπιο, το μέρος του ερείπιου, είναι η κατ' εξοχήν κινητήρια δύναμη που οδηγεί κατευθείαν στη μικροσκοπική θεώρηση και θεωρία ως πρόταγμα τόσο της φιλοσοφίας, της ποίησης όσο και της αισθητικής» (Ροζάνης, 2006).

Διάχυση θλίψης, έρπουσας και υπαινικτικής στον λόγο, ολοφάνερη στους τοίχους του ερείπιου μέσα από τα εικαστικά έργα, η αναφορά στον θάνατο. Στον θάνατο που έχει προκληθεί από τον ίδιο τον θήτη. Στην αυτοχειρία όλα είναι πιθανά...

Γνωστοί αυτόχειρες καλλιτέχνες απεικονισμένοι εντός του χώρου του ερείπιου. Δεν αναγνωρίζεις στ' αλήθεια ποιος πραγματικά είναι το ερείπιο... «Τρεις μέρες πριν από τον θάνατό του ο Εντουάρ Λεβέ παρέδωσε στον εκδότη του το χειρόγραφο με τίτλο «Αυτοχειρία». Πρόκειται για το τέταρτο και τελευταίο βιβλίο του ιδιοφυούς συγγραφέα στο οποίο πραγματεύεται τη ζωή του καλύτερου του φίλου, ξεκινώντας από το τέλος της: την αυτοκτονία του. Με το εύρημα αυτό της χρονικής αντιστροφής, η αυτοκτονία μοιάζει με αφετηρία, με την ιδρυτική πράξη, και όχι με την κατάληξη της ζωής του φίλου. Ο αυτοπυροβολισμός των πρώτων σελίδων παραπέμπει στο σύνθημα εκκίνησης, στο πάλαι ποτέ μπαμ του αφέτη στους αγώνες στίβου-ζωής. Ο Λεβέ, μας έκανε το ανά χείρας δώρο και αμέσως μετά αναχώρησε, αναχώρησε για το άγνωρο, τραγουδώντας». (Leve: 2021)

Στον παράλογο κατάλογο αναμνήσεων του Leve ανατάσσονται και οι παράξενες ζωές των αυτόχειρων. Μοιάζει σαν η ποίηση να είναι η ίδια η θηλιά που σφίγγει τις λέξεις να βγουν λαμπρές και όμορφες, αθάνατες στους αιώνες της ζωής των ποιητών, των αυτόχειρων ποιητών.

Το video ακολουθεί το ερείπιο. Το ερείπιο ως λόγο και ως χώρο. Επιχειρεί να εμβαθύνει στον λόγο, τον χώρο αλλά και το μη χώρο. Διεισδύει μέσα από τις ρωγμές του κειμένου και των τειχών. Αποκαλύπτει, κρύβει και φωτίζει τις πτυχές της όποιας ιστορίας. Τα ερείπια ο φακός τα αντιλαμβάνεται ως θραύσματα που εκτοξεύονται από ανοιχτά παράθυρα, από συρτάρια μνήμης. Ο φακός αποτυπώνει αυτό που μεγεθύνεται μέσα από το ίδιο το ερείπιο...

Και τέλος το τραγούδι, η μουσική της ποίησης που σε παρασύρει, που μεταμορφώνει τον πόνο σε αγάπη. Σίγουρα αγάπη για τη ζωή. Αυτό το ξεχωριστό κομμάτι των ποιητών που αγάπησαν τη ζωή αλλά την απαρνήθηκαν γιατί το όραμά τους γι' αυτή ήταν σπουδαιότερο από αυτό που παρουσιάστηκε μπροστά τους. Αυτό το τραγούδι δίχως λόγια, το γλυκόπικρο μουρμούρισμα μέσα από τα δόντια είναι το κενό μεταξύ ζωής και θανάτου. Μεταξύ ύπαρξης κι ανυπαρξίας. Οι κρυμμένες λέξεις κι η απελπισμένη κραυγή τους που δεν κατάφερε να βγει, που έμεινε μες στο στόμα και σάπισε. Και έγινε θλίψη άκρατη και τότε αρχίσαν όλα...ή μήπως τέλειωσαν;

Και τρέχουν όλοι πάλι χωρίς καμιά ανάπαυλα προς τον χαμό τους...(Camus, 2012)

Το ποίημα - Ερείπια

Φοβάμαι των χεριών μου τα ερείπια. Αναγκάζομαι παρόλα αυτά να αποτελειώσω το φόντο. Ξένες οι σκιές της αναπόλησης κι όμως θα πρέπει να ήταν καλοκαίρι.

Θυμάμαι χαράζαμε στεγνό το δρόμο, κοιτάζαμε τη θάλασσα βαθιά, περπατούσαμε κι άλλο. Τα σκιάχτρα στα χωράφια ακίνητα. Η ανυδρία μας έκαιγε τα μάτια, μόνο κάτι πικροπαπαρούνες που και που μας χαμογελούσαν. Τι όμορφη η ερείπωση του κόσμου! Κάνει την απόσταση να φαντάζει άδεια, σαν τις παλιές φωτογραφίες που από πίσω τους κρύβεται το χρώμα.

Μιλούσαμε ακαθόριστα και κρύβαμε τα σημάδια του φόβου. Διάσπαρτα τα μάτια μας διάβαζαν τις μέρες.

Πόση πορεία έπρεπε να διανυθεί;

Περπατούσαμε ώρες ατέλειωτες, ξυπόλυτοι, με τη θλίψη των άλλων δική μας. Τα βράδια δεν κοιμόμασταν. Ακούγαμε τους θνητούς να περνούν πλάι μας. Με σκεπασμένα χέρια προσεύχονταν κι έθαβαν βαθιά το κεχριμπάρι να βγει ο ήλιος λαμπερός.

Όταν ξημέρωνε αγαπιόμασταν πολύ. Ευωδιάζαμε γη κι όλη την ενοχή του κόσμου. Μόλις φύσαγε ξεκινούσαμε τη μέρα.

Ανακαλύπταμε τους τυφλούς, την ηδονή και μαθαίναμε το τέλος των ταξιδιών τους.

Μας έριχναν σφαίρες, ψευδομαρτυρούσαμε, στέγνωνε το αίμα πάνω μας, ανοίγαμε τον πυρετό στη μέση. Παιδιά, νεκροί και τραυματίες, όλοι σιωπηλοί και μόνοι. Εξομολογούμασταν μα δεν έφτανε η αλήθεια. Πουλούσαμε τα φτερά μας, μα ούτε κι αυτό έφτανε. Κουλουριαζόμασταν και βασίλευε ο ήλιος.

Τότε έφτανε ο γέρος με το λιμάνι στις τσέπες, τα παπούτσια του άδεια και τα μάτια του σ' άλλο σώμα, πιο ξένο από εκείνο που θυμόταν. Μας αγαπούσε, μας χάιδευε με προσευχές κι όταν πεθαίναμε έκλαιγε, έκλαιγε γοερά τούτος ο γέρος-μάννα μας. Σαν επισκέπτης μας θυμόταν κι ευλογούσε τις ώρες που δεν ήμασταν ή ήμασταν κάποιοι άλλοι.

Φοβάμαι λέω. Θυμάσαι; Δε με περίμενες να 'ρθω. Μόνο το παράθυρο είχες πλάι σου ανοιχτό χωρίς καμιά εξήγηση, σα να χες αμαρτίες που δεν ήθελες, κι εμένα νεογέννητη, σα να μην ήμουν ποτέ.

Θυμάμαι λέω. Φοβάσαι; Ολάκερη η ιστορία δεν πείθει γι αυτό. Κουρέλια επεισόδια, κλαίω στα πόδια σου, επαναλαμβάνω την αιώνια κίνηση, ζητώ γοερά να επιστρέψουμε από το ταξίδι, να υπάρξουμε αληθινοί.

Το καλοκαίρι τελειώνει

Οι γυναίκες πλέκουν τον ουρανό, θαυμάζουν τη σκόνη. Με αίμα φοβισμένο χαϊδεύουν τα φαντάσματα. Όλο το βράδυ ανακατεύουν το φεγγάρι, στον κήπο να φυτρώσει η βροχή.

Κάποτε θα παίζουμε σαν παιδιά, οι Άγιοι στο πλάι μας ολομόναχοι θα κοιμούνται. Το προγονικό μας σπίτι θα γεμίσει γράμματα μητρικά κι άδειες Κυριακές.

Θυμάσαι μητέρα;

Μητέρα θυμάσαι το καταραμένο μου κόκκινο;

Αλήθεια δεν είπα ψέματα. Ήταν μόνο το χρώμα.

Όχι αλήθεια. Μόνο δίκιο.

Δεν ήμουν εγώ, δεν ήταν οι άνθρωποι.

Λιγότεψαν, εξαφανίστηκαν, δε γελούν, δε λεν αλήθειες, μόνο ψέματα μητέρα, μητέρα σκληρή. Τους φιλώ τα χέρια κι ήσυχα πεθαίνω και ξυπνώ ζωντανή αλλού, εκεί που είσαι πάλι εσύ, εκεί που οι μαύροι διάβολοι φτιάχνουν φράγματα και σπάν καθρέφτες.

Μας εξασφάλισαν ήλιο, δεν είναι και λίγο, όμως μας έφτασαν τα θηρία. Περπατούν επί των υδάτων, γρυλίζουν σιωπηλά, γρυλίζουμε κι εμείς μαζί τους.

Η αθανασία μας πλησιάζει. Κατορθώσαμε να ξεφύγουμε και σήμερα. Τον άλλο Αύγουστο θα φτιάξουμε ένα θαύμα. Θα προβλέψουμε την άνθιση και θα φιλώσουμε ένα πόντο. Στο δεξί μας μάτι θα πήξει το αίμα.

Μητέρα, σου δίνω το φόρεμά μου, αυτό που μυρίζει πυρετό. Στη μια του τσέπη έχει ακόμα τη γύμνια, αυτή που μ' έντυσες κάποτε και μου' γνεψες κοιμήσου. Στο δίνω πίσω κι ας φοβάμαι μη χαθώ.

Το καλοκαίρι τέλειωσε.

Πόση πορεία πρέπει να διανυθεί;

Περπατάμε ώρες ατέλειωτες, ξυπόλυτοι, με τη θλίψη των άλλων δική μας. Τα βράδια δεν κοιμόμαστε. Ακούμε τους θνητούς να περνούν πλάι μας. Με σκεπασμένα χέρια προσεύχονται και θάβουν βαθιά το κεκριμπάρι, να βγει ο ήλιος λαμπερός.

Όταν ξημερώνει αγαπιόμαστε πολύ, ευωδιάζουμε γη κι όλη την ενοχή του κόσμου.

Μόλις φυσήξει, ξεκινάμε τη μέρα μας.

Συζήτηση και συμπεράσματα

Δεκαεπτά θάνατοι, δεκαεπτά υποθέσεις Ελλήνων ποιητών που έχουν περάσει στη συνείδηση του κοινού ως αυτοκτονίες, παρουσιάστηκαν αναλυτικά στην παρούσα εργασία. Με εξαίρεση μία, εκείνη της Σαφούς, για την οποία αγνοούμε πολλά, για τις άλλες γνωρίζουμε αρκετά, τουλάχιστον την εποχή κατά την οποία διαδραματίστηκαν.

Πλάι με τους Έλληνες και οι ξένοι αυτόχειρες ποιητές, έντεκα στον αριθμό, επιλεγμένοι -σχεδόν τυχαία- καθώς ο κατάλογος των Ελλήνων αλλά και των ξένων αυτόχειρων ποιητών είναι τεράστιος και δυστυχώς έπρεπε να γίνει η απαραίτητη οικονομία. Αυτό διευκρινίζεται καθώς υπάρχουν πάρα πολλοί σπουδαίοι αυτόχειρες ποιητές και ποιήτριες που έχουν αφήσει ακλόνητο έργο και δεν αναφέρονται στην παρούσα εργασία για λόγους ευνότητος.

Μπορούμε, επομένως, να συμπεράνουμε ότι για τους περισσότερους από τους δεκαεπτά Έλληνες ποιητές η αυτοχειρία ήταν και μία πράξη διαμαρτυρίας απέναντι στην καθεστηκία τάξη. Ανεξάρτητα από τους λόγους που οδήγησαν κάθε έναν ξεχωριστά στην αφαίρεση της προσωπικής του ζωής, δηλαδή, υπάρχει και η άρνηση της πολιτικής κατάστασης της τους εποχής τους.

Δεν είναι, δηλαδή, μόνον η συντροφιά των τριών αντισυμβατικών, των Νικόλα Άσιμου (1949-1988), Παύλου Σιδηρόπουλου (1948-1990) και Κατερίνας Γώγου (1940-1993), που είχαν ιδεολογικούς λόγους να διαμαρτύρονται μονίμως.

Το ίδιο συνέβη με τον Ιωάννη Καρασούτσα (1824-1873), ο οποίος απολύθηκε από την εργασία του, καθώς ήταν πιστός στην Αμαλία και τον Όθωνα επί Γεωργίου Α΄ και έμεινε με πολύ χαμηλή σύνταξη, που δεν κάλυπτε ούτε τα απολύτως απαραίτητα έξοδά του.

Ήταν ο Γιώργος Φιλιππίδης (1977-1997), που απεχθανόταν το περιβάλλον, δεν ήταν ευχαριστημένος με τις σπουδές του και επέλεξε να χρησιμοποιήσει δύο ταυτοχρόνως τρόπους, για να είναι βέβαιος ότι θα τα κατάφερνε να διακόψει τη ζωή του.

Υπήρξε ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928), ο οποίος προσέφευγε σε καταγγελία, όποτε διαπίστωνε κάποιο χρηματισμό ή οποιαδήποτε άλλη παρανομία στα πλαίσια των δημοσιοϋπαλληλικών του καθηκόντων και χλεύαζε την ανώτερη κοινωνική τάξη.

Ήταν και ο Αττίκ (1885-1944), ο οποίος καταβλήθηκε ιδιαιτέρως με τη γερμανική Κατοχή και την έλλειψη ελευθερίας που διαπίστωνε και βίωνε, ήταν γνωστός για τις δημοκρατικές πεποιθήσεις του.

Το ίδιο συνέβη με τον Κλεάνθη Τριαντάφυλλο, τον Ραμπαγά (1850-1889), τον οποίο πολέμησαν οι ισχυροί της εποχής του για τη σάτιρά του, που τους διακωμωδούσε.

Αλλά και ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος (1843-1873), ο οποίος δεν άντεχε την καταστροφή του περιβάλλοντος και της φύσης, που διαπίστωνε στην εποχή του.

Υπήρξε και ο κομμουνιστικών πεποιθήσεων Ναπολέον Λαπαθιώτης (1888-1944), που αντιμετώπιζε και την καταπίεση, εκτός από τα προσωπικά του προβλήματα της οικονομικής ανέχειας, της έλλειψης ουσιαστικού στηρίγματος και της μοναξιάς.

Η κοινωνία μεταφράζει την «εθελούσια έξοδο» από τα υπαρξιακά αδιέξοδα ως παραίτηση κι ανευθυνότητα. Αυτή είναι η απλοϊκή ερμηνεία για την πλειοψηφία, που έχει επιλέξει να συνθηκολογήσει βιώνοντας σε συνθήκες παρακμής. Για ψυχές που κατατρέχονται από την ευθύνη τους απέναντι στο ον, στον άνθρωπο ως ενεργή παρουσία, ο κοινωνικός εκφυλισμός βάζει ανυπέρβλητα εμπόδια στην αλληλεπίδρασή τους με το σύνολο. Η παρούσα διπλωματική εργασία δεν δίνει απαντήσεις στους προβληματισμούς γύρω από την διαφύλαξη της ζωής, την αυτοχειρία, ως κοινό γνώρισμα των ποιητών, αλλά στρέφει την προσοχή της στη σκιά τους και στην ενέργεια που εκπέμπει, προτείνοντας την δική της, άυλη εστία φωτός.

Ο Nuccio Ordine Θεωρεί ότι «παρόλο που έχουμε συνείδηση ότι καμία λογοτεχνική δημιουργία δεν συνδέεται με κάποιο όφελος-σε όλα εκείνα που θεωρούνται άχρηστα-χρεώνουμε το καθήκον να τροφοδοτούν την ελπίδα, να μετασχηματίζουν την αχρηστία τους σε ένα χρησιμότερο εργαλείο αντίστασης κατά της βαρβαρότητας του παρόντος, σε μια τεράστια σιταποθήκη όπου θα διασωθεί η μνήμη κι εκείνα τα γεγονότα που αδικώς προορίζονται για τη λήθη» (Ordine, 2013).

Αυτό έκαναν και κάνουν οι ποιητές. Τροφοδοτούν την ελπίδα μέσα από το έργο τους, το έργο-αντίσταση κατά της βαρβαρότητας κάθε παρόντος. Κι έτσι διασώζεται η μνήμη και τα γεγονότα δεν γίνονται λήθη.

Όλοι αυτοί λοιπόν ήταν καταραμένοι ή απλώς συνειδητοποιημένοι; Ήταν αδύναμοι ή μαχητές; Ήταν αυτοκαταστροφικοί ή απλά δεν άντεχαν την καταστροφή γύρω τους; Το αδιαπέραστο σκοτάδι τους είναι και η ίδια η δύναμή τους. Η ίδια η ζωή τους πείθει γι αυτό. Η γενναιοδωρία τους είναι το ίδιο το έργο τους, τα ποιήματά τους. Κάνεις δεν μπορεί να το αμφισβητήσει.

Έως εκεί, επομένως. Η αυτοκτονία στους νεοέλληνες ποιητές εκτός των άλλων μοιάζει να υπήρξε και πολιτική ενέργεια, πράγμα που ίσως να μην απασχόλησε ποτέ κανέναν αρμόδιο...

Περιορισμοί έρευνας-Προτάσεις για το μέλλον

Ο περιορισμός της έρευνας οφείλεται κυρίως στην έλλειψη βιβλιογραφίας. Τα βιογραφικά στοιχεία των ποιητών είναι τα απολύτως απαραίτητα, όσα δηλώνονται συνήθως στη Wikipedia, εάν δεν δηλώνεται κάποια άλλη πηγή. Τα ποιήματά τους, στα οποία γίνεται λόγος εδώ, έχουν αναδημοσιευθεί από διάφορες πηγές στην ειδική ιστοσελίδα, που έχει δημιουργηθεί για τους αυτόχειρες ποιητές, την «Λέσχη Αυτοκτόνων Λογοτεχνών» εάν και πάλι δεν δηλώνεται άλλη πηγή. Δυστυχώς δεν υπήρξε δυνατότητα εύρεσης του έργου και των βιογραφικών στοιχείων όλων των αναφερόμενων αυτοχείρων δημιουργών που παρουσιάστηκαν στην εν λόγω εργασία από τις βιβλιοθήκες της Φλώρινας.

Η έρευνα μπορεί να επεκταθεί εστιάζοντας στο βαθμό επίδρασης που έχει το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της εκάστοτε εποχής στην καθημερινότητα και τη ψυχολογία των δημιουργών κάθε είδους και στην καθ' εαυτού επίδραση στο εικαστικό-λογοτεχνικό τους έργο και πως αυτό επηρεάζει το ρεύμα της κάθε εποχής.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αγγελάκη-Ρουκ Κ. (1983). *Σύγχρονοι Αμερικανοί ποιητές*. Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον.
- Άγρας Τ. (1928). Κ. Καρυωτάκης, Κριτικά Β', Αθήνα: Εκδόσεις Ερμής 1981.
- Αθανασοπούλου Μ. (2005). *Θεόδωρος Ντόρρος. Στου γλυτωμού το χάζι*. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδη.
- Αρανίτσης Ε. (2005). *Ένθετο-Βιβλιοθήκη της εφημερίδας Ελευθεροτυπία*, 11 Νοεμβρίου 2005.
- Άσμιος Ν. (2000). *Αναζητώντας Κροκανθρώπους*. Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπέλαγος.
- Βλάχος Σ. Α. (1874). *Περὶ Ἰωάννου Καρασούτσα καὶ τῶν ποιήσεων αὐτοῦ, Λόγος ἀπαγγελθεὶς ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ τῇ 19 Ἀπριλίου 1874, Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων*.
- Βρόντος Χ. (2013). *Ιδανικοί αυτόχειρες και άλλα λιμπρέτα*. Εκδόσεις Panas music, Παπαγρηγορίου-Νάκας.
- Benjamin W. (2006). *Μονόδρομος*. Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα. Μετάφραση: Ανδρικοπούλου Νέλλη. Επιμέλεια: Σαγκριώτης Γ, Μπουκαλάς Π, Πετσόπουλος Σ.
- Benjamin W. (2006). Ροζάνης Στέφανος. *Η ιεροποίηση του αποσπάσματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο. Επιμέλεια: Καραογλάνης Ορέστης.
- Γκυ ντε Μοπασσάν. (2018). *Οι αυτόχειρες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- Camus A. (2012). *Το καλοκαίρι*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης. Μετάφραση: Καρακίτσου Ν.
- Δασκαλοθανάσης Ν. (2012). *Ο καλλιτέχνης ως ιστορικό υποκείμενο από τον 19^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα
- Δέλτα Π. Σ. (1997). *Αλληλογραφία 1906-1940*, Επιμέλεια Ξενοφῶν Λευκοπαρίδης. Αθήνα: Εκδόσεις Έστια,. (Επιστολή Κ. Παλαμά προς Πηνελόπη Δέλτα, με ημερομηνία 4 Ιουνίου 1909).
- Δέλτα Π. Σ. *Παραμύθι χωρίς όνομα*. Αθήνα: Εκδόσεις Έστια, χ.χ., σ. 206-207.
- Δέλτα, Π. Σ. (1996). *Αναμνήσεις 1921*. Αθήνα: Ερμής. . Επιμ. Αλ. Π. Ζάννας.

- Δημαράς Κ. Θ. (2000). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.
- Διαμαντουλάκη Β. (2019). *Σημειώσεις περί αυτοκτονίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός.
- Heidegger M. (2009). *Η έννοια του χρόνου*. Αθήνα: Εκδόσεις Printa-Ροές. Μετάφραση: Δημήτρης Υφαντής.
- Καρασούτσας Ί. (1860). *Ἡ Βάρβιτος, ἤτοι Συλλογὴ τῶν Λυρικῶν αὐτοῦ Ποιημάτων*», Ἀθῆναι, τύποις Π. Σούτσα καὶ Α. Κτενᾶ.
- Καρυωτάκης Γ. Κ. (1997). *Ελεγεία και Σάτιρες*, Αθήνα: Εκδόσεις Ιδεόγραμμα.
- Kafka F. (1987). *Γράμμα στον πατέρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο. Μετάφραση: Καλαμάρας Φ.
- Κερούας J. (1997). *Μάγκι Κάσιντι*. Αθήνα: Εκδόσεις Αίολος. Μετάφραση: Μειμάρης Σπύρος.
- Λάγιος Η. (1996). *Η έρημη γη*. Αθήνα: Εκδόσεις Ερατώ.
- Λαϊνά Μ. (2000). *Ξένη Ποίηση του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Λωτός.
- Λέκα Β & Λάγιος Θ. (2020). *Περί αυτοκτονίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Futura.
- Λιοντάκης Μ. (1999). *Μηνάς Δημάκης-Πορεία μέσα στη νύχτα*, Αθήνα: Εκδόσεις Ανθολόγος Ερμής
- Leve E. (2021). *Αυτοχειρία*. Αθήνα: Εκδόσεις κείμενα. Μετάφραση-επιμέλεια: Χανδρινού Κατερίνα.
- Μαυρουδής Ε. (1962). Βασίλη Λιάσκα, *Καταγωγή, ποιήματα*». *Νέα Πορεία*, τόμ. 8, [τχ. 85](#) (Μάρτιος 1962), σ. 97.
- Μαρμαρινού Ε. Π.. (1990). *Συμπόσιο για τον Καρυωτάκη*. Δήμος Πρέβεζας, 1990. Επιμέλεια: Μέμη Μελισσαράτου.
- Maupassant G. (2018). *Γκυ ντε Μωπασάν-Οι αυτόχειρες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος. Μετάφραση: Ξενάριος Γιώργος.
- Νίντας Μ. (1959). Βασίλη Λιάσκα, *Φαντασμαγορίες της ασφάλτου, ποιήματα*. *Νέα Πορεία*, τόμ. 5, [τχ. 48-49](#) (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1959), σ. 92.

Ordine Nuccio. (2013). *Η χρησιμότητα του άχρηστου*. Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα. Μετάφραση: Ανταίος Χρυσοστομίδης.

Παπαθανασόπουλος Θ. *Ο ποιητής Μηνάς Δημάκης*. Αθήνα: Νέα Εστία, τχ. 1701.

Πασχαλίδης Γ. (1986). Συμπόσιο για τον Κ. Γ. Καρυωτάκη. Ιωάννινα: Εκδόσεις Γ. Τσόλης. Επιμέλεια: Μέμη Μελισσαράτου.

Πικραμένου Σκ. Μ. (2015). *Πρέπει ο θάνατός μας να ωφελήσει σε κάτι, είδεμῆ εἶναι άχρηστος*. *Η Βιογραφία της Πηνελόπης Δέλτα*. Πάτρα: Εκδόσεις Πικραμένους.

Πικραμένου Σκ. Μ. (2016). *Ό,τι και να κάνεις, ό,τι και να κάνω, οί ψυχές μας εἶναι ἕνα*. *Η Εργογραφία της Πηνελόπης Δέλτα*. Πάτρα: Εκδόσεις Πικραμένους.

Πούλιος Α. (1973). *Η ποίηση σαν κώδικας ζωής-Ποίηση 2*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.

Raveze C. (2011). *Εξορία-Ερωτας-Αυτοκτονία-Επιστολές-Κείμενα-Ποιήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις: Διαπολιτισμός.

Pritchard Colin. (1995). *Suicide-The Ultimate Rejection? Open University Press*.

R. M. Rilke. (2010). *Επιστολές σε έναν νεαρό ποιητή*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός. Μετάφραση: Α. Ίσαρης.

Σαββίδης Γ. Π. (1965 Α' τόμος), (1966 Β' τόμος). *Ο Καρυωτάκης ανάμεσά μας, εισαγωγή στα ποιήματα και πεζά*. Αθήνα: Εκδόσεις Ερμής.

Σαββίδης Γ. Π. (1990). *Συμπόσιο για τον Καρυωτάκη*. Δήμος Πρέβεζας, 1990. Επιμέλεια: Μέμη Μελισσαράτου.

Σαίξπηρ Ο. (2007). *Άμλετ*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος. Μετάφραση: Γ. Χειμωνάς.

Στρατηγοπούλου Δ. (1986). *Αττίκ*, Αθήνα: Εκδόσεις Εστία.

Τραϊανός Α. (1991). *Φύλακας ερειπίων*. Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον

Τριαντάφυλλος Ν. Κ. (1898). *Τὰ Τραγούδια τοῦ Ραμπαῶ*. Ἀθήναι, Δ. Π. Ταγκόπουλος & Σία. Ἐκλογή κ' Επιμέλεια: Δ. Π. Ταγκόπουλου.

Trakl G. (2011). *Σκοτεινή αγάπη μιας άγριας γενιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης., Εισαγωγή-Μετάφραση: Νίκος Ερηνάκης.

Wilmshurst L. (2011). *Εξελικτική Ψυχοπαθολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg. Επιστημονική επιμέλεια Μπεζεβέγκης Ηλίας. Μετάφραση: Κουλεντιανού Μαργαρίτα.

Φιλίππιδης Γ. (1999). *Γαλάζια μηχανή*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη (με κείμενο του Γιώργου Χειμωνά και πρόλογο του Νάσου Βαγενά).

Freud S. (2013). *Η ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνική Παιδεία.

Freud S. (2013). *Εισαγωγή στην ψυχανάλυση*. Αθήνα: Εκδόσεις Νίκας. Μετάφραση: Μυλωνά Νίκη. Επιμέλεια: Δημητρά Αποστολία.

Χαρτοκόλλης Π. (2010). *Ιδανικοί Αυτόχειρες, Έλληνες λογοτέχνες που αυτοκτόνησαν*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Χριστοδούλου Γ. (2016). *Ο Ατίκ στο Παρίσι*. Αθήνα: Εκδόσεις Μικρή Άρκτος.

Χριστοδούλου, Γ.Ν. (2006). *Ψυχιατρική*. Αθήνα: Εκδόσεις ΒΗΤΑ.

Χριστοφίδης Α. (1991). *Η Νεοελληνική ποίηση μετά το 1930*. Λευκωσία, 1991.

Zimmerman K. J. & Gregory M. A. (1995). *Treatment Approaches with Suicidal Adolescents*.

Πηγές από το διαδίκτυο:

Αρανίτσης Ε. (2013). Ηλίας Λάγιος. Διπλά νεκρός. <https://www.bibliotheque.gr/article/28930>

Ημερομηνία προσπέλασης: 12/6/2022.

Αρανίτσης Ε. (2005). *Ηλίας Λάγιος-Ποίηση*. Δημοσιεύτηκε στο ένθετο "Βιβλιοθήκη" της εφημερίδας Ελευθεροτυπία. <https://www.poeticanet.gr/ilias-lagios-dipla-nekros-eygenioy-aranitsi-a-1030.html>

Ημερομηνία προσπέλασης: 13/6/2022.

Βάθης Α. (1973). Τι είναι η κατάθλιψη; Ιστοσελίδα [Therapia.gr](http://www.therapia.gr).

<https://www.therapia.gr/psychiatry/katathlipsi/> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/5/2022.

Βαλαωρίτης Ν. (1982). *Γιώργος Μακρής, ο φίλος που έφυγε*. Περιοδικό λέξη, τχ. 19, σελ 708

<http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=31595&code=6664&zoom=800>

Ημερομηνία προσπέλασης: 13/8/2022.

Βάρβογλη Λ. (2008). *Τι οδηγεί στην αυτοκτονία*. ΤΟ ΒΗΜΑ, https://www-tovima-gr.cdn.ampproject.org/v/s/www.tovima.gr/2008/11/24/archive/ti-odigei-stin-aytoxeiria/amp/?amp_gsa=1&_js_v=a9&usqp=mq331AQKKAFOArABIIACA%3D%3D#amp_tf=%CE%91%CF%80%CF%8C%20%251%24s&aoh=16673776643902&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&share=https%3A%2F%2Fwww.tovima.gr%2F2008%2F11%2F24%2Farchive%2Fti-odigei-stin-aytoxeiria%2F Ημερομηνία προσπέλασης: 12/7/2022.

Γαραντούδης Ε. (2005). *Λάγιος, ο ονειροπόλος κυνικός*. Εφημερίδα *ΤΑ ΝΕΑ*. Αναδημοσίευση στον ιστότοπο *poetikanet.gr*, 19 Φεβρουαρίου 2006. https://www.poetikanet.gr/mythopoiisi-parermineia-enos-kataramenoy-poiiti-a-1029.html?category_id=110 Ημερομηνία προσπέλασης: 12/8/2022.

Δεμέτης Χ. (2016). *Δημήτρης Παπαρρηγόπουλος: Ο πρώτος νεκρός από απεργία πείνας στην Ελλάδα*. <https://www.news247.gr/afieromata/dimitris-paparrigopoylos-o-protos-nekros-apo-apergia-peinas-stin-ellada.6454401.html>. Ημερομηνία προσπέλασης: 2/8/2022.

Ερανιστής (2017). *Σαπφώ-Ποιήματα*. <https://eranistis.net/wordpress/2017/05/30/sappho-poihmata/> Ημερομηνία προσπέλασης: 18/6/2022.

Hulot M. (2020). *Ένας Διάτων, ξεχωριστός ποιητής των 90s που αυτοκτόνησε πριν κλείσει τα 20 του χρόνια*. Περιοδικό *Lifo-Culture* <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/enas-diatton-xehoristos-poiitis-ton-90s-poy-aytoktonise-prin-symplirosei-ta-20-toy> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/8/2022.

Θεοφίλου Ν. (2017). *Ποιήματα της Σαπφώς*. <https://www.hartismag.gr/hartis-1/afierwma/poihmata-ths-sapfws-se-apodosh-n-o> Ημερομηνία προσπέλασης: 10/6/2022.

Κάλφας Ε. (2018). *Τελικά ήταν ή όχι λεσβία η λυρική ποιήτρια Σαπφώ*; <https://mikropragmata.lifo.gr/aksechasta/telika-itan-i-ochi-lesvia-i-lyriki-poiitria-sapfo/> Ημερομηνία προσπέλασης: 1/6/2022.

Καπετανίδου Π. (2018). *Το σημείωμα αυτοκτονίας μεταξύ λογοτεχνίας και μαρτυρίας*. ΜΔΕ Παν/μίου Ιωαννίνων <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgclclefindmkaj/https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/123456789/29128/1/%CE%9C.%CE%95.%20%CE%9A%CE%91%CE%A0%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%9D%CE%99%CE%94%CE%9F%CE%A5%20%CE%A0%CE%91%CE%9>

[D%CE%91%CE%93%CE%99%CE%A9%CE%A4%CE%91%202018.pdf](#) Ημερομηνία
προσπέλασης: 24/6/2022.

Καρακόκκινος Α. (2016). Κατερίνα Γώγου-Ποιητικοί διάλογοι.
<https://whenpoetryspeaks.gr/2016/10/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%BF%CF%85/> Ημερομηνία
προσπέλασης: 12/7/2022.

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας-Ηλεκτρονικός Κόμβος. *Σαπφώ-Λυρική ποιήτρια, με κύριο εκφραστικό μέσο τη μονωδία.* <http://www.komvos.edu.gr/arxaia/lyrikh/book/5aop.pdf>
Ημερομηνία προσπέλασης: 25/6/2022.

Καρδάρη Α. (2017). *Ο ποιητής Γιώργος Φιλίππιδης: “Αφήστε τους ήρωες και πορευτείτε με τον ήρωα που ο καθένας έχει μέσα του”.* <https://www.postmodern.gr/2017/11/15/o-piitis-giorgos-filippidis-afiste-tous-iroes-ke-porefite-me-ton-iroa-pou-o-kathenas-echi-mesa-tou/>
Ημερομηνία προσπέλασης: 23/6/2022.

Καρτάκης Γ. *Γκέοργκ Τρακλ-Ποιήματα.*
<https://www.vakxikon.gr/%CE%B3%CE%BA%CE%AD%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%BA-%CF%84%CF%81%CE%B1%CE%BA%CE%BB-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/>
Ημερομηνία προσπέλασης: 20/7/2022.

Κατσαμπέλας Μ. (2020). *Σωτήρης Παστάκας: «Σκλαβώνει η ειλικρίνεια των στιχουργημάτων του Ασίου».* <https://www.larissanet.gr/2020/12/06/sotiris-pastakas-sklavonei-i-eilikrineia-ton-stichourgimaton-tou-asimou/> Ημερομηνία προσπέλασης: 20/9/2022.

ΚΛΙΜΑΚΑ-ΜΚΟ <http://suicide-help.gr/%ce%b7-%ce%ba%ce%bb%ce%af%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b1/> Ημερομηνία προσπέλασης:
14/9/2022.

Κουντούρης Δ. (2016). Η στατιστική της αυτοκτονίας. <https://www.bioneurologics.gr>
Ημερομηνία προσπέλασης: 19/6/2022.

Λιαπής Β. (2019). Επτά ποιήματα-Σαπφώ. <https://www.hartismag.gr/hartis-5/metaflash/sapfw-epita-poihmata> Ημερομηνία προσπέλασης: 18/6/2022.

Lost. (2010). κι η ποίησης είναι το καταφύγιο που φθονούμε. karyotakis.blogspot.com
<https://web.archive.org/web/20100529022426/http://karyotakis.awardspace.com/>

Ημερομηνία προσπέλασης: 29/6/2022.

Λαμπράκη Μ. (2013). Σαπφώ η λυρική ποιήτρια. *Mystical Garden*.
<https://mysticalshakti.blogspot.com/2013/09/blog-post.html> Ημερομηνία προσπέλασης:
20/6/2022.

Λυμπέρη Κ.-Poeticanet, Ελληνικό σονέτο. <https://www.poeticanet.gr/elliniko-soneto-a-482.html> Ημερομηνία προσπέλασης: 15/10/2022.

Μανδηλαρά Τ. (2015). Η άγνωστη μοιραία βραδιά της Πλάθ. Περιοδικό Lifo-Culture.
<https://www.lifo.gr/culture/vivlio/i-agnosti-moiraia-bradia-tis-plath> Ημερομηνία
προσπέλασης: 12/10/2022.

Νησιώτης Β. «Βασίλη Λιάσκα, Ύπαρξη, Άνθρωποι στην άσφαλτο, ποιήματα-Ν. Δ. Καρούζου, Η
επιστροφή του Χριστού, ποιήματα», Νέα Πορεία, τόμ. 1, τχ. 11-12 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος
1956), σ. 483-485. <https://www.greek-language.gr/periodika/mags/neaporeia/1956/11-12/113568> Ημερομηνία προσπέλασης: 11/7/2022.

Ντιλσιζιάν Λ. (2012). «Ο θεός μου, ο Αττίκ». Αφιέρωμα στην εφημερίδα «Η
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ».
https://web.archive.org/web/20120425143824/http://trans.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_qsite2_1_02/09/2008_246579 Ημερομηνία προσπέλασης: 19/10/2022.

Ντουνιά Χ. (2014). Ο Κώστας Καρυωτάκης αυτοκτονεί. Οι λόγοι παραμένουν μέχρι σήμερα
μυστηριώδεις. <https://www.lifo.gr/san-simera/o-kostas-karyotakis-aytoktonei-oi-logoi-paramenoyn-mehri-simera-mystiriodeis?amp> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/5/2022.

Παναγιωτόπουλος Ι & Παράσχος Κ. (1928). Κώστας Καρυωτάκης, ο αριστουργηματικός
απαισιόδοξος. Από Κυριακή του Ελεύθερου βήματος, 15-1-1928.
http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/kwstas_karywtakhs/index.htm Ημερομηνία
προσπέλασης: 18/5/2022.

Παπατσώνης Κ. (1994). *Ο Λαπαθιώτης Μετέωρο και σκιά*. Νέα Εστία, τχ. 398, σελ.84. Εθνικό
Κέντρο Βιβλίου.
<http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=70430&code=8834&zoom=800>

Ημερομηνία προσπέλασης: 12/4/2022

Παστάκας Σ. Αλέξης Τραϊανός (1944-1980)-Ποιήματα. Ποιείν.gr, <http://www.poein.gr/2006/03/23/ae-yico-onauaiuo-1944-1980-johnie-walker-othiana>

Ημερομηνία προσπέλασης: 12/4/2022.

Poeticanet,. (2018). Ποιήματα για την επιθυμία. <https://www.poeticanet.gr/poimata-epithymia-a-1910.html> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/4/2022.

Robert U. (2001). The Telegraph, newspaper, 27/7/2001 <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1335540/How-poets-words-can-foreshadow-their-suicides.html> Ημερομηνία προσπέλασης: 17/6/2022.

Ρούβαλης Γ. Αφιέρωμα στον Γιώργο Β. Μακρή-Εισαγωγή. <https://www.academia.edu/28654571/%CE%91%CF%86%CE%B9%CE%AD%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%93%CE%B9%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%BF%CE%92%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%AE%CE%95%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE>

Ημερομηνία προσπέλασης: 18/6/2022.

Roussos N. (1998). Νικόλας Ασιμος-Ελπίζω κάποτε ν' ακουστώ μέσα στο φαλημένο του κόσμου.

<https://web.archive.org/web/20060406204455/http://leonardo.spidernet.net/Recreatus/424/asi-mos2.html> Ημερομηνία προσπέλασης: 11/6/2022.

Σαν σήμερα - Βιογραφίες/Μουσική-χορός. Παύλος Σιδηρόπουλος. <https://www.sansimera.gr/biographies/26> Ημερομηνία προσπέλασης: 13/3/2022.

Σαραντάκος Ν. (2008). Οι σελίδες του Νίκου Σαραντάκου. *Ναπολέον Λαπαθιώτης*, <http://www.sarantakos.com/liter/lapathiotis.html> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/6/2022.

Σαραντάκος Ν. (2008). Οι σελίδες του Νίκου Σαραντάκου. *Ραμπαγός* <https://www.sarantakos.com/kibwtos/mazi/tagkopoulos%20filologika/02.htm> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/6/2022.

Dr Σεμπέζης Χ. (2015). *Η Ψυχολογία της αυτοκτονίας*. Άρθρο δημοσιευμένο στην εφημερίδα "Ελεύθερο βήμα της Κομοτηνής, στις 2-4-2015. <https://christossermpezis.gr/el/dimosieyseis-ston-typo/i-psyxologia-tis-aftoktonias> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/5/2022.

Στόφορος Κ. (2011). *Θεόδωρος Ντόρρος, ένας μυστηριώδης υπερρεαλιστής*. <https://edromos.gr/theodoros-ntorros-enas-mystiriodis-yp/> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/10/2022.

Στρατηγοπούλου Κ. (2014). *Θεόδωρος Ντόρρος: Ουτ' ένα τρίξιμο πιο ζυπνητής ζωής δεν θα ταραξεί το κλάμα του θανάτου της ψυχής μου*. Από τη Λέσχη Αυτοκτόνων Λογοτεχνών <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/> Ημερομηνία προσπέλασης: 19/7/2022.

Στρατηγοπούλου Κ. (2011). *Δημήτριος Παπαρηγόπουλος: ελπίζετε αλλά ποτέ, ποτέ σας μη ζητείτε τον κόσμο ον φαντάζεσθε, τον κόσμο ον ποθείτε*. Από τη Λέσχη Αυτοκτόνων Λογοτεχνών, <http://authorsandwriterstooktheirownlives.blogspot.com/2011/12/67.html> Ημερομηνία προσπέλασης: 12/7/2022.

Σχοινά, Δ. Κ. (2014). *Η μεταιχμιακή ποιητική του «απόρριχτου» Ναπολέοντα Λαπαθιώτη: «μικρά τραγούδια σε πεζό ρυθμό»*. Πρακτικά Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών της ΕΕΝΣ. Διαθέσιμο στο Academia.edu. https://www.academia.edu/41335087/%CE%9D%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CF%89%CE%BD_%CE%9B%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%B8%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%80%CE%B5%CE%B6%CF%8C_%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CE%BC%CE%B1 Ημερομηνία προσπέλασης: 18/5/2022.

Τζανετάκης Γ. *Γαλάζια μηχανή-V*. (2017). <https://www.andro.gr/empneusi/giorgos-filippidis/5/> Με παραπομπή και σε τέσσερις άλλες ιστοσελίδες Ημερομηνία προσπέλασης: 18/8/2022.

Τριβυζάς Σ. (2017). *Ηλίας Λάγιος: Το σονέτο της Οδού Δράκου*. Από τον ιστότοπο ΑΣΣΟΔΥΟ. <https://1-2.gr/2017/10/05/hlias-lagios-soneto-ths-odoy-drakoy/> ιστοσελίδες Ημερομηνία προσπέλασης: 18/4/2022.

Τρούσας Φ. (2016). *Ο έρωσ και ο πόνος της ποιήτριας Κοραλίας Ανδρειάδη-Θεοτοκά για τον λογοτέχνη και διανοητή Γιώργο Θεοτοκά*. <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/o-eros-kai-o-ponos-tis-poiitrias-koralias-andreidi-theotoka-gia-ton-logotehni-kai> Ημερομηνία προσπέλασης: 18/3/2022.

Τσαγκαρουσιάνος, Σ. (2014). *Ο Μίλτος Σαχτούρης μιλά στον Στάθη Τσαγκαρουσιάνο*.
<https://www.lifo.gr/culture/vivlio/o-miltos-sahtoyris-mila-ston-stathi-tsaqkaroyciano>

Ημερομηνία προσπέλασης: 22/6/2022.

Τσάκου Ε. (2013). Περιγραφή και ανάλυση της ποιητικής Persona της Σαπφούς στο
Απόσπασμα 31V.

https://www.academia.edu/41961086/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BB%CF%85%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_persona_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A3%CE%B1%CF%80%CF%86%CE%BF%CF%8D%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%BF_%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%83%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1_31V_Description_and_analysis_of_Sapphos_poetic_persona_in_fragment_31V Ημερομηνία προσπέλασης: 19/6/2022.

Τσάρταρου Δ. *10 ποιήματα της Κατερίνας Γώγου που δεν θα βρεις παντού στο διαδίκτυο*.
Περιοδικό Εξώστης. <http://www.exostispress.gr/Article/10-poiimata-tis-katerinas-gogou-pou-den-tha-breis-pantou-sto-diadiktio> Ημερομηνία προσπέλασης: 11/8/2022

Χουρδάκη Α. (2021). *Πράξεις ποιητών: Κοραλία-Ανδρειάδη Θεοτοκά (1935-1976)*. Χανιώτικα
Νέα.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CF%81%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1_%CE%91%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7 Ημερομηνία προσπέλασης: 11/3/2022

Χρονάς Γ. (1992). *Οδός Πανός*. Τχ. 60-61, σελ. 160. Εθνικό Κέντρο Βιβλίου.

<http://www.ekebi.gr/magazines/ShowImage.asp?file=6951&code=5516> Ημερομηνία
προσπέλασης: 10/7/2022

Παράρτημα:

Φωτογραφία και εγκατάσταση: Μάγδα Χριστοπούλου, 2014

Το παρακάτω ποίημα αφιερώνεται σε όλους εκείνους όπου αναχώρησαν για το άγνωστο τραγουδώντας...

Η Σύλβια, η Άννα κι οι λοιποί

Γέμισες το ποτήρι σου με βότκα
το πήρες μαζί
και κατέβηκες ήρεμη τις σκάλες
θα εκτελέσεις τη μέρα
ή την ανύπαρκτη ύπαρξή σου;
αναπαράγω τα λόγια σου με φόβο
θρηνώ!

Τι κι αν μιλώ για' σένα;
η μετά θάνατον νιότη σου πέθανε
πόσο λυπημένη να σε διασκεδάσω;
οι τοίχοι δεν ακούν τους νεκρούς
Σύλβια. Άννα και λοιποί
τι κρίμα να υπάρχουνε
μόνο από τα ποιήματα
και τις πικρές ιστορίες των απογόνων!

Μάγδα Χριστοπούλου

Φλώρινα 4/2019

Έργο εξώφυλλου: Τοιχογραφία-Εγκατάσταση: Χριστοπούλου Μάγδα, 2014